

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Geografické aspekty náboženství – srovnání České republiky a Rakouska

Bc. Kateřina Pecharová

© 2018 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Kateřina Pecharová

Veřejná správa a regionální rozvoj

Název práce

Geografické aspekty náboženství – srovnání České republiky a Rakouska

Název anglicky

Geographical aspects of religion – comparison of the Czech Republic and Austria

---

Cíle práce

Hlavním cílem diplomové práce je zmapovat vývoj náboženství, respektive křesťanství, a jeho rozlišné geografické aspekty na území České republiky a Rakouska, jednotlivé ukazatele porovnat a pomocí dotazníků a individuálních rozhovorů odpovědět na tyto otázky:

Jaké jsou hlavní atributy zkoumané religiozity?

Nakolik tyto atributy může zachytit statistika?

Podávají nám statistiky skutečně adekvátní informace o tom, jak důležitou roli hraje víra v dané zemi?

Jak se od sebe liší víra a religiozita?

Do jaké míry se reálně liší nebo neliší míra religiozity se skutečným zastoupením víry?

Proč se statistiky míry religiozity v ČR a Rakousku od sebe tolik liší, ačkoliv jde o země spolu bezprostředně sousedící?

Jsou Rakušané, jakožto občané země s vyšší mírou religiozity, skutečně více nábožensky založení než Češi, jakožto "národ ateistů"?

Metodika

Diplomová práce bude založena prvotně na kvalitativních metodách získávání dat. Tyto metody kvalitativního výzkumu (především řízené a neřízené rozhovory) budou navazovat a do značné míry vycházet ze sekundárních (hlavně statistických) údajů týkajících se náboženské příslušnosti a religiozity v ČR a Rakousku.

Doporučený rozsah práce

cca 70 stran

Klíčová slova

Náboženství, míra religiozity, víra, ateismus, religionistika, geografie náboženství, geografické aspekty náboženství

Doporučené zdroje informací

- ANDĚL, Jiří. Kulturní geografie: jazyk, národy, náboženství, kulturní dědictví. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1998, 146 s. ISBN 80-7044-193-3.
- BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.
- ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE. PROVOZNĚ EKONOMICKÁ FAKULTA, – KOKAISL, P. *Geografie náboženství*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2015. ISBN 978-80-213-2551-7.
- MATLOVIČ, René. Geografie religii: náčrt problematiky. Vyd. 1. Prešov: Prešovská univerzita, 2001, 375 s. ISBN 80-8068-062-0.
- PASTUSZAK, Jarosław. Člověk, kultura, náboženství: principy a východiska interkulturního a mezináboženského dialogu. 1. vyd. Ostrava: Moravapress, 2013, 110 s. ISBN 978-80-87853-03-0.
- PEJŘIMOVSKEJ, Josef. Náboženství: původ, zkoumání, srovnávání. V MCM vyd. 1. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1998, 198 s.
- PERTOLD, Otakar. Co je náboženství?. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1956, 197 s., příl. Universita vojáka.
- SKOKAN, Ladislav. Náboženství etnicko-kulturních makroregionů: (úvod do regionální geografie náboženství). Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Přírodovědecká fakulta, 2010, 93 s. ISBN 978-80-7414-246-8.
- ŠTAMPACH, O I. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-384-0.

Předběžný termín obhajoby

2017/18 ZS – PEF (únor 2018)

Vedoucí práce

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 9. 2. 2017

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 20. 2. 2017

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 10. 09. 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Geografické aspekty náboženství – srovnání České republiky a Rakouska" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30.11.2017

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu práce panu doc. PhDr. Ing. Petru Kokaislovi, Ph.D. za podnětné vedení a pomoc při zpracování této práce.

Geografické aspekty náboženství – srovnání České republiky a Rakouska

Souhrn

Práce se zabývá religiozitou v české a rakouské společnosti, které má za úkol současně porovnat a odpovědět tak zároveň na hlavní výzkumnou otázku, a sice zda jsou Češi skutečně nejateističtější národem na světě. Rakušané byli ke srovnání s Čechy vybráni zejména proto, že mají k Čechům blízko jak s geografického, tak i kulturního hlediska, což je dáno zejména společnou historií. Oficiálním poměrem počtu věřících se však tyto dva národy značně liší. Práce ve svém úvodu nejdříve představuje jednotlivé pojmy, jako jsou náboženství, religiozita, spiritualita a ateismus. Rozpracovává nejrůznější oblasti vlivu náboženství v závislosti na jejich geografických aspektech se zvláštním zřetelem na Českou republiku a Rakousko, dále uvádí problematiku výzkumu religiozity, a sice poukazuje na úskalí oficiálních religiozních statistik a na přínosy alternativních statistik v podobě sociologických výzkumů zaměřených na náboženství a religiozitu. V další své části práce zasazuje danou problematiku do historického kontextu, který je velice důležitý pro objasnění stávající religiozity na území České republiky a Rakouska a jejího dosavadního vývoje, přičemž v navazující části představí statistický vývoj počtu a poměru věřících v jednotlivých zemích. V konečné části bude uvedena vlastní výzkumná část, která byla provedena pomocí terénního výzkumu prostřednictvím dotazníků majících za úkol zjistit, jakou roli hraje ve skutečnosti víra ve společnosti. Výsledky jednotlivých výzkumných otázek na obou územích pak byly rozebrány a vzájemně porovnány.

Klíčová slova: náboženství, víra, spiritualita, ateismus, religiozita

Geographical aspects of religion – comparison of the Czech Republic and Austria

Summary

This thesis deals with religiosity in the Czech and Austrian society and its task is to compare these two countries and respond to the main researching question whether the Czechs are really the most atheistic nation in the world. The Austrians were selected for a comparison with Czechs particularly because they are close to them both geographically and culturally which is due to their common history but these two nations considerably differ in their religious statistics. The work first in its introduction introduces individual terms such as religion, religiosity, spirituality and atheism. It elaborates the various areas of influence of religion depending on their geographical aspects with particular attention to the Czech Republic and Austria and also points to the issue of religious research, points to the disadvantages of official religious statistics and the benefits of alternative statistics such as sociological researches focused on religion and religiosity. In the next part of the thesis, the issue of religiosity and religion deals with the historical context which is very important for clarifying the existing religiosity in the territory of the Czech Republic and Austria and its current development. In the following part presents the statistical development of the number and the ratio of believers in both countries. In a final part is presented the research which was done through questionnaires, which has been investigating the role of belief in the society. The results of each researching question of both territories were analyzed and compared.

Keywords: religion, belief, spirituality, atheism, religiosity

Obsah

Úvod.....	13
Cíl práce a metodika	14
1.1 Cíl práce.....	14
1.2 Metodika.....	14
Literární rešerše	17
Teoretická východiska	23
1.3 Uchopení pojmů	23
1.3.1 Náboženství a víra.....	23
1.3.2 Religiozita	24
1.3.3 Spiritualita.....	24
1.3.4 Ateismus.....	26
1.3.5 Náboženská indiference	27
1.4 Geografické aspekty náboženství	28
1.4.1 Náboženství a jeho kulturní vliv	28
1.4.2 Náboženství a hospodářství.....	30
1.4.3 Náboženství a politika.....	31
1.4.4 Náboženství a města.....	33
1.5 Uvedení do problematiky výzkumu religiozity	35
Historický kontext vývoje religiozity	38
1.6 Habsburská monarchie	38
1.6.1 Vláda Habsburků a její politika.....	38
1.6.2 Společnost Sváté říše římské.....	39
1.6.3 Rakouské císařství ve světle národního obrození	41
1.7 Období po 1. světové válce.....	43
1.7.1 Vznik samostatného Československého státu	43
1.7.2 Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Rakouska.....	46
1.8 Období po 2. světové válce.....	47
1.8.1 Československo.....	47
1.8.2 Rakousko.....	49
1.9 Sekularizace ve společnosti a vědecký ateismus.....	49
1.9.1 Sekularizace ve společnosti.....	49
1.9.2 Ateismus v českém prostředí.....	51
1.9.3 Vědecký a komunistický ateismus	52
1.10 Přelom tisíciletí ve vztahu k náboženství	53
1.10.1 Individualizace ve společnosti.....	53

1.10.2 Sekty a náboženská hnutí	53
Statistiky.....	55
1.11 Obyvatelstvo podle náboženského vyznání v Českých zemích	55
1.12 Obyvatelstvo podle náboženského vyznání v Rakousku.....	57
1.13 Procentuální grafické porovnání Českých zemí a Rakouska.....	59
1.14 Návštěvnost bohoslužeb v České republice a Rakousku.....	61
Vlastní výzkumná část	63
1.15 Výzkumný problém	63
1.16 Vyhodnocení dotazníku	63
1.16.1 Údaje o respondentech	64
1.16.2 Názory a postoje k problematice víry a náboženství.....	67
Diskuze	87
1.17 Závislosti na jednotlivých proměnných (pohlaví, věk, vzdělání).....	87
1.18 Hlavní body vyhodnocení šetření	88
Závěr.....	89
Literatura	94
Elektronické zdroje	98

Seznam grafů

Graf 1 Souhlas s religiózními výroky v české společnosti.....	26
Graf 2 Náboženská víra českého obyvatelstva dle výzkumu EVS z r. 2008 (v %)	27
Graf 3 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Českých zemích (v tisících).....	56
Graf 4 Složení obyvatelstva podle vyznání v Českých zemích (v tisících)	56
Graf 5 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Rakousku (v tisících)	58
Graf 6 Složení obyvatelstva podle vyznání a bez vyznání v Rakousku (v tisících).....	58
Graf 7 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v ČR v roce 2011	59
Graf 8 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v Rakousku v roce 2014.....	59
Graf 9 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v Českých zemích v roce 1930	60
Graf 10 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v Rakousku v roce 1933	60
Graf 11 Návštěvnost bohoslužeb v České republice a Rakousku	61
Graf 12 Složení českých respondentů dle pohlaví	64
Graf 13 Složení rakouských respondentů dle pohlaví.....	64
Graf 14 Složení českých respondentů dle věku.....	65
Graf 15 Složení rakouských respondentů dle věku	65
Graf 16 Složení českých respondentů dle vzdělání.....	66
Graf 17 Složení rakouských respondentů dle vzdělání	66
Graf 18 Zařazení českých respondentů	67
Graf 19 Zařazení rakouských respondentů.....	68
Graf 20 Vnímání náboženství/víry českými respondenty	69
Graf 21 Vnímání náboženství/víry rakouskými respondenty.....	70
Graf 22 Vnímání ateismu českými respondenty	71
Graf 23 Vnímání ateismu rakouskými respondenty.....	71
Graf 24 Vnímání církví českými respondenty	72
Graf 25 Vnímání církví rakouskými respondenty	72
Graf 26 Vnímání náboženských hodnot českými respondenty	73
Graf 27 Vnímání náboženských hodnot rakouskými respondenty	74
Graf 28 Tolerance náboženství českými respondenty.....	75
Graf 29 Tolerance náboženství rakouskými respondenty	75
Graf 30 Vnímání náboženství ve vztahu k politice českými respondenty	76
Graf 31 Vnímání náboženství ve vztahu k politice rakouskými respondenty.....	77

Graf 32 Návštěvnost kostelů českých respondentů	78
Graf 33 Návštěvnost kostelů rakouských respondentů	78
Graf 34 Vnímání nadpřirozena českými respondenty	79
Graf 35 Vnímání nadpřirozena rakouských respondentů	80
Graf 36 Význam horoskopů pro české respondenty	81
Graf 37 Význam horoskopů pro rakouské respondenty	81
Graf 38 Víra v posmrtný život českých respondentů	82
Graf 39 Víra v posmrtný život rakouských respondentů	83
Graf 40 Význam kartárek/věštců pro české respondenty	84
Graf 41 Význam kartárek/věštců pro rakouské respondenty	84
Graf 42 Význam znamení a pověr pro české respondenty	85
Graf 43 Význam znamení a pověr pro rakouské respondenty	86

Seznam tabulek

Tabulka 1 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Českých zemích v letech 1930 - 2011 (v tisících)	55
Tabulka 2 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Rakousku v letech 1933 - 2014 (v tisících).....	57

Úvod

Religiózní statistická a sociologická šetření a výzkumy nejrůznějších aspektů náboženství jsou dnes předmětem mnoha věd a představují také určitý význam pro regionální rozvoj, při němž je právě geografie obyvatelstva a její etnografické, kulturní a historické faktory velmi důležitým aspektem religiozity v dané oblasti. Obyvatelstvo, jakožto sociální aspekt regionu, je nejdůležitějším prvkem při kvalitativním intenzivním rozvoji v dané oblasti, přičemž náboženské zvyky a religiozita místních obyvatel utvářejí kulturní ráz dané oblasti a z velké části určují směr žádoucího rozvoje a proměn regionu.

Při srovnání náboženské problematiky v České republice s Rakouskem je rozdíl mezi těmito dvěma zeměmi na první pohled zcela patrný. Rakousko je při pohledu na statistické údaje o míře religiozity zcela jistě více nábožensky založené než Česká republika, která má procentuální zastoupení věřících dle statistických sčítání podstatně nižší. Mnohými sociology, novináři a religionisty je poukazováno na to, že Česká republika se řadí mezi nejsekulárnější společnosti světa a náboženství zde hraje jen okrajovou roli. Data z jednotlivých sociologických šetření ale poukazují na to, že Češi mají k náboženství mnohem složitější vztah, než by se mohlo při povrchním pohledu na celkové výsledky dle Sčítání lidu zdát. Tato práce by měla vyvrátit předpoklad, že česká společnost je oproti jiným evropským společnostem (v tomto případě Rakousku) výrazně sekulární. Je totiž možné, že česká společnost není až v takové míře sekulární, jak se jeví z dosavadních výzkumů, ale spíše odmítá svou náboženskou příslušnost deklarovat.

Při popisu religiózní scény v České republice, ale i v Rakousku, dle podílu obyvatelstva hlásících se k náboženskému vyznání, jakožto nejjednoduššího ukazatele, se dostáváme k řadě problémů. Tím největším je, že podíl obyvatelstva patřících do určité církve nebo denominace k určitému náboženství nemusejí nutně vypovídat o náboženských sentimentech dané populace, protože do značné míry závisí na politickém a právním systému dané země, na vztazích mezi církvemi a státem nebo mohou vyjadřovat náležitost k určitému kulturnímu společenství než skutečnou víru v Boha. I přes tato omezení má však smysl náboženské vyznání zjišťovat, protože nám minimálně ukáže, jaké procento obyvatelstva nemá potřebu se k náboženství formálně hlásit.

Cíl práce a metodika

1.1 Cíl práce

Cílem této diplomové práce je zmapovat vývoj náboženství, v tomto případě křesťanství a v jeho rámci nejrozšířenější katolicismus a jeho rozličné geografické aspekty na území České republiky a Rakouska, jednotlivé ukazatele porovnat a pomocí dotazníků odpovědět na tyto otázky:

Jsou skutečně Češi nejateističtější národem na světě?

Jaké jsou hlavní atributy statistikami zkoumané religiozity?

Jak se od sebe liší víra a religiozita?

Do jaké míry se reálně liší nebo neliší míra religiozity se skutečným zastoupením víry?

Podávají nám statistiky skutečně adekvátní informace o tom, jak důležitou roli hraje víra v dané zemi?

Proč se míra religiozity v ČR a Rakousku od sebe tolik liší, ačkoliv jde o země spolu bezprostředně sousedící?

Jaké postavení má náboženství a náboženské hodnoty v České republice a v Evropě?

Jakou roli hraje spiritualita ve společnosti?

Jsou Rakušané, jakožto občané země s vyšší mírou religiozity, skutečně více nábožensky založení než Češi, jakožto „národ ateistů“?

1.2 Metodika

V praktické části této diplomové práce bylo použito jak primární tak sekundární získávání dat. K získání sekundárních dat byly využity české a rakouské statistiky. K získání primárních dat byl proveden terénní výzkum pomocí strukturovaných dotazníků.

Tato metodika byla zvolena zejména proto, že jsou zde zachovány výhody dotazníkových uzavřených otázek, díky nimž získáme základní a rychlý přehled charakteristiky daného respondenta, který navíc bude ochotnější vyplňovat dotazník, který je jasně a jednoduše strukturován a respondentovi jeho vyplnění nezabere tolik času. Na druhou stranu je ale nutné počítat s tím, že výzkum tohoto typu není možné kvalitně provést pouze formou strukturovaných dotazníků, ale je potřeba umožnit respondentovi, aby se k tématu samostatně vyjádřil. Jistou nevýhodou dotazníků je také fakt, že respondent nemusí vždy

správně rozumět otázce či celkově tématu a může také dojít k situaci, že respondent může něco jiného říkat a něco jiného psát.

Metoda kvalitativní nebo kvantitativní? Kvantitativní metoda získávání dat pracuje s omezeným počtem informací o velkém množství jedinců, aby mohla ověřit platnost jasně definovaných hypotéz, jejichž výsledky pak generalizuje na celou populaci. Kvalitativní výzkumy se pak naopak snaží získat různými způsoby co největší množství dat o menší skupině jedinců, aby pak mohly následně pátrat po pravidelnostech a významech, které se za danými informacemi skrývají. Tyto dvě metody jde v praxi celkem efektivně kombinovat. (Jandourek, 2003, s. 205–206)

V rámci šetření a sběru dat byla zvolena metoda kvantitativní, která právě kvantitou neboli počtem jednotlivých názorů respondentů dokáže nejlépe určit skutečný a obecný vztah obyvatel k výzkumnému problému. Kvalitativní metoda pak byla použita v závěru, kdy nám umožnila podrobněji přezkoumat zajímavé vztahy, které nám vplynuly z kvantitativního výzkumu.

Co se týče techniky výzkumu, byly použity strukturované dotazníky s polouzavřenými otázkami, přičemž byl respondentům u většiny otázek přenechán prostor k vlastnímu vyjádření. Odpovědi respondentů, kteří využili možnost vlastního vyjádření k otázce, byly ve výsledcích zohledněny. Dotazníky byly vytvořeny ve dvou verzích a to v českém a německém jazyce obsahově totožné. Byly šířeny zejména v elektronické podobě pomocí mailů nebo prezentací na webových a facebookových stránkách a fórech, přičemž tato elektronická podoba byla využita zejména na území Rakouska a vzdálenějších oblastech České republiky (např. Morava), dále byly dotazníky šířeny v tištěné formě a to zejména starším lidem a lidem bez přístupu k internetu.

Jistým problémem při tomto dotazníkovém šetření byla určitá neochota respondentů, se kterou bylo možné se setkat i při přímém oslovení respondenta. Dotazníkové šetření tak trvalo déle, než bylo předpokládáno. Bylo tak potřeba oslovit větší množství institucí a jedinců, přičemž návratnost dotazníků byla menší, i přesto byl vyplněn dostatek dotazníků na to, aby byly výsledky z šetření reprezentativní. Respondenti také povětšinou nevyužili možnosti vložení vlastní odpovědi a odpovídali tak na základě již vytvořených odpovědí.

Musím ale vyzdvihnout ochotu a nápomocnost rakouských respondentů a rakouských institucí, kteří byli při šetření osloveni.

Respondenti byli do dotazníkového šetření vybírání náhodně, avšak byl kladen důraz na vytvoření co nejreprezentativnějšího vzorku populace.

Literární rešerše

Jaké jsou hlavní atributy statistikami zkoumané religiozity?

Problematikou sběru statistických dat týkající se religiozity a jejich hlavními atributy se zabývají dvě knižní publikace a to *Nástin Religionistiky* od Jana Hellera a Milana Mrázka (2004, s. 49–51) a poté také *Přehled Religionistiky* od Ivana Štampacha (2008, s. 45–49).

Pohledem do těchto publikací zjistíme, že důležitými atributy, které se objevují u pravidelného sčítání lidu, jsou zejména regionální, věkové, profesní, vzdělanostní a příjmové. Velice důležitým atributem je také zařazení osoby do určité sociální skupiny, kdy dotazníky by měly být rovnoměrně odeslány do různých sociálních skupin tak, aby v konečném celkovém hledisku tento vzorek obyvatel byl reprezentativní a představoval celkový stav společnosti.

Štampach dále ve své publikaci uvádí, že religionistika si musí v rámci této problematiky všimnout zejména časových a místních souvislostí náboženských skupin a jejich rolí ve společnosti jako celku. Dále si všímá historických, topografických, etnologických souvislostí a obecně toho, jak je subjekt socio-kulturně situován.

Heller ve své publikaci uvádí k religionistice dva metodologicky odlišné postupy, a sice soustředění se na jev z časového tedy historického hlediska nebo zaměření se na jev v současných podmínkách tedy fenomenologicky. Oba tyto postupy se podle Hellera v praxi doplňují. Heller dále uvádí, že při výzkumu religiozity, jakožto obecně statistikami zkoumané víry, tedy přirozeného náboženství, je potřeba se zaměřit na tři hlavní pravdy, na které se lidé soustředí a těmi jsou existence Boha, duše a nesmrtnosti.

Jak se od sebe liší víra a religiozita?

Této otázce se také věnují v předešlém tématu zmíněné knižní publikace, které nám poskytnou základní pohled na rozdíl mezi vírou a religiozitou, avšak k úplnému vystihnutí tohoto tématu je zapotřebí sáhnout k dalším knihám.

Víra bez náboženství od Otakara Fundy (1994, s. 127 - 256) nám poskytne velice důkladný pohled na rozdíl mezi vírou a religiozitou, a sice vysvětlením jednotlivých pojmů spojených právě s religiozitou. Podle Fundy se náboženství nedá chápat jen jako uctívání a

vyzívání nadpřirozených sil, ale také jako hlubokou lidskou zkušenost, kdy se člověk ptá po smyslu života. Funda nám také ve své publikaci popíše nové myšlenkové hnutí, označené jako postmoderna, které zejména na konci 20. stol. pojem víra velice razantně změnilo, což ovlivnilo i s vírou spojenou religiozitu. Postmoderní člověk se dle Fundy odmítá přihlašovat k té či oné konfesi a její historickou podmíněností, ale tvrdí o sobě, že je zkrátka křesťan, což se ve statistických tabulkách o míře religiozity také poměrně špatně zachycuje.

Dále se tomuto tématu věnuje knižní publikace od Dušana Lužného (1999, s. 61–80) *Náboženství a moderní společnost*, která nám poskytne širší pohled na víru a religiozitu a také nám popíše dynamické změny, které se právě k tomuto tématu vztahují. Lužný se v tomto tématu obrací na Wilsona a ve své publikaci uvádí, že proces sekularizace ve společnosti, je vlastně důsledkem přechodu od tradiční k moderní společnosti. Snižování míry religiozity v moderní společnosti, je tedy vlastně zapříčiněno přechodem od společenství (Gemeinschaft) ke společnosti (Gesellschaft). V moderní společnosti ztrácí náboženství a náboženské instituce své místo a význam, avšak tento proces je na druhou stranu omezen tím, že náboženství odpovídá na určité hluboce zakořeněné lidské potřeby, a proto je jen stěží nahraditelné. Přestože tedy náboženství v moderní společnosti není již zastřešující silou, stále zde může hrát významnou roli.

Další publikací k tématu víra a religiozita je publikace od Davida Václavíka (2010, s. 9–18) *Náboženství a moderní česká společnost*. Václavík ve své publikaci poukazuje na odcírkevnění, individualizaci a detradicionalizaci české společnosti, kde poukazuje zejména na velice nízkou důvěru v instituce. V celoevropském kontextu se také zmiňuje o úpadku tradičních křesťanských denominací a nástupu nových křesťanských skupin v důsledku globalizace. U tohoto tématu odkazuje na McGratha a jeho knihu *The future of Christianity*.

Do jaké míry se reálně liší nebo neliší míra religiozity se skutečným zastoupením víry? Podávají nám statistiky skutečně adekvátní informace o tom, jak důležitou roli hraje víra v dané zemi?

Těmto otázkám se věnují opět výše zmínění autoři jako je Heller, Štampach či Lužný. Lužný (1999, s. 72–80) ve své publikaci *Náboženství a moderní společnost* k tomuto tématu vychází z myšlenek Thomase Luckmanna, který poukazuje na oslabení církevní religiozity, které vyústilo v mylné přesvědčení, že v současných industriálních společnostech dochází

k úpadku významu náboženství. Základem Luckmannova přístupu je přesvědčení, že náboženství je vlastní každé společnosti a všem „normálním“, tedy socializovaným jedincům.

Heller (2004, s. 39–44) ve své publikaci *Nástin religionistiky* poukazuje na myšlenky Paula Tillicha a podobně jako Lužný konstatuje, že náboženství jako takové nepomine, dokud tu budou lidé, protože nelze umlčet otázku po posledním smyslu života.

Štampach (2008, s. 45–56) zase ve své publikaci *Přehled religionistiky* poukazuje na problematičnost výzkumu religiozity, který není ohledně skutečné náboženské příslušnosti příliš výmluvný. Zvláště nejasnou položkou ve sčítáních je dle Štampacha položka bez vyznání, za pozornost také stojí procento lidí, kteří využili dobrovolnosti této otázky a otázku nezodpověděli.

Proč se míra religiozity v ČR a Rakousku od sebe tolik liší, ačkoliv jde o země spolu bezprostředně sousedící?

Problémem rozdílné míry religiozity, jejíž příčinnou je zejména historický vývoj, se zabývá Vít Machálek (2012), především jeho publikace *Církevní dějiny a dějiny náboženství*. Nejprve se zaměříme na období Habsburské monarchie, které se věnuje Vít Machálek přímo ve svých článcích *Habsburská monarchie a náboženská tolerance*, kterých bylo na pokračování vydáno celkem 5 (2011–2014). Podle Víta Machálka je klasický černobílý pohled na intolerantní Habsburky, kteří se v českých dějinách zapsali jako utlačovatelé českého národa a české víry, poněkud nespravedlivý a jednostranný. Náboženská politika Habsburků vždy závisela na poměrech a idejích dob, v nichž vládli. A samozřejmě také na jejich osobní víře, která se u jednotlivých panovníků dost lišila. Dále bude důležité se zaměřit zejména na období 1. republiky, kde využijeme zejména publikace od Františka Halase, a sice *Fenomén Vatikán* (2004, s. 532) a *Neklidné vztahy* (1998, s. 33–39), v nichž poukazuje na problematickou situaci katolické církve, která nevstupovala po první světové válce do nového Československa ve zrovna dobré pozici a musela tak čelit odporu, který vyvolala v české společnosti zejména svým loajálním postojem k monarchii. Dalším zlomem byla 2. světová válka. Poválečným vývojem se ve své publikaci *Náboženství a moderní česká společnost* zabývá David Václavík (2010, s. 96–97), který ve své publikaci poukazuje jako na historický mezník na odsun Němců, kdy Čechy ztratily velkou část věřícího obyvatelstva. Dále poukazuje na vývoj od roku 1948 až do roku 1989, kdy byl ve společnosti aktivně potlačován

veškerý náboženský život a tehdejší komunistická vláda viděla zejména katolickou církev jako překážku k úplnému ovládnutí společnosti.

Jaké postavení má náboženství a jeho hodnoty v České republice a v Evropě?

O problematice postavení náboženství v České republice a dalších státech Evropy pojednává článek Náboženství a sekularizace v České republice (2001) od autorů Dušana Lužného a Jolany Navrátilové, který zde pojednává především o sekularizaci vlivem modernizace a individualizace a dále poukazuje na problematiku sekularizace v postkomunistických zemích, které bylo léta úmyslně napomáháno a které po jejich pádu zažily jistou snahu o náboženskou obrodu, která nebyla nijak zvlášť úspěšná. Článek poukazuje také na skutečnost, že komunistický režim možná nebyl pravým viníkem rozsáhlé sekularizace v Českých zemích, ale mohl jím být již předchozí historický vývoj, který vytvořil skrytý potenciál k sekularizaci.

Postavení náboženství a náboženských hodnot jak v České republice, tak i v Evropě je velice problematickým tématem, nýbrž zde dochází k jednoznačnému oddělení samotného náboženství a náboženských hodnot, které se však nakonec stanou jedinou možnou záchranou náboženství, což nám osvětlí publikace Duše moderního člověka od C. G. Junga.

Knihy Posvátno od Rudolfa Otty (1998, s. 312) a Religionistická typologie a taxonomie (2014) od Davida Václavíka se zabývají teorií spojenou se samotným náboženstvím. Z těchto publikací vyplývá, že napříč Evropou dochází k postupnému nahrazování tradičních náboženství (s výjimkou Islámu), spíše lokálními, individuálními vztahy k transcendentní skutečnosti, či právě pouze přejatými náboženskými hodnotami a praxemi.

Jakou roli hraje spiritualita ve společnosti?

Spiritualitou a jejím vztahem k religiozitě a náboženství se zabývá článek výzkumné studie Expressions of spirituality inventory (ESI) jako metody měření spirituality z časopisu Psychologie (Machů, 2015, roč. 9, č. 3). Článek se zabývá zejména měřením spirituality na české populaci, které je zde prováděno prostřednictvím dotazníků. V rámci výzkumu zde bylo zjištěno, že v české společnosti dochází ke značnému individualizování náboženství a k odluce od tradičních nauk církví.

V dnešní době se s pojmem spiritualita můžeme setkat v mnoha různých oblastech, ať už se jedná o oblast vědeckou, teologickou nebo o běžnou mezilidskou komunikaci. Zatímco se společnost sekularizuje a ubývá tak věřících, spiritualita oproti tomu nabývá na popularitě. Mnoho lidí se tak považuje za spirituální jedince, ale nikoliv za nábožné. S pojmem spiritualita tak často narážíme na problém definice, přičemž se touto problematikou zabývají knižní publikace Duše moderního člověka od C. G. Junga (1994, s. 19 - 21), ve které se autor zabývá problémem vědomí duše moderního člověka. Náboženství a moderní společnost od Dušana Lužného (1999, s. 95–113) nám pak osvětlí pravý význam pojmu spiritualita.

Z hlediska západní vědy byl pojem spiritualita vnímán jako způsob dualistického myšlení, který staví materiální svět proti nemateriálnímu, tedy spirituálnímu. Pojem spiritualita se v poslední době stal velice populárním a tak je běžné mluvit o spiritualitě, místo o náboženství, přičemž se mnozí ani nezabývají tím, aby od sebe tyto dva pojmy nějak odlišili.

Impulzem pro zavedení termínu spiritualita do psychologie byl zejména vývoj společnosti ve 20. století, a sice výrazný úbytek věřících hlásících se k některé z církví a zároveň rozvoj osobního pojetí duchovna. Ačkoliv termíny spiritualita a religiozita byly v posledním století definovány psychology četnými způsoby, existuje obecná shoda, že oba pojmy jsou multidimenzionální. Psychologové také dříve viděli náboženství jako širší konstrukt, který není nijak explicitně odlišný od spirituality, nicméně vlivem celkového úbytku věřících vzrostlo také napětí mezi pojmy spiritualita a religiozita.

Spiritualita je obvykle odlišována od náboženství s ohledem na „institucionální objektivitu“ oproti „osobní subjektivitě“, „statické“ oproti „dynamickému“, „vnější“ oproti „vnitřnímu“, „dogmatické“ oproti „empirickému“, „konvenční“ oproti „nekonvenčnímu“, „zkušenost poznání“ oproti „zkušenosti citu“ apod.

Pavel Říčan se ve své knize Psychologie náboženství a spirituality (2007, s. 50 - 53) věnuje problematice náboženské a nenáboženské spirituality, přičemž poukazuje na poměrně silnou tendenci společnosti distancovat se od křesťanské tradice, která má tak za následek vznik tzv. nenáboženské spirituality.

Stejně tak Hamplová ve svém rozsáhlém výzkumu Čemu Češi věří: dimenze soudobé religiozity (2008) poukazuje na fakt, že česká společnost neprojevuje zájem o tradiční náboženství (církevní křesťanství), je zde ale velmi rozšířená víra v nadpřirozeno. Česká společnost by se tedy podle Hamplové neměla označovat jako sekulární, ale spíše jako „necírkevní“

Jsou Rakušané, jakožto občané země s vyšší mírou religiozity, skutečně více nábožensky založení než Češi, jakožto „národ ateistů“?

Při zodpovězení této otázky se bude třeba opírat zejména o statistiky zabývající se nejen samotným vývojem religiozity jako takové, ale také zabývající se jinými jevy, jako je např. návštěvnost bohoslužeb, která se obecně považuje za přesnější ukazatel skutečné víry ve společnosti. Na druhou stranu ani návštěvnost bohoslužeb nemusí poukazovat na skutečný vztah společnosti k náboženství a víře, protože vzhledem k sekularizaci dochází obecně k potlačení aktivního náboženského života a proto je potřeba při výzkumu religiozity hledět i na jiné aspekty víry, jako je např. víra v posmrtný život, amulety, léčitele, věštce aj. Těmito aspekty se zabývají různé sociologické výzkumy zaměřené právě na religiozitu ve společnosti prováděné ISSP (The International Social Survey Programme, 2008) a EVS (European Values Study, 2008). Díky těmto průzkumům můžeme říci, že Češi, jak uvádí Hamplová ve svém článku Česká religiozita – církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a dat ISSP 2008, nejsou rozhodně ateisti v takové míře, v jaké jsou deklarováni. Na druhou stranu Rakušané spíše než na samotnou víru kladou důraz spíše na tradice katolické církve v Rakousku a tudíž může být oficiální počet věřících nadhodnocen. Jak uvádí statistiky Statistiken zur Religion in Österreich (2015), dochází také v Rakousku v posledních letech k neustálému úbytku počtu věřících, který je z největší části způsoben vymíráním věřících a ubýváním počtu křtů. V Rakousku také neustále přibývá počet deklarovaných ateistů, což také vypovídá o neustále postupujících sekularizačních tendencích rakouskou společností.

Avšak jak ve své publikaci Nástin religionistiky (2004, s. 27) uvádí Heller, „náboženství jako takové nepomine, dokud tu budou lidé“ a hledání jakési transcendentní skutečnosti je a bude vždy lidskou přirozeností.

Teoretická východiska

1.3 Uchopení pojmů

1.3.1 Náboženství a víra

Náboženství a s tím spojená religiozita nás provází od nepaměti a je jím protkána celá historie lidstva. Dle demografických a kulturních specifik se samozřejmě náboženství a víra v něco tzv. „transcendentního“ proměňuje a tak jej můžeme vnímat z několika úhlů.

Kvůli obtížnosti specifikovat pojmy jako náboženství, religiozita či víra by bylo vhodné si vytyčit některé myšlenky, které nám přiblíží vztah k něčemu transcendentnímu. J. Heller (2004, s. 18–19) pokládá za základní kámen náboženství vztah, jenž je mezi jedincem a jím předpokládaným Bohem. Z toho můžeme usoudit, že náboženství je silně individualizované a i když možná zahrnujeme určitou skupinu jedinců pod určitý druh náboženství, nemůžeme říci, že jejich Bůh je stejný. Tento názor můžeme také reprezentovat na myšlence W. Jamese, který vidí základ náboženství v citech, skutcích a zkušenostech jednotlivých lidí v jejich osamocení, jež si sami uvědomují vztah k božstvu, ať už za toto božstvo pokládají cokoli a napomáhají si tímto způsobem vyrovnat se se skutečností. Dalším zajímavým názorem je, že Bohem pro člověka je taková entita, co má nejvyšší hodnotu, do které vkládá svou důvěru a touto entitou je zároveň i zavázán. (James W., 1930, s. 31)

Tyto silně absolutisticky viděné entity, jež ovlivňují náš život a máme k nim transcendentní vztah je ale pouze jenom špička ledovce, což si také W. James uvědomuje a předkládá nám více obecné vidění náboženství. James vidí náboženství jako obecně platný řád, do nějž se snažíme celý život vstoupit a být jeho součástí.

Na těchto příkladech tedy vidíme, že je velice složité vůbec definovat co je tedy náboženství či víra. Proto musíme nastavit jakýsi velice obecný vzorec, do nějž můžeme zahrnout všechny mutace vztahu k něčemu transcendentnímu.

Náboženství musíme chápat jako skutečnost, která zde byla, je a bude bez ohledu na to, zda tuto skutečnost budeme vnímat či nikoli, avšak tato skutečnost musí být vnímána jedincem, jenž je nábožensky orientovaný a má s touto skutečností určitou zkušenost.

Jednoduše řečeno, náboženství je tedy transcendentní skutečnost, jež je vnímána a prožita nábožensky orientovaným jedincem.

1.3.2 Religiozita

Tento pojem můžeme chápat jak ve vztahu k náboženství, tak ve vztahu k této práci za stěžejní. V tomto bodě bych ráda představila myšlenku V. E. Frankla (2007, s. 41–48), která je velice výstižná, když vnímá religiozitu jako projev citu, přesněji lásky. Tato láska je vyvolaná nejnaternějším prožitkem. Tato láska k předešlé definici náboženství je spjatá s prožitkem s transcendentní skutečností. Můžeme tedy říci, že například u převládajícího křesťanského vyznání může být tento cit k prožitku vnímán jako „láska k Bohu“.

Musíme ale dávat pozor po vzoru C. G. Junga, zda je tento cit k prožitku uvědomělý či nikoliv. Tím se můžeme dostat k problému, nýbrž neuvědomělá religiozita je součástí dnes již zavedených náboženství.

Neuvědomělá religiozita je taková, která nevychází z mého „já“, tedy pouze přejímám citová dogmata, jež nám jsou předkládána, čímž prožívám pouze prožitek prožitku citu z prožitku z transcendentní skutečnosti. Dle tohoto názoru můžeme říci, že i když je člověk součástí určité církve, nemusí být nutně opravdu a dokonce i správně věřící. Jedinec pouze přejímá určitou koncepci vztahu k transcendentnímu. Bez ohledu na to, jestli tento jedinec věří správně či nesprávně, musíme ho zahrnout do skupiny lidí, kteří jsou nábožensky orientováni. Můžeme se ale také setkat s celou řadou jedinců, kteří jsou správně věřící a tedy uvědomělí ve své víře a nemusí být přesto vůbec zahrnuti do skupiny jedinců nábožensky orientovaných. Tím narážíme na problémy současných výzkumů religiozity.

Jungovy teorie nebyly přijímány bez výhrad a za svého působení se setkal s mnoha kritiky zejména z řad teologů, kteří ho kritizovali za přílišné psychologizující pojetí Boha.

1.3.3 Spiritualita

Tento pojem prošel za poslední století velice dynamickými změnami. Spiritualita je tradiční teologický pojem, který můžeme vnímat jako prožitkové jádro náboženství, které nás

odlišuje. Můžeme říci, že spiritualita je považována za jakousi charakteristiku osobnosti. Tato charakteristika osobnosti je dnes velice používána, nýbrž lidé často říkají, že nejsou nábožensky založení, avšak jsou spirituální či vnímají spirituálně. Toto oddělení náboženství a spirituálna vymazalo negativní vnímání náboženství jako společensky prosazovaného dogmatu, jehož je za pomoci obřadů a zvyků součástí a posunula ho na úroveň individuálního uvědomění si transcendentní skutečnosti.

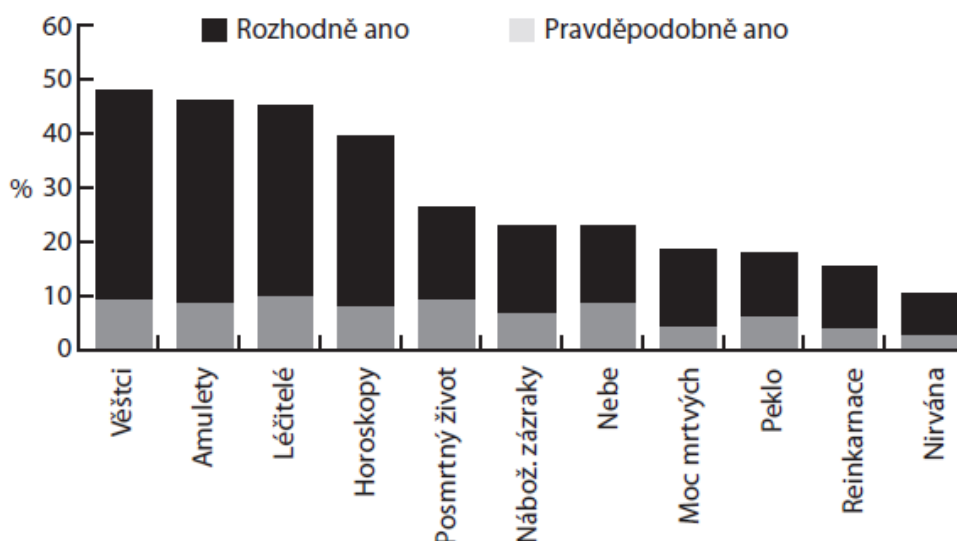
Tato individualizace nám však předkládá problém, v jaký vlastně druh transcendentní skutečnosti lidé věří nebo chtějí prožívat. Možná je tato transcendence vnímána jako dosažení určitých ideálů či mravních nebo společenských norem. Může také jít o nalezení smyslu života či vůbec o nalezení správného bytí.

S tímto pojmem se snaží vypořádat např. Zinnbauer (2005), který tvrdí, že náboženství je jenom jednou z možných projevů spirituality. Tím se dostáváme k tomu, že nemusí být tedy spirituálně pouze náboženské. Spiritualita je ještě obecnějším pojmem nežli náboženství. Tím bychom mohli říct, že existuje náboženské a nenáboženské vnímání skutečnosti, avšak vnímání či hledání této skutečnosti je vždy hledání něčeho transcendentního či posvátného. Hledání tedy něčeho, co nás přesahuje, ať je to hledání náboženské či nikoliv, nám stále spadá do definice pojmu religiozita a do obecného pojmu náboženství, které jsme si na začátku definovali.

Možná je spiritualita nakonec pouze potomkem či evolucí chápání náboženství. Přesun od Boha k hledání smyslu života, které je pouze určitým druhem transcendentní skutečnosti.

Následující graf ukazuje, kolik procent lidí věří ve vybrané transcendentní pojmy, přičemž ukazuje, že u Čechů je obecně rozšířená víra v okultní magii. Téměř 50 % dotazovaných uvedlo, že věří v magickou sílu věštců, léčitelů a amuletů.

Graf 1 Souhlas s religiálními výroky v české společnosti

Zdroj: ISSP 2008 (Hamplová, 2010)

1.3.4 Ateismus

Z religionistického a teologického hlediska se dá ateismus vymezit jako odmítnutí náboženství. Pokud bychom jej vymezili přímo jako odmítnutí existence Boha (jak naznačuje slovo ateismus), vyvstala by potíž s neteistickými systémy, které také Boha nevyznávají, a přesto jsou náboženstvími.

Mluvíme-li o odmítání náboženství, nemáme pochopitelně na mysli popření jeho fakticity, ale spíše to, že s ním v širokém slova smyslu nesouhlasí. Může tak jít o popírání pravdivosti nebo i smysluplnosti náboženských výpovědí. Může si také všimnout praktické stránky s tím, že praktikování náboženství člověku neprospívá. Důsledný ateismus je popřením jakékoliv transcendence, ačkoliv tento výraz nemusí nutně vylučovat, jen mu dává jiný význam. Transcendentní nebude v tomto případě skutečnost zcela přesahující svět dostupný naší zkušenosti, nýbrž půjde spíše o to, že člověk přesahuje, tedy transcenduje, svou faktickou danost tím, že se obrací ke své budoucnosti a bere do rukou sám své vlastní osudy.

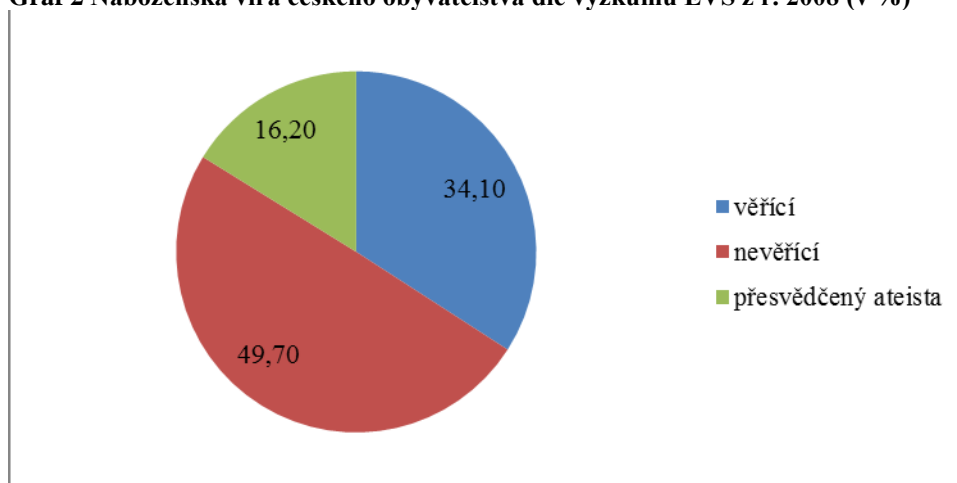
Ateismus se stává hromadným jevem až ve 20. století, ale jako životní postoj výjimečných jedinců a intelektuálních skupin se dá vysledovat v různých podobách a intenzitě po celé dějiny. Nejprudší pokles počtu nábožensky orientovaných lidí byl zaznamenán v prvních šesti až sedmi desetiletích 20. století, přičemž dnes už se poměr mezi náboženskou indiferencí, ateismem a praktikovaným náboženstvím ustálil. (Štampach; 2008, s. 143 - 150)

Dle Halíka by se k tomuto tématu dalo dodat, že konkrétně u nás nepřevažuje až tak ateismus, jako spíše „náboženský analfabetismus“ – postoj lidí, kteří sice mají na náboženství razantní názory, ty však nebývají kryté ani solidními vědomostmi, ani osobními zkušenostmi. Mnozí se počítají mezi ateisty proto, že odmítají (většinou velmi komické) představy o Bohu, náboženství a církvi, které si sami vytvořili nebo nekriticky převzali. (Halík, 2014)

1.3.5 Náboženská indiference

Od plně rozvinutého ateismu je vhodné v jednotlivých případech odlišit náboženskou indiferenci, tedy náboženskou lhostejnost či neutralitu. Nábožensky indiferentní člověk v zásadě nevyslovuje žádné kategorické soudy o náboženských doktrínách, organizacích a praktikách. Spíše konstatuje, že neví. (Štampach, 2008, s. 145 - 146)

Graf 2 Náboženská víra českého obyvatelstva dle výzkumu EVS z r. 2008 (v %)

Zdroj: EVS 2008; vlastní zpracování

Dle výzkumu provedeného EVS v roce 2008 vyplývá, že přesvědčenými ateisty je jen malé procento lidí. Největší procento lidí by se dalo zařadit právě mezi nábožensky indiferentní, neboli nenábožensky založené. Ti se ve výzkumu nejčastěji označili za nevěřící, ale nikoliv přímo za ateisty.

1.4 Geografické aspekty náboženství

1.4.1 Náboženství a jeho kulturní vliv

Velice zajímavou částí religiozity je sledovat její vliv na vývoj počtu obyvatel v dané zemi či v daném území. Religiozita je od nepaměti spojena jak s mírou porodnosti, tak i s migrací, což ovlivňuje sociální život na daném území.

Pokud se zprvu zaměříme na vztah religiozity a porodnosti, máme zde jasné důkazy o ovlivnění náboženství a porodnosti. Můžeme si to dokázat na příkladu muslimských a arabských zemí, kde i přes značné rozdíly ve vyspělosti daných zemích a tím jejich tzv. blahobytu je jasné, že silně zakořeněná religiozita nutí mít co nejširší rodinu.

Naprostý opak však vládne na evropském kontinentu, kde blahobyt a tím vysoká míra ekonomického ovlivnění našeho každodenního života a naopak minimální míra ovlivnění náboženského (zejména ovlivnění tradičních církví) nám zejména z praktických a logických důvodů nedovoluje pokračovat v rodové linii či tuto rodovou linii zachová pouze v minimálním počtu potomků. Tím se dostáváme k situaci, že takto rozdílně zakořeněné náboženství na různých územích může vést k postupné výměně dominance náboženství na daném území.

Náboženské migrace mohou být dalším faktorem, jenž ovlivňuje religiozitu na daném území a s tím jejich náboženskou orientaci. Důvodem k migraci na jiné území je ve většině případů potlačení určitého náboženského směru. Nejznámější migrací je přesun židovských otroků z egyptského zajetí, jenž nám dává jasný příklad, že k potlačování náboženství docházelo v dobách dávno minulých. Z druhé strany můžeme zase ukázat na migraci spojenou s 2. sv. válkou.

První migrační vlna byla vyvolána strachem z pronásledování a persekucí Židů, jež byla vyvolána zejména nacistickou částí obyvatelstva. Tato migrace byla směřována zejména do sousedních zemí, později přes Atlantik. Po skončení války začala další část migrace, jež přesunula drtivou většinu židovského obyvatelstva do nově vzniklého židovského státu.

Pokud se zaměříme na migraci, jež se týkala pouze evropského kontinentu, můžeme se podívat na příklad reformace a s tím spojené pronásledování obyvatelstva a války. Či panství, toho náboženství udalo směr náboženské netolerance, jež začala v polovině 17. století. Jednoduše řečeno mohli vládci daného území vyžadovat po svých poddaných určitou víru. Pokud tuto víru nepřijal, mohl být v lepším případě z této země vyhnán. V horším případě mohl být souzen a popraven. Na tomto pronásledování se podíleli jak katolíci, tak protestanti. Jedním z příkladů může být vláda Jindřicha VIII., jenž jako samozvaná hlava anglikánské církve započal hon na katolíky, jenž stál život nejméně 70 tis. obyvatel. Dalším příkladem může být doba pobělohorská v rámci Habsburské monarchie, která se naopak vyznačovala pronásledováním protestantů, kdy spousta českých učenců a šlechticů byla nucena odejít do exilu. Mezi odsuny, které by se daly zařadit již do moderních dějin, může patřit např. poválečný odsun Němců, který znamenal výrazný úbytek katolíků na českém území, avšak to byl odsun na základě etnické, nikoliv náboženské příslušnosti.

Náboženské mise jsou dalším faktorem, který ovlivňuje religiozitu, jako příklad takové náboženské mise mohou být křížácké výpravy, které vyhlašoval papež proti nepřátelům katolické víry, a Spanilé jízdy pořádané husity, které měly za úkol šířit husitství po Evropě. Tato tažení vyhnala z domovů na dobro či pouze na určitý čas mnoho obyvatel a jsou zajímavá zejména z hlediska vměšování jiných státních útvarů na náboženskou a společenskou svobodu.

Další misí, kterou zde zmíním, je mise za účelem rozšíření náboženského vlivu, což se týkalo zejména vlivu na africkém kontinentu. Tato cílená migrace, která byla vedena zejména misionáři, ovlivnila život zejména afrického obyvatelstva. Církvi sice přinesla mnoho duší a navýšila během krátké doby členy církve o 250 milionů věřících, avšak narazily zde na sebe úplně rozdílné společenské, sociální a kulturní tradice.

Problémem bylo například manželství, kdy k naplnění tohoto svazku nedocházelo pouze vyřčením slibu, avšak z africké tradice se jednalo o několik stupňů vývoje vztahu, jenž byl zakončen otěhotněním, které stvrdilo akt manželství. Dalším problémem byl např. rozvod, který nebyl a stále není z hlediska církve jednoduchý. Jako příklad nám může také sloužit monogamie, která silně souvisela s postavením jedince v kmenu. Můžeme říci, že nejsilnější

jedinec, jakožto vedoucí kmenu, musel mít několik manželek, protože to jeho společenské postavení vyžadovalo k vykonávání jeho funkce. (Kokaisl, 2009, s. 8 - 28)

1.4.2 Náboženství a hospodářství

Náboženství ovlivnilo ekonomiku a hospodářství již od jejich začátků. Nýbrž ovlivňovala ekonomické a hospodářské teorie myslitelů, kteří přejímali od náboženství zejména normy, a sice co je a co není správné a co se smí a nesmí.

První ekonomické a hospodářské teorie se již objevovaly v dílech starých antických myslitelů, jako byl např. Aristoteles. I když tyto teorie vysoce ovlivnily naše západní myšlení, nemůžeme říci, že by náboženství ovlivnilo jejich smýšlení. Toto samé můžeme říci o čínském mysliteli Konfuciovi, jenž také přinesl zajímavé ekonomické teorie, jež se zabývaly zejména společenským rozdělením obyvatel na pracující a vedoucí vrstvy, což mělo vést ke stabilizaci samotného státu, ale také zde nejsou důkazy, jestli tyto myšlenky byly vysloveny pod náboženským ovlivněním.

Ve středověké Evropě byla situace rozdílná. Můžeme s klidným srdcem říci, že křesťanství bylo v této době základem pro nejznámější filosofická díla té doby, která vytvořil Tomáš Akvinský (Summa teologická, Summa proti pohanům), kde vedle křesťanství vychází i z antických děl.

Myšlení T. Akvinského nám dalo základy k fungování moderního trhu zejména řemeslné části. T. Akvinský uvedl pojem spravedlivé ceny, kde bylo zahrnuto více faktorů, které měly vliv na konečnou cenu výrobku. Můžeme sem tradičně zahrnout náklady na dopravu i samozřejmě cenu za materiál, což jsou řekněme velice standartní a neměnné faktory.

Dalším důležitým faktorem podle T. Akvinského bylo také společenské postavení, které mělo odrážet získanou prestiž řemeslníka, která se odrážela i v kvalitě jeho života, která měla být samozřejmě zachována cenou jeho výrobků. V dnešní době to můžeme přirovnat k brandu. Tedy za určitou značku zaplatíte rozdílné ceny, i když se jedná o jedno a to samé bavlněné tričko.

Zisk byl tedy pro T. Akvinského zaslouženou odměnou za práce řemeslníka, avšak ne každý zisk byl pro něj přípustný. Pokud se přesuneme k půjčování na úrok, bylo toto pro T. Akvinského přímo nepřípustné a ne jenom pro něj. Díky křesťanské nauce to bylo nepřípustné a proto, aby se vůbec mohlo ve společnosti půjčovat, byly vydány určité výjimky k určitým společenským skupinám. Jako příklad může sloužit židovské obyvatelstvo, které však na toto později doplatilo v podobě antisemitských nálad.

Ani v islámském světě nemělo půjčování peněžních prostředků oporu v Koránu, a proto až dodnes v některých islámských zemích nevypisují banky úrokové sazby. Některé země, např. Egypt, tyto úrokové sazby ovlivňují zákony (určují její maximální hodnotu). Úroky v islámském světě nahradily tzv. podíly ze zisku, které jsou velice časté.

Náboženství ovlivňovalo samozřejmě i hospodářství státu, což můžeme vidět na afrických koloniích, které sloužily zejména jako rozšíření zemědělské půdy kolonizátorů. Toto si můžeme ukázat na příkladu Alžírsko, které bylo jednou z mocností v pěstování vína, avšak po získané nezávislosti na Francii a rozmachu Islámu, se vinné révy staly prakticky nepotřebnými a byly nahrazeny obilovinami. Dalším příkladem může být Albánie, která v devadesátých letech jako většina východní Evropy prošla politickou proměnou, která znovu zavedla náboženskou svobodu. Tím se znovu obnovila islámská tradice a tím došlo k značnému úbytku chovu prasat.

Tato proměna v druhu chovaných zvířat postihla i bývalý sovětský svaz, kde zejména ve východní části došlo k většímu poklesu chovu vepřového. (Kokaisl, 2009, s. 8 - 28)

1.4.3 Náboženství a politika

Náboženství s politikou souvisí od prvních státních útvarů na evropském kontinentu, kde postava papeže, jakožto představitele boží vůle na zemi, měla značný vliv na politické dění. Problémem propletení náboženství a politiky je někdy náboženské odůvodnění některých politických rozhodnutí, která měla tíhu odpovědnosti přenést z člověka na samotný výklad Bible. Což vedlo k alibistickým a nebezpečným rozhodnutím.

Jako příklad zástěrky politických rozhodnutí za náboženství můžeme vidět ve Válce v Jugoslávii a to zejména mezi Srby a Chorvaty. Je sice pravdou, že tradičně jsou Chorvaté katolíci a Srbové pravoslavní či ortodoxní. Tento historický fakt však nebyl hlavním problémem občanské války, nýbrž státní příslušnost neurčovaly tyto náboženské denominace, což znamená, že ne každý Chorvat musel být katolík a naopak. Tato válka se nevedla v duchu náboženské svobody či náboženské převahy, ale ve znamení získání a ochrany území a získání většího politického vlivu. Tento problém se často může zaměňovat za problém náboženský, i když se jedná o etnicky založenou válku.

Náboženství v politice však nemá pouze takto negativní funkci, tedy funkci alibistickou. Zneužití náboženství jako zástěrky k válce není jediné. Můžeme najít i konstruktivní případy, kdy náboženství donutí vedoucí představitele určité země k nastavení pravidel, které by předešly občanskou válku. Toto si můžeme demonstrovat na případu Libanonu. Při tvorbě Libanonské ústavy byla určena pravidla, která umožnila rozdělit moc napříč náboženskými skupinami. Prezident musí být křesťanského vyznání, avšak proti tomu stojí sunnitský muslim jako předseda vlády. I rozložení sil v parlamentu je rovnoměrné a to 64 muslimů a 64 křesťanů.

Díky vědcům, kteří zkoumali totalitní režimy, můžeme říci, že mluvíme-li o komunismu a hitlerovském Německu, mluvíme také o tzv. kvazináboženských systémech, což zní velice zvláště, přihlédneme-li k faktu, že totalitní režimy ve 20. století neměly náboženství příliš v lásce. V obou těchto systémech existovaly svaté knihy či čistá nauka nebo rituály a svátky, které měly napomoci k novému chodu občanské společnosti.

Mnoho významných členů těchto totalitních režimů vyznávali své působení spíše jako náboženské poslání. Totalitní režim ve stejné rovině jako náboženství má snahu být v jakékoliv oblasti lidského života, určovat její chod a dávat jí mravní rámeček. Totalitní režimy měly také snahu vytvořit skupiny zasvěcených, kteří měli sloužit jako příklad občanům, že jen ti, kteří splní určité podmínky, se mohou stát dobrým občanem a tím pravým členem hnutí.

Nemluvíme zde pouze o nepřímém ovlivnění či zneužití náboženství ve jménu režimu. Vedoucí člen komunistické strany v SSSR nazval v roce 1918 Lenina apoštolem světového komunismu, k čemuž dodal, že jeho díla jsou evangeliem všech pravých revolucionářů.

Nesmíme ani zapomenout na Leninovo mauzoleum, které můžeme zahrnout do kultu relikvií, kdy k poslednímu místu odpočinku Lenina byly po desetiletí pořádány poutě.

Nakonec ani německým nacistům nebylo převzetí náboženských prvků do jejich smýšlení cizí. Vytvořili schéma uctívání války a obětování se pro vlast. Zneužili prvky katolicismu a germánských mýtů, což bylo velice viditelné zejména na výročí neúspěšného puče na Hitlera, kdy šestnáct spolufašistů, kteří byli při tomto puči zabiti, byli oslavováni jako mučedníci hnutí, kteří posloužili jako oběti pro budoucí úspěch a štěstí lidí. (Kokaisl, 2009, s. 8 - 28)

Dodnes jsou zejména na území Evropy levicové strany zakotveny jako spíše „protináboženské“ nebo „proticírkevní“, přičemž pravicové strany církve více podporují. Rozdíl můžeme také například vidět mezi vztahem církve a státu na území České republiky a Rakouska, přičemž v Rakousku existuje velmi dobrý vztah církve a státu dodnes, na území České republiky tento vztah vlivem minulého režimu velmi ochladl.

1.4.4 Náboženství a města

Náboženství už od samého počátku ovlivňovalo výstavbu měst či společenských center. Starověká města byla využívána jako centra určité oblasti. Toto centrum v sobě zahrnovalo soustředění značného počtu lidí, pocházející z mnoha oblastí hospodářské, ekonomické, zemědělské části státu či společenské vrstvy. Města tedy fungovala jako centrum obchodu, řemesla, administrativy, vlády a také náboženství.

První města vznikají na území dnešní Sýrie, Iránu a Egypta spojením několik rodových linií kmenů, které na tomto území žily a měly vesměs podobnou strukturu rozvržení budov. Ve středu samotného města stál palác vládce, okolo tohoto paláce byly rozvrženy náboženské budovy a dále domy dvořanů a vojenské budovy. Dále již byly postaveny čtvrti měst, ve kterých žili řadoví občané. Tyto čtvrti byly už od začátku diferenciované dle společenského postavení obyvatel.

Městské státy nezůstaly pouze na těchto územích, avšak dále se rozšiřovaly do dalších částí světa. Ve středozevní oblasti můžeme zmínit Féníčany, kteří založili např. město

Kartágo. Dále staří Řekové osidlovali oblast Egejského moře s městy jako Troja, Mykény či Olympia. Později začala vznikat i města na základě řemeslných společenstev a ne pouze na podkladu rodových společenstev. Jako rolnické společenství můžeme zmínit Spartu či společenství rybářů, kteří vytvořili město Athény.

V Helenistickém období byl největším zakladatelem měst Alexandr Veliký, který během svého vojenského tažení založil mnoho měst nesoucí jeho jméno. Nejznámější ze všech Alexandrií se stala rozhodně ta Egyptská. Po Alexandrově smrti pokračovali panovníci v této nově nastolené tradici zakládání měst, a proto vznikala další uměle vytvořená města, která nesla jejich jména.

Opakem v tomto období se stal Řím, jenž by založen na základech rodových společenstev a později se stal centrem mocné říše. Enormní růst města se opírá zejména o pozitiva obchodního centra, které přineslo mocenský rozmach. Dále se také o enormní růst tohoto města postarala administrativní a vojenská centra, která v tomto městě sídlila.

Dalším druhem měst oproti Římu a již založeným byly osady či města založená při vojenských tažení římských vojsk. Tato města z pravidla vznikla u vojenských táborů, kde operovaly římské jednotky, jako například Kolín, Vídeň, Budapešť, Paříž či Londýn. Po pádu Římské říše dochází na Evropském kontinentu k útlumu staveb měst a využívají se pouze centra postavená Římany či ta, která již vznikla před jejich příchodem. Znovu oživení výstavby měst začíná až ve 13. stol. (Kokaisl, 2009, s. 8–28)

V českých zemích vznikaly osady či města z pravidla v blízkosti hospodářských, zemědělských a náboženských center. Jako místa k výstavbě sídlišť byly využívány celnice, jako centra obchodu se zahraničními kupci či v blízkosti klášterů jako center náboženských. Výjimkou byly osady, jež byly v oblasti hradního opevnění, které vznikly za vlády Přemyslovců a sloužily jako mocenská centra oblasti. Co se týče společných center Rakouska a Českých zemí, byly jimi právě Praha a Vídeň, mezi nimiž například panovníci Habsburské monarchie často přesouvali centrum své moci. Velmi významná byla také výstavba cest z Prahy do Vídně. Na této trase byla mimo jiné také zřízena první poštovní linka na českém území a to v r. 1527. (Martínek, 2017)

Také Islám ovlivnil výstavbu měst a to zejména z hlediska slohu a rozvržení budov. V předislámském období byla města ovlivněna zejména helénskou kulturou, avšak po islámské expanzi byla města přetvářena či stavěna dle nových islámských tradic. Šlo zejména o nové rozvržení společenských vrstev a tím změny městských čtvrtí a dále došlo ke sjednocení estetických principů, které vzhledově spojovaly veškerá města pod muslimským vlivem. (Kokaisl, 2009, s. 8 - 28)

1.5 Uvedení do problematiky výzkumu religiozity

V České republice se náboženská příslušnost určuje sebedeklarací a to v rámci Sčítání lidu (do roku 1950 a pak až po roce 1989, neboť komunistické vlády otázku zjišťující náboženskou příslušnost zrušily). Když porovnáme jednotlivá Sčítání z roku 1950 a z roku 2001 můžeme vidět prudký nárůst podílu nevěřících. Zatímco v roce 1950 jich bylo pouhých 6 %, v roce 2001 tento podíl vzrostl téměř na 60 % populace.

Agregovaná data z jednotlivých Sčítání také poukazují na silnou souvislost mezi náboženským vyznáním a rokem narození. S klesajícím věkem se zvyšuje podíl obyvatel, kteří se nehlásí k žádnému náboženství. Sociologické výzkumy si tento jev odůvodňují tak, že se za věkovými rozdíly nejspíše skrývá rozdílná náboženská socializace, přičemž starší jedinci vyrůstali v dobách, kdy chození do kostela a náboženská výchova byly běžnou součástí života.

Co se týče poklesu podílu obyvatelstva hlásícího se k náboženskému vyznání, postihuje tento pokles zejména velké církve s masovým členstvím, zejména pak církev Římskokatolickou, Českobratrskou církev evangelickou a církev Československou husitskou. Jiné denominace a náboženské společnosti se naopak těšily poměrnému růstu. Mezi tyto společnosti řadíme zejména církve evangelikálního a charismatického typu. Tyto církve, mezi které řadíme např. Apoštolskou církev, Církev bratrskou nebo Křesťanské sbory zažily zejména nárůst relativní, v absolutním měřítku se jedná o poměrně malý počet lidí (nejvíce lidí mezi lety 1991 a 2001 získala Církev bratrská, která získala přes sedm tisíc přihlášených). Výrazný nárůst také zažila Náboženská společnost svědků Jehovových a Pravoslavná církev, jejíž nárůst ale můžeme spíše přisuzovat k migraci obyvatel z oblastí bývalého Sovětského svazu.

Důležitou charakteristikou těchto nově vzniklých církví evangelikálního a charismatického typu je také to, že na rozdíl od masových církví přitahují více mladou generaci.

Za vhodnější měřítko religiozity se dá spíše než náboženské vyznání považovat návštěvnost bohoslužeb, protože naznačuje aktivní účast na náboženské aktivitě. Při úvahách o návštěvnosti bohoslužeb bychom si však měli být vědomi, že za návštěvností bohoslužeb nemusí nutně stát intenzivní víra a naopak že ne každý, kdo se identifikuje s nějakým náboženstvím a věří jeho základním premisám, musí chodit do kostela.

A jak tedy vypadá celková návštěvnost bohoslužeb v české společnosti? Bohužel neexistují žádné reprezentativní údaje z období před rokem 1989, podle odhadů sekretariátu pro církevní záležitosti Ministerstva kultury však v průběhu 70. a 80. let chodilo na bohoslužby méně než 10 % obyvatel. Reprezentativní výběrová šetření se začala provádět až od počátku 90. let. Deklarovaná návštěvnost bohoslužeb obyvatel, kteří chodí na bohoslužby alespoň jednou měsíčně, byla dle ISSP v letech 1993- 2008 stále kolem 10 % a nenastal v průběhu let žádný posun. Pro porovnání Rakousko mělo v roce 2008 návštěvnost bohoslužeb okolo 35 %.

Můžeme tedy z těchto výsledků usoudit, že Češi nemají zájem o náboženství a nadpřirozeno? Pokud bychom vzali za měřítko religiozity skutečnou víru v Boha, tak bude odpověď skutečně pozitivní. Dle výzkumu ISSP lze totiž usoudit, že většina obyvatelstva v samotnou existenci Boha skutečně nevěří. Z tohoto ale stále nelze usoudit, že jsou Češi ateisty, neboť víra v nadpřirozeno a náboženské fenomény jsou v české společnosti běžné. Dle výzkumů ISSP většina Čechů nemá problém věřit ve schopnosti léčitelů a věštců nebo v účinky amuletů a horoskopů. Podobné výsledky nejsou pro sociology překvapivé a potvrzuje je i řada dalších dat z jiných šetření.

Mezinárodní charakter dat ISSP nám umožňuje srovnat, nakolik je podobná víra v magii rozšířená v dalších evropských zemích, např. v Rakousku. To se v porovnání s Českou republikou zajímá o tyto druhy magie daleko méně. V České republice v účinnost léčitelů, věštců, amuletů a horoskopů věří přibližně 47 %, kdežto v Rakousku je to jen asi 36 %. Celkově z dat ISSP vyplývá, že magie je nejvíce rozšířená ve středoevropských a východoevropských zemích. Americký sociolog a teolog Andrew Greeley (2003) připisuje

tento jev „slovanství“ a slovanské kultuře. Dále se také nabízí otázka, zda tento vysoký zájem o okultní a magické fenomény nesouvisí se socialistickou minulostí těchto zemí. Je možné, že nepředvídatelnost chování těchto režimů vedla obyvatele ke snaze ovládat životní okolnosti jinými než racionálními prostředky. Dalším možným vysvětlením je fakt, že lidé mají obecně potřebu „věřit“ a pokud tato potřeba není naplněna v tradiční víře, obracejí se k náboženským alternativám.

Na konec by se dalo říct, že na Čechy nemůžeme pohlížet jako na čistě sekulární jedince. Sice mají veskrze malý zájem o organizované církevní náboženství, na druhou stranu ale roste zájem o menší církve evangelikálního a charismatického typu. Důležitějším faktem, zejména z početního hlediska, je také zejména víra značné části populace v účinky nejrůznějšího druhu magie. Tato víra je v České společnosti vysoká stabilně, tudíž se nejedná o ojedinělou záležitost. (Hamplová, 2010)

Historický kontext vývoje religiozity

1.6 Habsburská monarchie

1.6.1 Vláda Habsburků a její politika

Habsburkové vládli ve Střední Evropě pod záštitou Svaté říše Římské bezmála čtyřista let a ještě dalších sto let v rámci Rakouského císařství, jehož součástí byly jak České země, tak Rakousko. Pro mnohé nacionalisty značí Habsburská monarchie léta utlačování českého národa a mnoha dalších, na to ale namítá Pannenberg „habsburská monarchie je, až na pronásledování protestantů v počátcích jejich novověkých dějin, příkladem císařské vlády, která byla pro národnosti pod její správou velmi prospěšná.“ (Pannenberg, 1996, s. 9)

Habsburkové a jejich náboženská politika se také poměrně nevalně zapsali do historie zejména svou násilnou rekatolizací po bitvě na Bílé Hoře. Takto černobílý pohled je ale z historického hlediska poměrně nespravedlivý, což můžeme vidět například ve srovnání s Lucemburkem Karlem IV., který byl, bez ohledu na svojí náboženskou nesnášenlivost, zvolen Největším Čechem.

Pokud jde o porážku náboženské tolerance v historii Habsburské monarchie, není tímto zlomovým bodem dle kontroverzního historika Radomíra Malého bitva na Bílé Hoře (1620), nýbrž jím byl již rok 1618, a sice 2. Pražská defenestrace, při níž došlo k použití síly při řešení sporů mezi katolíky a protestanty. Bitvou na Bílé Hoře se mělo jen rozhodnout, jestli o vyznání svých poddaných, a sice o uplatnění zásady „*cuius regio, eius religio*“, bude rozhodovat protestantský král Fridrich Falcký nebo legitimní král Ferdinand II. Habsburský.

Náboženská orientace Habsburků vždy souvisela i s orientací politickou a vždy závisela na poměrech v dobách, v nichž vládli a také na jejich osobních postojích a přesvědčeních, které byly u jednotlivých panovníků také velmi rozdílné. Svatá říše římská však byla obecně spojena s myšlenkou nábožensko-politicky jednotné Evropy, jejíž hlavním cílem bylo překonání rozkolu víry a její sjednocení v jednu církev. Toto pojetí přirozeně neomlouvá násilí vůči nekatolíkům, ke kterému se někteří habsburští panovníci uchýlovali, avšak je třeba si uvědomit, že o náboženskou jednotu svých poddaných usilovala naprostá

většina evropských (nejen habsburských) vládců. Dokonce i husitský král dvojího lidu Jiří z Poděbrad preferoval existenci jediné církve a tak neváhal za své vlády pronásledovat vznikající jednotu bratrskou.

1.6.2 Společnost Svaté říše římské

Rozkol v církvi započal po smrti Karla IV., kdy se v Čechách vytvořily nová náboženská hnutí a směry. Rivalita mezi katolickou církví a ostatními církvemi sílila a fakticky započala nástupem katolicky založených Habsburků na český trůn, kdy postupně začali v protestantských Čechách prosazovat katolickou víru skrze zásadu „cuius regio, eius religio“. Na druhou stranu ale většina Habsburských panovníků ctíla myšlenku náboženské tolerance a nikdy tak nebylo jejich prvotním záměrem princip jednotné víry, a sice katolictví, prosazovat násilím.

Na podnět uplatňování této zásady si čeští protestanti vymohli u Rudolfa II. r. 1609 Majestát na náboženskou svobodu, který dovoloval českým stavům a jejich poddaným svobodně vyznávat českou konfesi. Podle dnešních teologů tento Majestát vyslovoval zásadu, že obě konfese spolu mají žít v pokoji a míru a že se jim dává plná svoboda rozvinout své aktivity a to bez asistence dvora. Bohužel byl tento Majestát již předem odsouzen k zániku a v realitě 17. století byl takřka nemožný. Rudolf samotný bral jeho vydání jako výsledek svého politického selhání. Po Rudolfově smrti zůstal Majestát sice v platnosti, avšak konflikty mezi církvemi pokračovaly a dále byla na území Čech a Rakouska prováděna rekatolizace.

Problémem ve společnosti zejména v době předbělohorské byly neutichající konflikty mezi těmito dvěma církvemi, kdy ani jedna strana neprojevovala a nerespektovala princip náboženské tolerance. Existovala v této době celá řada katolických politiků, jejichž víra byla spíše předmětem mocenského boje nežli přesvědčením. Na druhé straně těmito katolickým politikům čelili podobně smýšlející politici protestanští. Příkladem netolerantního jednání protestantů může být vandalství, které způsobily, když například po připojení Moravy k českému povstání roku 1619 vyhnali ze země řadu jezuitů a zabrali místní kláštery. Známý je také případ umučení katolického kněze Jana Sarkanda.

„Černým dnem“ pro náboženský pluralismus v Čechách se stal 19. srpen 1619, kdy byl generálním sněmem zemí Koruny české sesazen Ferdinand II. Habsburský

s odůvodněním, že je „nepřítelem pravého náboženství“ a na jeho místo byl dosazen kurfiřt Fridrich Falcký. Tímto činem českých povstalců padla jakákoliv další možnost jednání mezi stavy a panovníkem o právním zabezpečení náboženské tolerance.

Tyto spory vyvrcholily 2. Pražskou defenestrací, kdy byly zapovězeny veškeré další možné pokusy o náboženský konsensus.

Po bitvě na Bílé Hoře a po návratu na Český trůn demonstroval Ferdinand II. své nekompromisní rozhodnutí ukončit svou náboženskou toleranci přestřížením Rudolfova Majestátu, poté následovaly popravy a potrestání povstalců.

Bitva na Bílé Hoře znamenala odchod velkého množství českých učenců a šlechty do exilu. Ti kdož neodešli, museli přejít na katolickou víru nebo svoji víru vyznávali tajně. Do role religiozity českých nekatolíků se značně promítl nástup pietismu, který kladl důraz na citovou zbožnost a zastínil tak svátosti a církevní úřady. Tajným protestantům tak pietismus umožnil přetrvat při své víře až do vydání Tolerančního patentu.

V roce 1627 a 1628 bylo Ferdinandem vydáno Obnovené zřízení zemské pro Čechy a Moravu (obdobně bylo vydáno také pro Rakouské země), kde české a rakouské protestantské šlechtě dává na výběr mezi přijetím víry panovníka a odchodem do exilu. Zároveň zde také žádá své poddané, aby zanechali bludy a sekty a vrátili se zpět k jediné spasitelné katolické církvi.

V roce 1648 po skončení Třicetileté války byl vydán Vestfálský mír, který na území Svaté říše Římské povoloval 3 náboženská vyznání (augsburské, katolické a reformované), přičemž Čechy a Morava byly výslovně uznány za katolické. Protestantismus byl po Vestfálském míru legálně přítomen pouze ve Slezsku.

Velký význam pro dějiny protestantismu v Českých zemích měla Altranständská mírová smlouva z roku 1707, v níž se císař Josef I. zavázal dopřát protestantům ve Slezsku větší náboženskou volnost. Byly zde vystavěny nové protestantské kostely, které se také staly vyhledávaným místem pro nekatolíky z jiných zemí.

Dalším mezníkem v dějinách tolerance ve Střední Evropě je vláda Josefa II. jakožto symbol přechodu od absolutismu k osvícenství.

Vydáním Tolerančního patentu dne 13. října 1781 došlo k občanskému zrovnoprávnění nekatolíků a vyhlášení tolerance, ta byla omezena pouze na tři nekatolická vyznání, a sice luterské, kalvínské a pravoslavné. Toleranční patent měl různou podobu v každé jednotlivé zemi Svaté říše Římské, avšak zjednodušeně lze říci, že v katolickém habsburském soustátí zaváděl toleranci i v těch jeho částech, v kterých předtím nebyla.

Po vydání Tolerančního patentu, kdy se protestanté mohli opět svobodně hlásit ke své víře, byla v této době charakteristická radikální negace všeho, co připomínalo Řím. Císařově snaze o „pravou křesťanskou toleranci“ tak rozuměli stejně špatně jako protireformační katolíci. Někteří Toleranční patent chápali dokonce jako předeheru k zahubení „římské“ víry.

1.6.3 Rakouské císařství ve světle národního obrození

Roku 1806 došlo k zániku Svaté říše Římské, která byla zničena Napoleonem, a vzniku Rakouského císařství. Toleranční patent zůstal i nadále pilířem rakouské církevní politiky. V praxi protestanti rakouských a českých zemí dosahovali stále větší volnosti a to díky mírné praxi státní administrativy.

Až do revolučního roku 1848- 1849 bylo v Rakousku uplatňováno pojetí, že tolerance poskytovaná nekatolíkům je jen výrazem dobré vůle panovníka. Avšak s nástupem Františka Josefa I. roku 1848 na trůn se změnilo postavení nekatolíků z tolerance na náboženskou svobodu. Byly zrušeny veškeré závazky protestantů ke katolické církvi a člověk starší 18 let mohl svobodně změnit vyznání. Také byla zrušena různá omezení typu zákazu zvoníc u evangelických modliteben apod.

Po roce 1848 bylo vydáno ještě několik zákonů zajišťujících náboženskou svobodu. Týkali se např. manželského práva, školství - zrušení církevních škol apod. Politika se celkově pomalu odkláněla od náboženství a společnost se sekularizovala.

Od dob národního obrození se také rozvíjel sekulární mýtus, představující protihabsburské povstalce jako české vlastence a bojovníky za snášenlivost.

Po školské reformě roku 1868, kdy byl ze škol odstraněn církevní dozor a byl tak umožněn průnik liberálních názorů do výuky, se žáci a studenti v dějepise začali učit o osvícenství jako o nové a svobodné éře, která nahradila dřívější církevní despotii, dále také o nespravedlnostech, kterých se na nás Čechy dopustila katolická církev, jako například upálení Mistra Jana Husa a následné potlačení husitského hnutí či porážku na Bílé hoře a násilnou rekatolizaci, při níž jezuité pálili české knihy. I přesto, že většina českých učebnic dějepisu se snažila zachovat objektivitu, převážná část učitelstva využívala ustanovení o „svobodě výuky a myšlení“ k ničení katolické víry žactva.

V mysli průměrného Čecha se tak začal vytvářet názor, že „být dobrým katolíkem znamená být špatným Čechem“.

V císařství Františka Josefa panoval mimořádný respekt k etnickým a náboženským menšinám, jaký dnes platí za opravdu multikulturní. Habsburská monarchie jakožto konglomerát deseti národností, minimálně osmi náboženství a sedmnácti různých správních celků lze pokládat za jistou předchůdkyni moderní Evropské unie.

Druhá polovina 18. a první polovina 19. století se na celém evropském kontinentě projeví ve znamení prudkého nárůstu patriotismu a nacionalismu. Velké národy bojovaly o svou kulturní a politickou seberealizaci, malé pak bojovaly o své holé přežití. Český národ patřil k těm druhým.

V sedmdesátých a osmdesátých letech 18. století přichází na scénu nová generace vlastenců v čele s Josefem Dobrovským, který se oproti katolicky založeným balbínovcům plně ztotožňuje s myšlenkami osvícenství. Na něm je zcela zřetelně vidět generační přelom, kdy jako novic jezuitského řádu zažil roku 1773 jeho zrušení a jako mladý se plně otevíral novým myšlenkovým proudům a po likvidaci řádu se plně zapojuje do šíření osvícenských ideálů.

Dobrovský nenachází v katolickém středověku nic kladného, jeho kulturu pokládá za barbarství a filosofii za laciné slovíčkaření. Objektivně to byl právě Dobrovský, kdo odpoutal české národně osvobozené snahy od jejich původně katolicky barokního, balbínovského základu a převedl je na osvícenecké a z církevního pohledu heterodoxní pozice.

Součástí kritického postoje k baroknímu katolicismu byla i změna názorů na českou minulost. Zatímco balbínovská, katolická generace národních buditelů odsuzovala Jana Husa, Dobrovského generace se na něj dívala mnohem shovívavěji, v některých případech jeho činy oslavovala.

V průběhu 20. a 30. let 19. století ztrácí vlastenecký klér v Čechách svou pozici v procesu českého národního obrození. Té se ujímají nábožensky indiferentní liberálové z řad laické inteligence jako Josef Jungmann, A. V. Šembera, F. L. Čelakovský, případně evangelíci jako František Palacký nebo P. J. Šafařík. Tímto přecházíme od osvícenství k romantismu, jenž je stejně ostře jako osvícenství zaměřen proti baroknímu katolicismu, k němuž staví do protikladu husitství. Jan Hus je v literatuře a dramatické tvorbě glorifikován jako bojovník za svobodu rozumu a myšlení proti církevnímu tmářství.

Na Moravě probíhalo národní obrození trochu opožděně a v poněkud jiném duchu. Rozmach českého probuzeneckého hnutí nastupuje ve 40. a 50. letech 19. století a je spojen se jménem kněze, publicisty a spisovatele Františka Sušila, který se dá nazvat pravověrným a jednoznačně protiosvícenským katolíkem. On a jeho žáci nesou významný podíl na tom, že Morava je dnes česká a v nemalé míře ještě katolická. (Machálek, 2011,2012; Malý, 2014; Malý, 2010)

1.7 Období po 1. světové válce

1.7.1 Vznik samostatného Československého státu

Katolická církev vstupovala do nového samostatného státu ve velmi obtížné situaci. Loajální postoj k monarchii budil v české veřejnosti odpor. Silné protikatolické nálady se v ČSR projevovaly zejména útoky a polemikami v tisku a obrazoboreckými činy, z nichž nejznámější je stržení mariánského sloupu, jenž stával na Staroměstském náměstí. K tomuto aktu vandalismu došlo 3. listopadu 1918 a byl živelným dílem pražské ulice. V následujících

letech docházelo také ke kácení soch sv. Jana Nepomuckého jako akt odstranění symbolů „doby temna“, což bylo mířeno nejen proti katolické církvi, ale také proti monarchii, která se o tuto církev opírala. I tyto obrazoborecké činy byly spíše jakýmsi živelnými činy, které nebyly „shora“ organizovány. Veřejně proti nim vystoupili například historici, univerzitní profesori Josef Šusta a Josef Pekař, distancovala se od nich i česká politická reprezentace. Ovšem ke vzednutí této vlny protikatolických vášní přispěly také postoje, které vůči katolické církvi zaujali přední představitelé nového státu. Prezident Masaryk se jako hlava státu rozhodl zachovávat vůči katolické církvi přísnou neutralitu. V případě Rakousko-Uherské monarchie šlo spíše o to, že až do konce své existence byla vnímána jako katolická, než že by tomu tak skutečně bylo. Spojení trůnu a oltáře bylo pouze jedním z faktorů, který určoval podobu říše. Její politické a intelektuální elity se katolické církvi v průběhu posledních desetiletí trvání monarchie čím dál víc odcizovaly. (Halas, 2004, s. 532; Halas, 1998, s. 33-39)

Přechodná ztráta prestiže katolické církve v poválečných letech, která se projevovala odchodem asi 1, 4 milionu věřících z jejích řad, přispěla k vytvoření Československé církve, která byla pro české území uznaná v roce 1920 a v roce 1925 dosáhla zákonného uznání také pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi. Byla založena skupinou prořímsky orientovaného nižšího katolického kléru, který se rozešel se svou původní církvi. Na území Československa tedy došlo poměrně k velkému zvýšení počtu církví a náboženských společností. Za první republiky patřily k uznaným církvím a náboženským společnostem církve katolická ritu římského a řeckovýchodního, církve evangelická vyznání augsburského a helvétského, náboženská obec židovská, církve starokatolická, církve islámského ritu hafenitského, českobratrská církve evangelická, církve česko-bratrská, jednota bratrská, pravoslavná církve a náboženská společnost unitářská. Stát neuznal na celém území republiky např. církve metodistickou, náboženskou společnost adventistů, baptisty zahrnující bratrskou společnost Chelčického a další.

Postavení církví a náboženských společností na Slovensku a na Podkarpatské Rusi nebylo identické se situací v českých zemích. V Uhrách se rozlišovaly církve recipované a zákonem uznané. První byly povoleny zvláštním zákonem, poté, co už zde dlouho před tím působily. Církve katolická měla mezi nimi postavení dominantní státní církve. Zákonem uznané církve a náboženské společnosti se od sebe lišily tím, že byly uznány jen samostatným

administrativním aktem, to jest právní normou nižší právní síly, například ministerským nařízením. Toto dělení mělo v Československu ten význam, že neregulované církve a náboženské společnosti na Slovensku a na Podkarpatské Rusi neměly podle staré právní úpravy nárok na kongruu. To odstranil až zákon č. 122/1926 Sb.

Vznik Československé republiky a formování nového státu nastolil též požadavek uskutečnění legislativních zásahů do převzaté právní úpravy církevněprávních a náboženskoprávních poměrů s cílem změnit mnohé její základní principy. V důsledku historického vývoje to znamenalo především řešit vztah státu k Římskokatolické církvi, která se v českých zemích pokládala za oporu habsburského rodu a rakouské monarchie v českých zemích. Rovněž na Slovensku zbavily nové státoprávní poměry katolicismus spojení s uherským státem, který jej využíval také jako prostředek národnostního útlaku.

Odmítavý postoj ke katolické církvi byl v českých zemích nadto posílený nedávnou loajalitou špiček katolické církevní hierarchie k válečnému úsilí rakouského státu. Většina věřících v českých zemích spatřovala v rozpadu monarchie konečnou negaci pobělohorského náboženského vývoje spjatého se stoletým dominantním postavením katolické církve. Odpor občanů se projevoval zejména v masovém vystupování z katolické církve v prvních letech po převratu pod heslem „Pryč od Říma“. Toto hnutí bylo tak silné, že se mu postavili na odpor jenom katoličtí preláti. Naproti tomu většina politických stran měla ve svém programu také řešení otázky svobody vyznání a odluku státu od církve, s úsilím využít proticírkevní nálady lidu k posílení svého postavení a vlivu.

První návrh československé ústavy také obsahoval zásadu, že mezi státem a církví se má zavést stav odluky. Avšak popřevratové komplikace v náboženských poměrech, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi zejména ve vztazích mezi Řeckokatolickou a Pravoslavnou církví, jakož i demagogický boj proti katolicismu vedený některými politickými stranami a vznik nové Československé církve odkláněly pozornost od důsledného řešení otázky odluky. Proto se tento neřešený požadavek do nové ústavy v roce 1920 už nedostal a zůstal nevyřešen.

Ústavní listina Československé republiky z roku 1920 obsahovala úpravu svobody vyznání a svědomí v §§ 106, 121-125, 130 a 132. Rozšířila právo náboženského sebeurčení

jednotlivce a volnost jeho veřejného projevu, dovolila veřejné bohoslužby všech vyznání, také těch, které nebyly uznány státem. Ústava určila rovnost vyznání před zákonem a zaručila ochranu před nátlakem na výkon náboženských úkonů, kromě práv, které vyplývaly z otcovské anebo poručnické moci. Významnou změnu přinesla ústava v zakotvení zásady rovnosti všech vyznání před zákonem, kterou rakouské právo nepoznalo. (Hubenák, 2014)

1.7.2 Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Rakouska

Po první světové válce se v katolické církvi v zemích střední Evropy projevovaly dvě výrazné tendence. První z nich byla nacionalizace náboženství, zatímco tou druhou sakralizace. Rakušané se, na rozdíl od Čechů, jejichž averzi vůči katolicismu v českém prostředí prohloubily válečné události a bezvýhradná loajalita církevních elit vůči monarchii, stali nacionálními katolíky, kteří se programově hlásili k velkoněmecké ideji a nebyla jim cizí ani myšlenka anšlusu, tudíž připojení Rakouska k Německé říši. Velkým problémem v poválečném uspořádání byli také němečtí katolíci, kteří se v Československu ocitli v postavení minority jak v náboženském tak národnostním měřítku. Silné propojování národní identity s křesťanstvím může pak také částečně vysvětlit, proč se v polovině 30. let katolické akademické kruhy přiblížily sudetoněmeckému Henleinovu hnutí. (Šimek; 2014)

Na počátku první rakouské republiky se utvořila Křesťanská sociální strana, která měla za úkol hájit křesťanské hodnoty a v následujících letech se postupně posouvala k fašistické ideologii spojené s katolicismem, tedy k tzv. klerofašismu. V průběhu 20. let začala být ale stále více upřednostňována koalice s Velkoněmeckou lidovou stranou, s níž zároveň přišly také obavy o budoucnost Rakouska.

V květnu 1933 kancléř Engelbert Dollfuss založil Vlasteneckou frontu, jejímž politickým programem bylo vytvoření austrofašistické diktatury coby protiváhy vůči nacistickému Německu. Vzorem pro Dollfusse byla Mussoliniho fašistická Itálie, přičemž se ze všech sil snažil zabránit případnému pohlcení Rakouska Německem. V těchto letech se také přímo hovoří o „občanské válce“ v Rakousku, kdy docházelo k silné perzekuci předáků sociálně demokratické strany Dollfussovou vládou. Dollfuss zemřel 25. července 1934 na následky atentátu spáchaného rakouskými nacisty. Na jeho práci navázal Kurt

Schuschnigg, který v čele Rakouska vytrval až do známého „anšlusu“. (Jadrný, 2015; Šír, 2007)

1.8 Období po 2. světové válce

1.8.1 Československo

Záhy po osvobození došlo v českých zemích k obnovení náboženského života. Svoji činnost obnovily či zahájily i menší náboženské společnosti a skupiny jako Svědkové Jehovovi, kteří u nás působili již od roku 1916. Po nacistické okupaci byla tato náboženská skupina zakázána a její členové byli velmi tvrdě pronásledováni.

Existovala i poválečná restrikce, která se z počátku dotýkala většinou „německých“ náboženských společností, z nichž některé skončily svoji činnost v důsledku poválečného odsunu a některé byly zakázány kvůli jejich skutečné či domnělé kolaboraci. Zároveň se ale začaly objevovat jisté náznaky regulace náboženského života, které se v této době dotýkaly především nekřesťanských náboženských skupin.

Hlavními rysy náboženství 40. let byla zejména nižší participace věřících na životě církvi, která měla za následek odstup Čechů od institucionalizovaných podob náboženství. Poměrně narůstá i počet těch, kteří se skepticky staví k možnosti existence Boha.

Ačkoliv je možné o letech 1945-1948 mluvit jako o období náboženské obnovy a stabilizace náboženské situace, neznamená to, že by šlo o období klidu. V tomto období nastala událost, která významně změnila náboženskou mapu České republiky, a sice odsun Němců. Během několika měsíců ztratila zejména česká část obnoveného Československa více než 3 miliony obyvatel německé národnosti, kteří byli převážně katolického vyznání. Odsun se výrazně dotkl i dalších německých církví, především Německé církve augšpurského vyznání, ale také Novoapoštolské církve a Starokatolické církve. Díky tomuto odsunu bylo celé souvislé české pohraničí vylidněno, přičemž noví obyvatelé Sudet se často rekrutovali z nižších sociálních vrstev, měli nižší vzdělání a často inklinovali spíše k levici. Vzhledem k vzrůstajícímu politickému napětí šlo často o lidi „politicky prověřené“ sympatizující s komunistickou stranou. Celkem logicky byl mezi nimi značný počet lidí „bez vyznání“. Mezi ostatními, kteří se k nějakému náboženství přihlásili, převažovala kategorie, která byla

označena jako indiferentisté (pouze formální, neaktivní příslušnost). Významný historik Jiří Kořalka je přesvědčen, že rekatolizace českého obyvatelstva byla navenek úspěšná, avšak české katolictví – s výjimkou jižních Čech a velké části Moravy – bylo poměrně povrchní, vlažné a do značné míry racionalistické. Odsun Němců měl také devastující dopad na infrastrukturu náboženských institucí. Ze svých farností musela odejít převážná část německých kněží a ze stejných důvodů zanikla i řada klášterů. Nejvíce kněží bylo odsunuto z litoměřické diecéze, která byla z více než 70 % tvořena územím osídleným Němci a z diecéze pražské, která ve své době zahrnovala také významnou část území západních Čech.

Zásadním zlomem v náboženské situaci ve vztahu k české společnosti, podobně jako v ostatních oblastech života, se stal únor 1948. Nově nastolený komunistický režim se zpočátku tvářil, že bude respektovat „svobodu svědomí a náboženského vyznání“, tak jak to deklaroval VIII. sjezd komunistické strany v březnu 1946. Klement Gottwald se dokonce po svém zvolení prezidentem v červnu 1948 zúčastnil slavnostního Te Deum slouženého ve Svatovítské katedrále. Zdánlivý klid však neměl dlouhého trvání. Záhy po únorových událostech se vůči nim ostře ohradila katolická církev, když ve svém pastýřském listu arcibiskup Beran označil převzetí moci komunistickou stranou za nezákonné a následně Československá biskupská konference odmítla požadavek vlády, aby církev uznala legitimitu poučného režimu. To bylo jednoznačně interpretováno jako odmítnutí loajality vůči státu. Komunistickému režimu tak bylo jasné, že církev, především církev katolická, se mohou stát vážnou překážkou v definitivním ovládnutí společnosti. Režim považoval katolickou církev za hrozbu nejen díky její vysoké početnosti, ale také díky její organizovanosti a rozsáhlým zahraničním kontaktům. Již v srpnu 1948 vznikla strategie na eliminaci vlivu církví a v polovině roku 1949 začala být tato opatření plně implementována. Komunistický režim podřídil katolickou církev a další náboženské skupiny striktnímu státnímu dozoru. Náboženské společnosti přišly o veškerou autonomii, i o hospodářskou, a to tím, že církvím zabavil veškerý majetek a převzal veškeré jejich hospodářské závazky.

V rámci komunistického režimu byly četné výpady proti církvím, a to zejména proti církvi katolické. Byly vždy vedeny tak, aby v nich církve byly představovány jako základna politických reakcionářů, kteří brání rozvoji „nové a spravedlivé společnosti“. Často byl přitom použit stereotyp katolické církve jako národně neloajální a sociálně nespravedlivé organizace.

V porovnání s jinými národy, které se dostaly do sovětského područí, se Češi zdáli být „nejlépe připraveni“ na postupnou ateizaci. Hledat důvody uvedené situace není snadné. Zcela jistě se zde projeví zásadní demografické a socioekonomické změny po roce 1945, především odsun Němců, kteří byli ve velké většině katolíky. To vysvětluje zejména propočetní nárůst nekatolických denominací. Dalším důvodem mohla být reemigrace zahraničních Čechů, kteří se častěji než majoritní populace hlásili ke konkrétnímu náboženskému vyznání. (Václavík, 2009, s. 94–97; Kořalka, 1996, s. 87)

1.8.2 Rakousko

Po skončení 2. světové války byly Rakousku obnoveny hranice z roku 1937 a země se rozdělila na 4 okupační zóny, mezi kterými byl možný volný pohyb, tudíž Vídeň nepotkal stejný osud jako např. Berlín. V roce 1955 byla podepsána Rakouská státní smlouva. Státy, které Rakousko okupovaly, se stáhly a byla vyhlášena neutralizace.

Z pohledu moderní doby se Rakousko typově řadí mezi konzervativní, katolické státy, což je důsledek dlouhodobého vyváženého působení katolické církve na území tohoto státu. V Rakousku byl a je také velice dobrý vztah mezi státem a církví, jedním z faktorů, které vedly k rozvoji sociálního státu v Rakousku, byla síla politického katolicismu. Poměr státu a církve se v Rakousku historicky vyvíjí, přibližně od r. 1960 se stává partnerským poměrem koordinace. Tento poměr bývá označován i jako „systém demokratickoparitní shody“ (konkordance). Právní úprava, která vymezuje a garantuje práva ve vztahu církve a státu přispívá k tomu, že v současném období nejsou v podstatě rozpory mezi státem a církví v Rakouské republice. Tento stav prospívá státu, církvi i společnosti. (Ondrašik, 1995; Minařík, 2006)

Sekularizace ve společnosti a vědecký ateismus

1.8.3 Sekularizace ve společnosti

Proces sekularizace, který nejprve oddělil církev od státu a potom od sebe oddělil náboženství a společnost, se odehrával po dobu, jejíž délka byla v každé zemi jiná. Nikde však netrval méně než sto let – často to bylo podstatně více a dodnes není sekularizace všude úplně završena. (Rémond, 1998, s. 147)

Mezi řadou autorů, jak ve své publikaci zmiňuje Lužný, kteří se na základě studia náboženského života snažili v rozvinutých industriálních zemích v 60. letech zformulovat obecnější tvrzení o vztahu náboženství a moderní společnosti, zaujímá výjimečné místo Bryan R. Wilson, který bývá považovaný za jednoho z hlavních představitelů tzv. sekularizační teze. Bryan R. Wilson mluví o sekularizaci jako o snižování sociálního významu náboženství. Wilson vychází z teze, podle níž je sekularizace proces, který je součástí zásadní sociální změny, jež je vymežována jako přechod od tradiční k moderní společnosti. Pro označení tohoto přechodu používá Wilson termín societalizace. S těmito přeměnami mizí zakotvení náboženství ve společnosti, které bylo znakem tradičních společností. Sekularizaci Wilson vymezuje jako proces, při němž náboženské instituce, jednání a vědomí ztrácejí sociální význam. Vliv sekularizace je také do značné míry omezen tím, že náboženství odpovídá na určité hluboce zakořeněné lidské potřeby, a proto je jen stěží nahraditelné. Výrazem této skutečnosti je období náboženského oživení a vznik nových náboženských hnutí.

Z podobných premis jako Bryan Wilson vychází i Thomas F. O'Dea, který metodologicky vychází ze strukturálního funkcionalismu. O'Dea se snažil propracovat tzv. funkcionální teorii náboženství, jež společnost chápe jako stále pokračující rovnováhu sociálních institucí, které usměrňují lidské jednání. O'Dea, podobně jako Durkheim, kladl velký důraz na integrační působení náboženství. Podle něj náboženství sjednocuje jedince s jeho skupinou, podporuje ho v okamžicích nejistoty, utěšuje jeho pocity zklamání a vede jej k takovému myšlení a jednání, které je v souladu s cíli jeho společnosti. Sekularizace podle O'Dey vychází ze dvou změn lidského myšlení, kterými jsou desakralizace a racionalizace. Racionalizace myšlení znamená nejen kognitivní postoj, který je relativně osvobozen od emocí, ale také stále širší užívání logiky na úkor emocionálního a symbolického výkladu světa. Sekularizace kultury pak znamená, že náboženský výklad světa již není základním a dominantním způsobem myšlení a stává se pouze privátní záležitostí jedince. (Lužný, 1999, s. 61 - 71)

Pražský arcibiskup Dominik Duka na toto téma přednesl v roce 2010 v Berlíně přednášku. Dle Dominika Duky prošel osud Římskokatolické církve, jakožto nejrozšířenější a svými členy nejpočetnější, v České republice ve 20. století řadou změn a zvrátů, které zanechaly tento stav:

- 1) Po první světové válce více jak 20 % české populace (netýkalo se ostatních národností v ČSR) přestoupilo do národní Československé církve. Na začátku 21. století klesl počet vyznavačů této církve na 10 % původního počtu.
- 2) Po druhé světové válce po vyhnání obyvatel německé národnosti ztrácí Římskokatolická církev cca 25 % ze svých vyznavačů.
- 3) Dvě velké vystěhovalecké vlny po únoru 1948 a po srpnu 1968 snižují řádově počet věřících Římskokatolické církve o čtvrtinu milionu věřících.
- 4) Dále je k tomu nutné připočíst decimaci především věřící inteligence v době nacistické okupace a komunistické diktatury.
- 5) Během 20. století ztratila církev své tři opěrné sloupy náboženského života: rolníky, živnostníky a šlechtu, které byly likvidovány.
- 6) Během let 1956 - 1990 došlo k transferu 2/3 obyvatel venkova do měst (tím na venkově 2/3 církevních budov ztrácejí svůj význam a využití).
- 7) Nelze opominout násilnou ateizaci prováděnou formou zastrasování a diskriminace (propouštění ze zaměstnání, zabavování majetku, znemožnění studia, finanční postihy, zesměšňování apod.).

Z těchto skutečností tedy můžeme konstatovat, že 50 % úbytek věřících Římskokatolické církve během 20. století má svůj přirozený „výsledek“, který není možné zjednodušeně nazvat „vymíráním věřících“, apostazí či neschopnosti církve držet krok s dobou a udržet si svůj počet věřících.

Tyto skutečnosti se také často opomíjí a nejsou dostatečně zvažovány především sdělovacími prostředky a sociologickými průzkumy, které provádějí často lidé bez konkrétních historických znalostí a nejsou vůbec seznámeni s náboženským životem. Statistická data jsou tak interpretována pouze konstatováním o úbytku nebo poklesu.

1.8.4 Ateismus v českém prostředí

Pokud hovoříme o ateismu v české společnosti, setkáváme se zde často s významným metodologickým problémem. Pro adekvátní pochopení religiozity české společnosti je totiž naprosto klíčové rozlišení ateismu od „neinstitucionalizované religiozity“ a náboženského indiferentismu. I když existují různé definice ateismu, většina se shodne na tom, že za

ateismus je třeba považovat takový postoj, který je spojen s vědomím odmítnutím existence Boha, bohů či jiných nadpřirozených sil.

Pokud bychom se zabývali vývojem ateismu v českém prostředí, narazíme na problém, že lidé vedení jako osoby bez vyznání na přelomu 19. a 20. století nebyli jen odpůrci náboženství, ale mohli to být i členové malých a neregistrovaných vyznání. Navíc výraz „bez vyznání“ neznamena i v dnešní době nevěřící, ale jen to, že se člověk nepovažuje za formálního příslušníka nějaké církve a nevypovídá o jeho duchovním smýšlení. (Jandourek, 2010, s. 73 - 84)

Tím se ateismus liší nejen od výše uvedeného postoje, ale také od agnosticizmu, který sice odmítá možnost poznání Boží existence, nicméně ji zároveň ani nezavrhuje. Jinak řečeno: ateismus je typem světového názoru, který je založen na vědomém odmítnutí existence Boha, jakožto něčeho fiktivního či neprokazatelného. V této souvislosti pak někteří autoři navrhuji rozlišovat mezi implicitním a explicitním ateizmem (tedy „nepřesvědčeným“ a „přesvědčeným“ nebo také „slabým“ a „silným“ ateizmem). (Smith, 2016, s. 13-18)

1.8.5 Vědecký a komunistický ateismus

Významným faktorem ateismu v českém prostředí je vliv komunistického režimu, pro který byl vědecký ateismus součástí komunistické ideologie a jehož základy položil již Karl Marx ve svých dílech. Mezi léty 1948 a 1989 existoval na území Československa režim, který věnoval značné úsilí likvidaci náboženství a církví. Pro komunisty byla vždy konečným cílem naprostá ateizace společnosti a nástroje k jeho dosažení se lišily podle stupně vývoje režimu. V 50. letech převládala přímá fyzické represe vůči věřícím, kněžím a vedení církve. Po likvidaci vnějších struktur církve, uvěznění biskupů, zestátnění církevního majetku a zákazu církevních časopisů a institucí, přešel komunistický režim ke snaze vykořenit víru v Boha ve společnosti. Školství, tisk a kultura byly 40 let ovládány náboženskou nenávisť a zvláště odporem vůči Římskokatolické církvi. Výsledkem této protináboženské propagandy je absolutní náboženský analfabetismus a přesvědčení, že je náboženství zaostalá a nemoderní součást společenského života. Většina české společnosti po roce 1989 postrádala reálné informace o náboženství či církvi, znala pouze směs komunistických frází o upalování kacířů a bezvěrců, duchovenstvu toužícím v rozporu s evangelijními texty po majetku a o organizování křížových výprav. Komunistická propaganda tak dovedně navázala na již

dřívější chladný vztah národního obrození vůči Římskokatolické církvi. (Dějiny v pohodě, Copyright © 2013)

1.9 Přelom tisíciletí ve vztahu k náboženství

1.9.1 Individualizace ve společnosti

Individualizace ve společnosti se objevuje zároveň s procesem sekularizace, racionalizace a modernizace a úzce s nimi souvisí. Individualizace v obecném pojetí znamená odpoutávání se od celku a vycházení vstříc vlastní svobodě, nezávislosti a individualitě. V náboženském kontextu společně s procesem sekularizace odstraňuje vliv církví a náboženských společností ve společnosti. V procesu sekularizace vlastně dochází k obecnému odstranění vlivu církví a náboženských společností na společenském, kulturním a politickém dění. V procesu individualizace pak dochází ke snížení vlivu náboženské denominace na lidské jednání. Jedinec si v tomto kontextu uvědomuje svou odlišnost a musí tak vyřešit otázku své individuality a jednotlivé církevní denominace mu již nestačí.

Individualizace v náboženském kontextu je patrná zejména v českém prostředí, kde kvantitativní výzkumy religiozity deklarují sice nízkou míru religiozity, avšak kvalitativní výzkumy ukazují, že pro soudobou religiozitu, nebo spíše spiritualitu, jsou mnohem důležitější privatizované a detradicionalizované formy náboženství, které výrazně ovlivňují politické a ekonomické jednání lidí, často aniž by si toho aktéři byli vědomi. (Václavík, 2009, s. 29–39)

1.9.2 Sekty a náboženská hnutí

Velký rozmach alternativních náboženských skupin není u české společnosti žádnou zvláštností. V podmínkách, kdy náboženský život přestává být větší měrou ovlivňován státem, ať už se jedná o stát sekulární či nikoliv, dochází nutně k decentralizaci náboženského života a expanzi nových náboženských hnutí. V západních zemích můžeme tento proces sledovat již od 60. let 20. století, v českém prostředí se tato hnutí objevují oficiálně až po roce 1989.

Vznik těchto hnutí a sekt bylo zapříčiněno především díky biblickému utilitarismu a neosobním systémem, vůči nimž se právě v 60. letech zvedla vlna odporu a protestu. Nositeli

tohoto protestu na první pohled možná paradoxně generace narozená po 2. světové válce, označovaná někdy též jako baby – boomers. Byla totiž první generací, která na vlastní kůži nezažila hospodářské problémy doprovázené chudobou a materiálním nedostatkem a možná právě proto se tato generace ostře postavila proti tomu, co symbolizovalo klidnou a blahobytnou společnost. Náboženství se tak stalo součástí širokého protestního hnutí, které Theodore Roszak či Milton Yinger označili jako kontrakulturu. Kontrakultura 60. let 20. století byla založená na kritice instrumentální racionality, neosobní manipulace rozvíjející se konzumní společnosti a „neautenticitě“ osobního života a otevřela dveře zájmu o alternativní světové názory a životní styly. (Václavík, 2009, s. 170 - 185)

Statistiky

1.10 Obyvatelstvo podle náboženského vyznání v Českých zemích

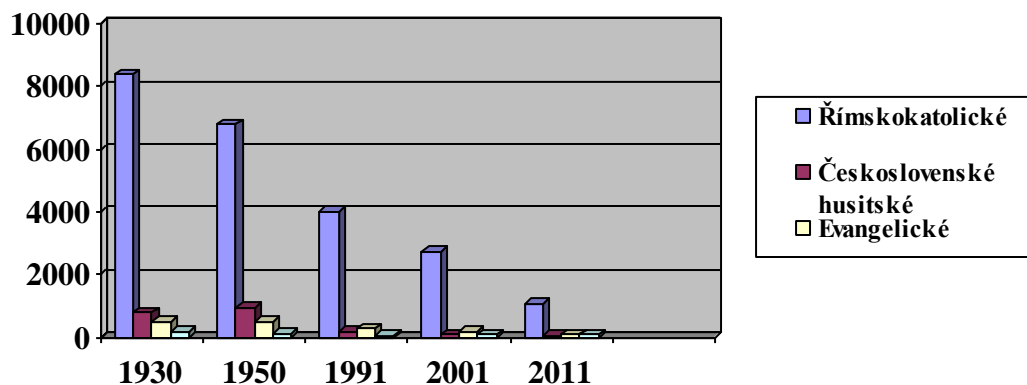
Tabulka 1 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Českých zemích v letech 1930 - 2011 (v tisících)

	1930	1950	1991	2001	2011
Římskokatolické	8 378	6 792	4 021	2 741	1 082
Československé husitské	780	947	178	99	39
Evangelické	500	510	261	186	100
Ostatní	182	104	48	70	76
S vyznáním celkem	9 840	8 353	4 508	3 100	1 297
Bez vyznání a bez údajů celkem	834	543	5 794	7 130	9 140
Celkem	10 674	8 896	10 302	10 230	10 437

Zdroj: Kučera, 1994; MKCR – vlastní zpracování

Nejpočetněji zastoupená církev je ve všech námi sledovaných letech církev Římskokatolická, která si drží své dominantní postavení do dneška. Druhou nejpočetněji zastoupenou církví byla v letech 1930 a 1950 církev Československá husitská, která zažila největší rozmach v poválečném sčítání lidu, kdy se k této církvi přihlásilo 947 tis. obyvatel. Tento rozmach zapříčinila nejspíše vlna vlastenectví, kdy se lidé měli tendenci hlásit k české víře. Mezi roky 1950 a 1991 vznikla pauza, kdy komunistická vláda nezjišťovala náboženskou příslušnost. Jak se náboženské vyznání vyvíjelo během komunistického režimu, nevíme, avšak mezi roky 1950 a 1991 došlo k prudkému poklesu náboženského vyznání. Za tímto jevem nejspíše stojí aktivní potlačování náboženského života komunistickým režimem. Data ze sčítání zároveň také poukazují na silnou souvislost mezi náboženským vyznáním a rokem narození. S klesajícím věkem se tak zvyšuje počet obyvatel, kteří se nehlásí k žádnému náboženství. V roce 1991 také výrazně ubylo obyvatel hlásících se k československé církvi husitské, přičemž ji v početnosti předběhly církve evangelické. Od roku 1991 také roste zastoupení v kategorii ostatní, což poukazuje na současné trendy vývoje religiozity, a sice neustále rostoucí počet menších církví a sekt. Pokles religiozity se tedy týká především velkých církví s masovým členstvím. Menší církve se naopak těší poměrnému růstu. Velký nárůst zaznamenala od roku 1991 například Církev bratrská, která se zvýšila z 2 759 v roce 1991 na 10 865 v roce 2011, tudíž byl její nárůst téměř čtyřnásobný. Vysoký nárůst byl zaznamenán také u církve Apoštolské, jejíž početnost se zvýšila z 1 485 v roce 1991 na 4 930, což je nárůst přibližně trojnásobný. Tento nárůst je sice významný v rámci malých církví, avšak v celkovém počtu věřících je tento nárůst, jak také můžeme vidět v grafu č. 3, téměř zanedbatelný.

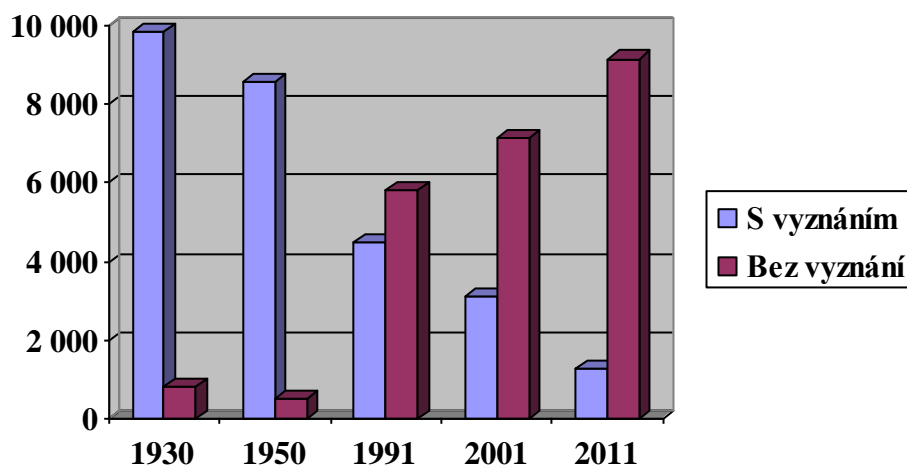
Graf 3 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Českých zemích (v tisících)

Zdroj: Kučera, 1994; MKCR – vlastní zpracování

Z grafu č. 3 můžeme vysledovat postupné a v celku rovnoměrné snižování počtu věřících v populaci. Nejdominantnější postavení si drží Římskokatolická církev, která měla ve svém zastoupení v roce 1930 78,5 % všech obyvatel Českých zemí. Toto postavení si drží do dneška, kdy ve svém zastoupení má 10,4 % obyvatel ze všech 12,4 % věřících.

Graf 4 Složení obyvatelstva podle vyznání v Českých zemích (v tisících)

Zdroj: Kučera, 1994; MKCR – vlastní zpracování

Graf č. 4 nám ukazuje především, jakým způsobem se změnil trend od roku 1930 do roku 2011, kdy se stav počtu věřících v roce 1930 téměř rovná stavu počtu nevěřících

v roce 2011 a stejně tak stav počtu nevěřících v roce 1930 se velice přibližuje stavu počtu věřících v roce 2011.

1.11 Obyvatelstvo podle náboženského vyznání v Rakousku

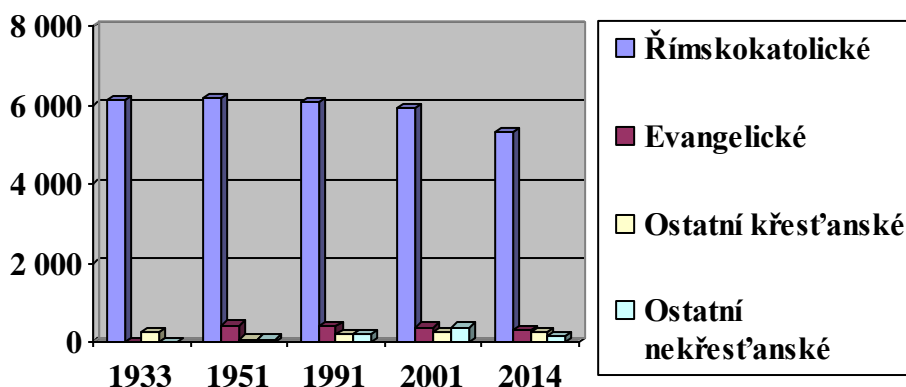
Tabulka 2 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Rakousku v letech 1933 - 2014 (v tisících)

	1933	1951	1991	2001	2014
Římskokatolické	6 122	6 170	6 081	5 915	5 309
Evangelické	-	429	389	376	303
Ostatní křesťanské	238	67	203	251	251
Ostatní nekřesťanské	379		179	367	152
Bez vyznání a bez údajů celkem			267	943	1 124
S vyznáním celkem	-	6 667	6 853	6 909	6 015
Celkem	6 739	6 934	7 796	8 033	8 505

Zdroj: Drexel, 1933; Statistik Austria - vlastní zpracování

Nejpočetněji zastoupená církev je ve všech námi sledovaných letech opět církev Římskokatolická, která má v Rakousku z historického hlediska nejtradičnější postavení. V procentuálním zastoupení má Rakousko již v roce 1933 více katolíků než České země a to o 12,3 procentních bodů, což je způsobeno zejména jejím tradičním postavením a kulturním zakotvením ve společnosti. V Českých zemích měli tradičnější postavení spíše evangelické církve, jejichž působnost ve společnosti byla často v historii potlačována. Ostatní vyznání jsou v Rakousku zastoupena co do počtu věřících jen ve velmi malém množství. Zajímavé je ale například zvýšení počtu nekřesťanského vyznání v roce 2001, kdy se počet nekřesťanského vyznání zvýšil ze 179 tis. v roce 1991 na 367 tis. v roce 2001. Naprostá většina, konkrétně 338 tis., je islámského vyznání. V těchto letech začal příjíždět do Rakouska vysoký počet migrantů islámského vyznání, který se ale v posledních letech zase rapidně snížil. Tento jev není daný snižováním počtu migrantů, ale spíše jejím částečným konvertováním ke křesťanství nebo neudáním údajů. Agentura APA například odhaduje počet muslimů až na 700 tis., což je asi 8 % populace. Z dlouhodobého hlediska se celkově počet věřících snižuje, avšak ne takovým tempem jako v České republice. Celkově by se dalo říct, že počty věřících jsou v Rakousku ve sledovaných letech celkem stabilní.

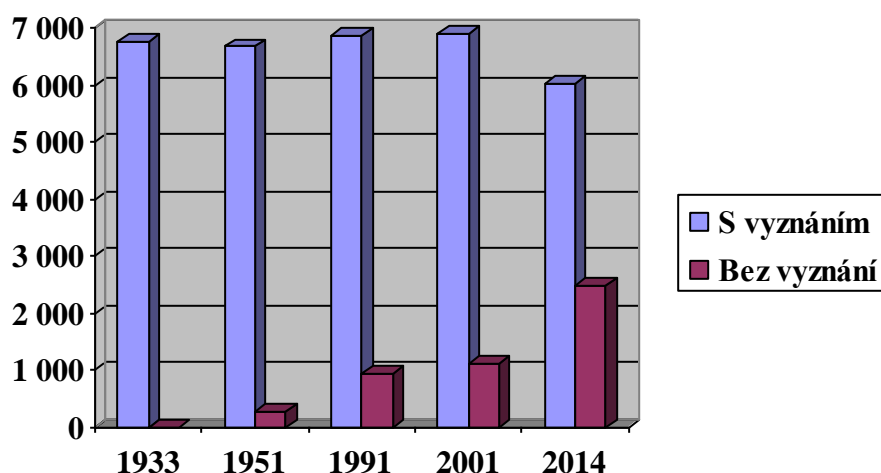
Graf 5 Složení obyvatelstva podle náboženského vyznání v Rakousku (v tisících)

Zdroj: Drexel, 1933; Statistik Austria - vlastní zpracování

Když porovnáme graf č. 5 s grafem č. 3, zjistíme, že v Čechách je obecně mnohem vyšší tempo poklesu věřících, než je tomu v Rakousku. Když se podíváme na Rakousko v letech 1933 až 2001, zjistíme, že se počet věřících zejména v Římskokatolické církvi téměř nezměnil. V roce 2014 nastal o něco větší pokles, než byla dosavadní tendence, avšak oproti České republice je v Rakousku stále nesrovnatelně vyšší zastoupení věřících. Tento mírný pokles je způsoben nejen poměrem vystoupení a vstupu do církve, ale i vyšším počtem úmrtí než křtů a poměrem odchodů ze země a příchodů.

Graf 6 Složení obyvatelstva podle vyznání a bez vyznání v Rakousku (v tisících)

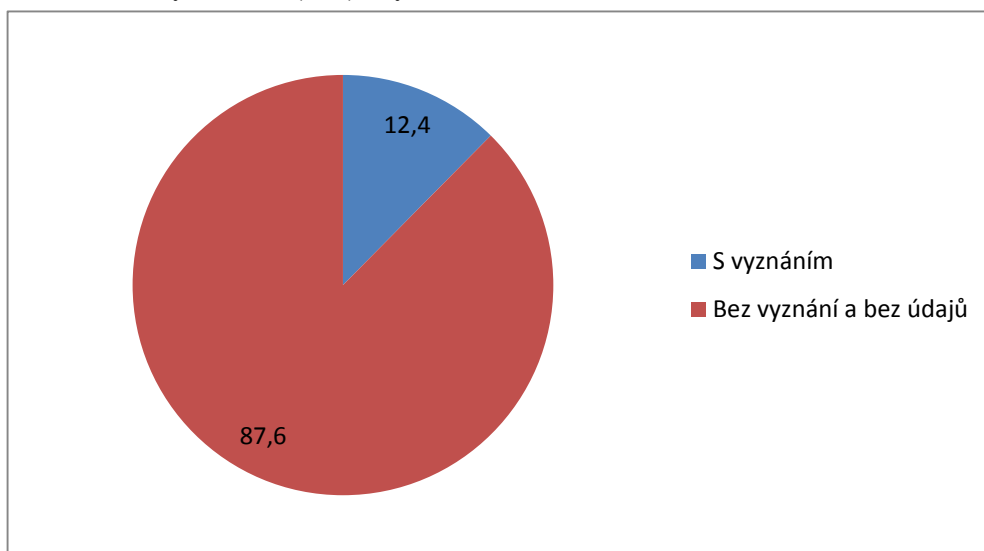
Zdroj: Drexel 1933; Statistik Austria - vlastní zpracování

Pokud porovnáme graf č. 6 s grafem č. 4, zjistíme, že již v roce 1933 bylo v Rakousku značně méně nevěřících než ve stejných letech v Čechách. Celková tendence růstu počtu

nevěřících je také zdatně nižší, ačkoliv ale neustále roste. Zastoupení Římskokatolické církve co do počtu věřících je ale relativně stabilní, počet nevěřících tak roste více na úkor jiných konfesí.

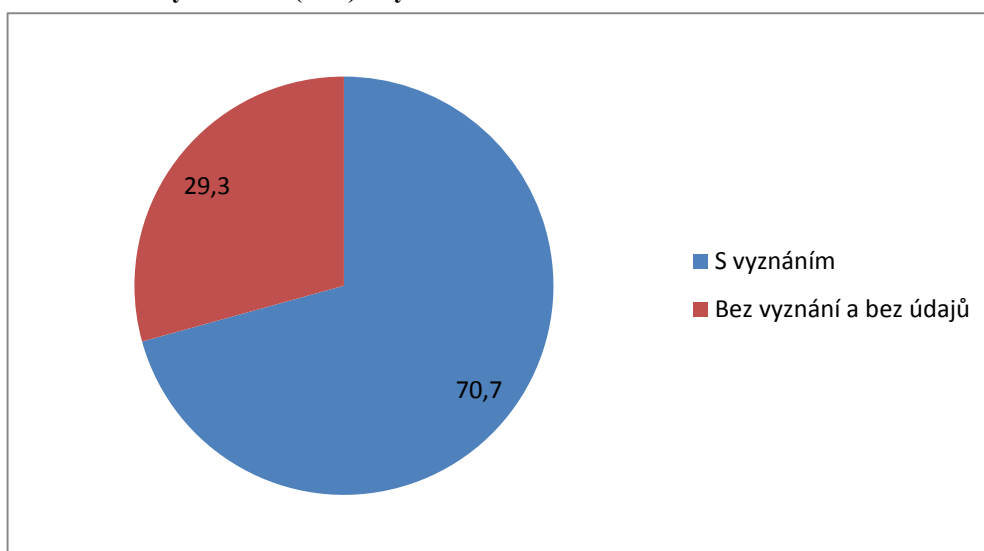
1.12 Procentuální grafické porovnání Českých zemí a Rakouska

Graf 7 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v ČR v roce 2011

Zdroj: Kučera, 1994; MKCR – vlastní zpracování

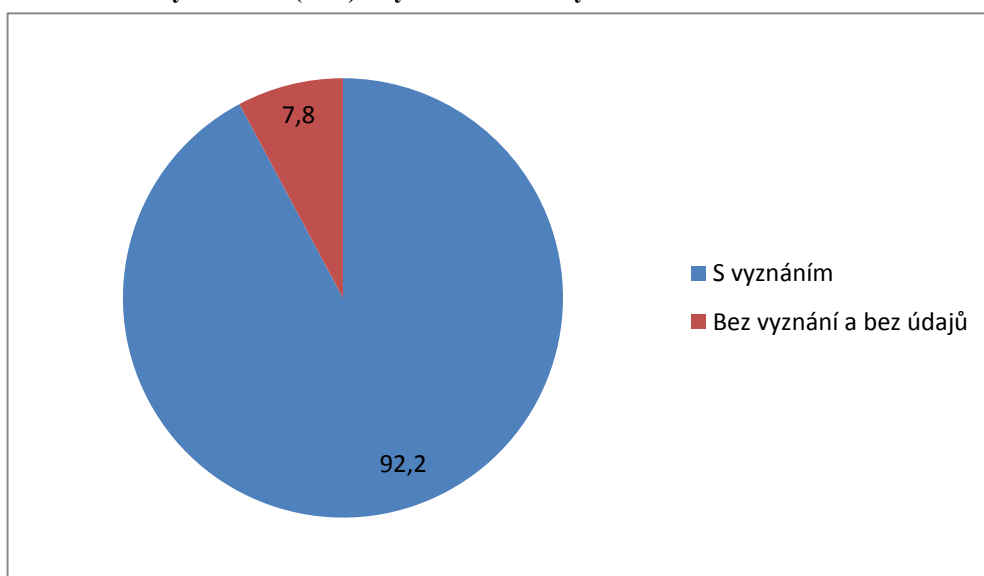
Graf 8 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v Rakousku v roce 2014

Zdroj: Drexel 1933; Statistik Austria - vlastní zpracování

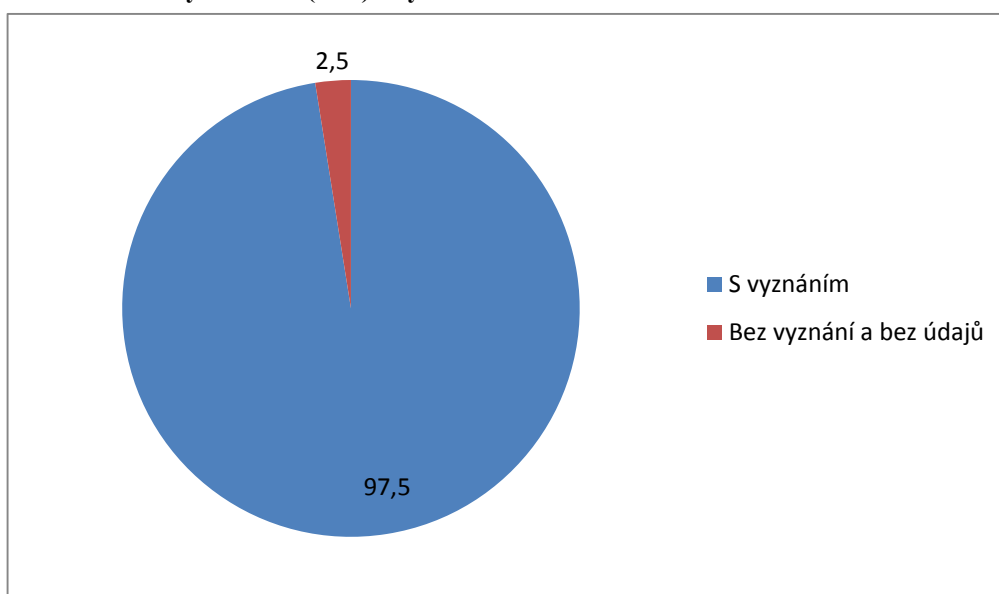
Výšečové grafy č. 7 a 8 nám ukazují procentuální rozdíl mezi poměrem věřících a nevěřících v obou zemích. V České republice tak v dnešní době, dle sčítání z roku 2011, máme okolo 12,4 % obyvatel hlásících se k víře, kdežto v Rakousku se hlásí k víře celých 70,7 % obyvatel.

Graf 9 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v Českých zemích v roce 1930

Zdroj: Kučera, 1994; MKCR – vlastní zpracování

Graf 10 Podíl obyvatelstva (v %) s vyznáním v Rakousku v roce 1933

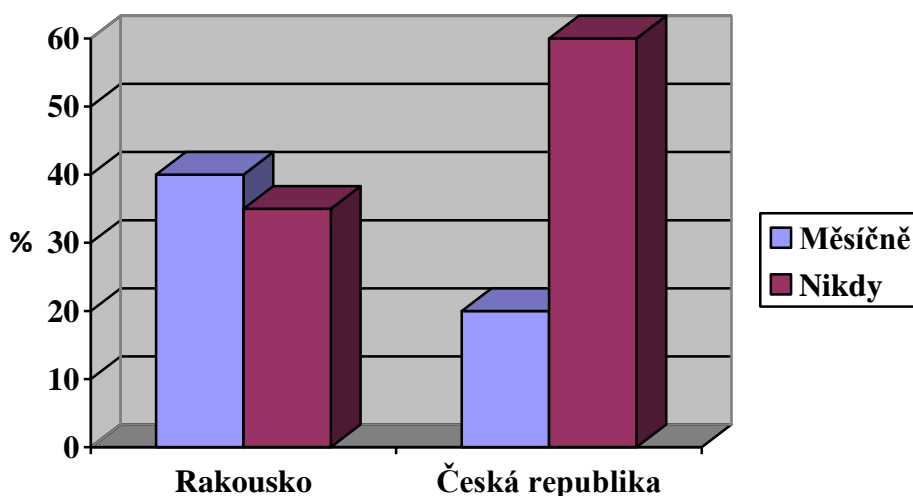

Zdroj: Drexel 1933; Statistik Austria - vlastní zpracování

Grafy č. 9 a 10 nám ukazují stav poměru počtu věřících v obou zemích v letech 1930 a 1933. I v těchto letech má Rakousko ve svém zastoupení stále větší počet obyvatel hlásících se k víře, avšak rozdíl mezi zeměmi byl v těchto letech mnohem nižší až zanedbatelný. Dalo by se tedy říct, že největší vliv na stav religiozity v České republice měl poválečný odsun Němců a pak zejména komunistický režim, který u nás působil přes 40 let.

1.13 Návštěvnost bohoslužeb v České republice a Rakousku

Graf 11 Návštěvnost bohoslužeb v České republice a Rakousku

Zdroj: Hamplová, 2010

Návštěvnost bohoslužeb by se dala obecně označit za vhodnější ukazatel skutečného zastoupení víry v zemi a celkové religiozity, neboť nám ukazuje, jak důležitou roli hraje ve skutečnosti víra ve společnosti a do jaké míry se obyvatelé aktivně účastní náboženského života. Náboženské vyznání, které se zjišťuje pomocí Sčítání lidu, nemusí vždy zachytit pravou religiozitu dané země. Např. osoba, která se při sčítání označí za příslušníka Římskokatolické církve, nemusí být nutně věřící a může tak činit pouze ze zvyku nebo na základě rodinných tradic, na druhou stranu osoba, která se při sčítání nepřihlásí k žádné církvi, nemusí být nutně nevěřící.

V grafu č. 11 můžeme vidět, že rozdíl v návštěvnosti bohoslužeb v České republice a Rakousku již není tak markantní jako rozdíl mezi náboženským vyznáním. Dle sociologického průzkumu ISSP z roku 2008 pouze 40 % Rakušanů uvedlo, že navštíví bohoslužbu alespoň jednou za měsíc. V České republice toto uvedlo pouze 20 % občanů, což

je ale údaj, který fakticky převyšuje podíl oficiálně věřících. Zajímavé je, že celých 35 % obyvatel Rakouska uvedlo, že bohoslužby nikdy nenavštěvují, což znamená, že řada obyvatel Rakouska se k víře hlásí čistě formálně. V České republice toto uvedlo 60 %, což zase znamená, že zbylých 40 % alespoň někdy bohoslužbu navštíví.

Vlastní výzkumná část

1.14 Výzkumný problém

Hlavním výzkumným problémem této diplomové práce je zjistit, zdali je Česká republika skutečně nejateističtějším státem na světě, jak je mnohými sociology deklarováno. Další jednotlivé podotázky nadefinované v cíli práce pomohou při vyhodnocování výzkumu na tuto otázku odpovědět.

Tento výzkum se snaží zjistit zejména vztah lidí k víře v obecné formě a nadpřirozenu, dále také jejich vztah ke křesťanské kultuře a náboženství. Nedotazuje se přímo na náboženskou příslušnost, protože ta se již zkoumá oficiální cestou a jak je již zmíněno výše, nepoukazuje většinou na skutečné sentimenty v dané populaci a je tudíž ve výzkumu skutečné religiozity velmi nepřesná. Naopak zkoumá, jakým způsobem se respondenti sami označí nezávisle na tom, jestli jsou členy nějaké náboženské společnosti či církve. Označují se tedy v tomto případě dle svých osobních pocitů.

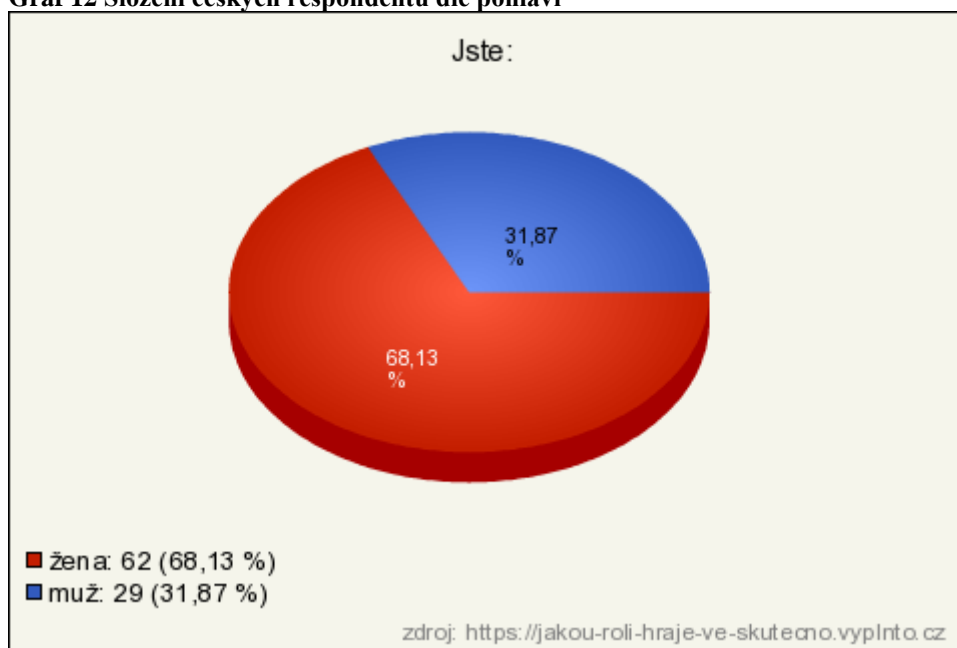
Otázky v tomto výzkumu se snaží poukázat na fakt, že Češi mají k víře složitější vztah, než se může na první pohled zdát a od názoru Rakušanů se neliší tak výrazně, jako je tomu u oficiální religiozity.

1.15 Vyhodnocení dotazníku

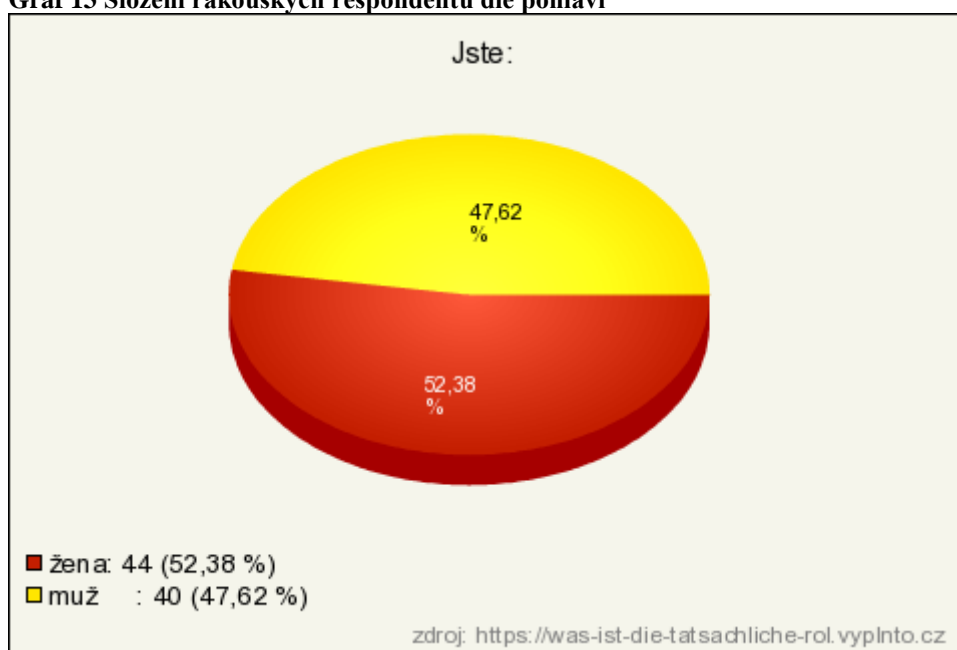
Dotazník na území České republiky vyplnilo celkem 91 respondentů a na území Rakouska tak učinilo celkem 84 respondentů. Z českých respondentů pak vyplnilo dotazník celkem 62 žen a 29 mužů a z rakouských respondentů tak učinilo 44 žen a 40 mužů.

1.15.1 Údaje o respondentech

Graf 12 Složení českých respondentů dle pohlaví

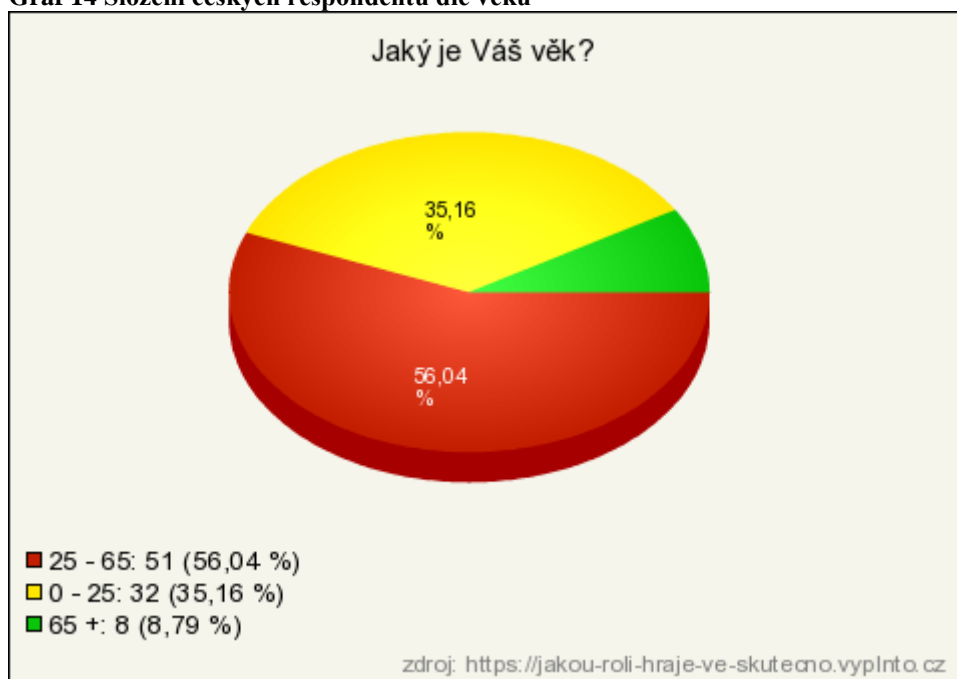

Graf 13 Složení rakouských respondentů dle pohlaví

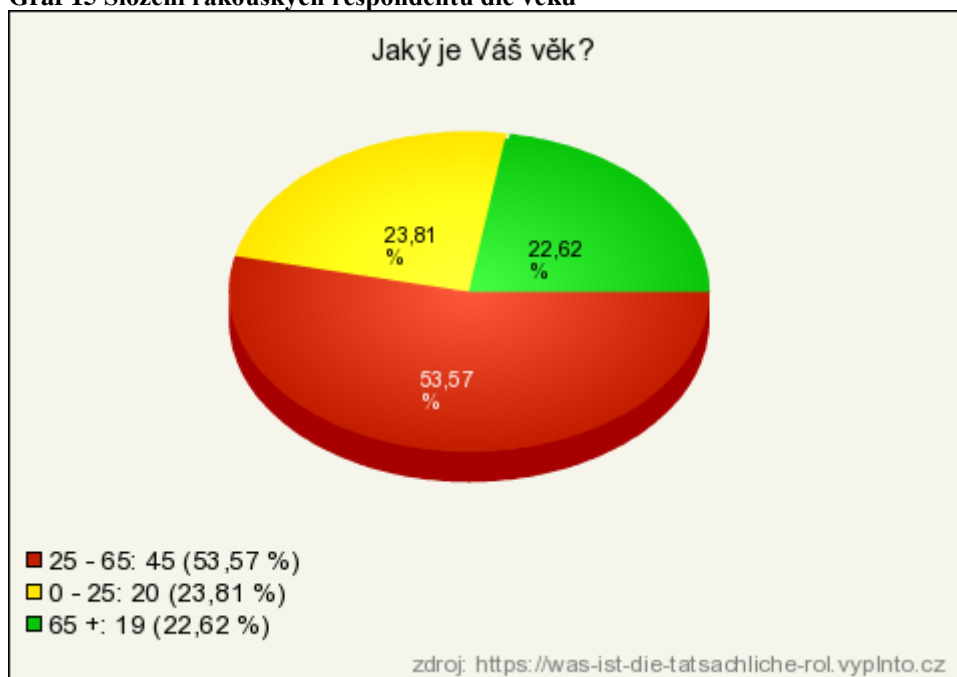

Graf 14 Složení českých respondentů dle věku

Graf 15 Složení rakouských respondentů dle věku

Čechů bylo dle věkového složení nejvíce (56,04 %) mezi 25 až 65 lety. Nejméně se průzkumu zúčastnili respondenti z nejstarší věkové kategorie 65+.

Rakušanů bylo také nejvíce (53,57 %) mezi 25 až 65 lety. Co do počtu byly kategorie 0-25 let a 65+ téměř vyrovnané.

Graf 16 Složení českých respondentů dle vzdělání

Graf 17 Složení rakouských respondentů dle vzdělání

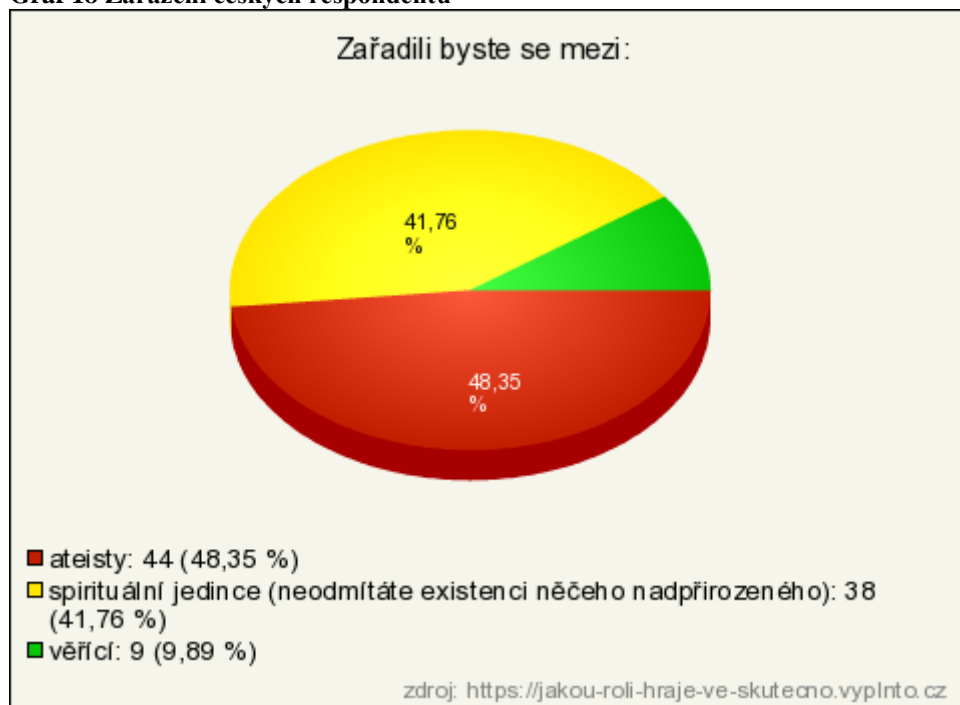

Češi měli největší zastoupení respondentů dle nejvyššího dosaženého vzdělání se středním s maturitou (56,04 %). Dále bylo nejvíce respondentů s vysokoškolským vzděláním (24,18 %) a nejméně pak se základním (6,59 %).

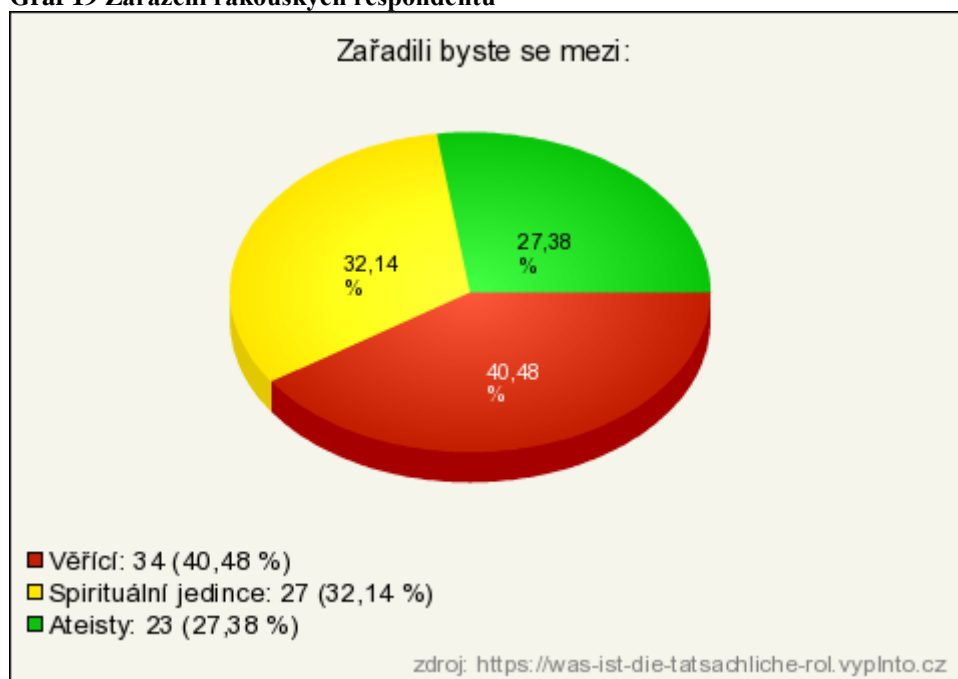
Rakušané měli největší zastoupení respondentů s vysokoškolským vzděláním. Dále bylo nejvíce respondentů se středním vzděláním s maturitou a nejméně pak se středním bez maturity. Základní vzdělání nikdo nevedl.

1.15.2 Názory a postoje k problematice víry a náboženství

Graf 18 Zařazení českých respondentů

Graf 19 Zařazení rakouských respondentů

Češi se při otázce, kde měli respondenti možnost se dle svých osobních pocitů zařadit mezi tři výše uvedené kategorie, nejvíce označili za ateisty (48,35 %). Na druhou stranu když sečteme respondenty, kteří se označili za věřící a respondenty, kteří neodmítají existenci transcendence, zjistíme, že nadpoloviční většina, a sice 51,65 %, jsou buď věřící, nebo spirituální.

Mezi ateisty jsou procentuálně více zastoupeni muži než ženy. Ze všech dotazovaných mužů uvedlo 55,2 %, že jsou ateisti, z žen toto uvedlo pouze 45 % dotazovaných. Za spirituální jedince se více označují ženy, které toto uvedly ve 48,5 % případů. Z mužů se za spirituální jedince považuje pouze 27,6 %.

Co se týče závislosti věku na zvolené odpovědi, je zajímavé, že nejméně ateistů se nachází v nejmladší věkové kategorii a naopak nejvíce ateistů najdeme v nejstarší věkové kategorii. V nejmladší věkové kategorii se 53,1 % respondentů označilo za spirituální jedince a 9,4 % za věřící. V nejstarší věkové kategorii se za ateisty označila nadpoloviční většina, a sice 62,5 %. Ve věkové kategorii 25–65 let se za ateisty také považuje nadpoloviční většina, a sice 52,9 %.

Rakušané se při otázce, kde měli respondenti možnost se dle svých osobních pocitů zařadit mezi tři výše uvedené kategorie, nejvíce označili za věřící, menší část za spirituální a nejmenší část se označila za ateisty, přičemž zastoupení jednotlivých kategorií bylo ale početně poměrně vyrovnané.

Na rozdíl od Čechů se v případě Rakušanů za ateisty více označovali ženy než muži. U mužů se za ateisty označilo 20 %, u žen 34,1 %. Za věřící se označilo 52,2 % všech mužů, ženy se za věřící označily pouze ve 29,5 % případů.

V závislosti na věku se za ateisty opět na rozdíl od Čechů více označovali respondenti z nejmladší kategorie a to celých 55 % všech respondentů v kategorii 0 – 25 let. V kategorii 65+ se zase nejvíce respondentů označilo za věřící, a sice 68,4 %.

Stejně jako u Čechů se neprokázala souvislost mezi odpovědí na výzkumnou otázku a dosaženým vzděláním.

Graf 20 Vnímání náboženství/víry českými respondenty

Graf 21 Vnímání náboženství/víry rakouskými respondenty

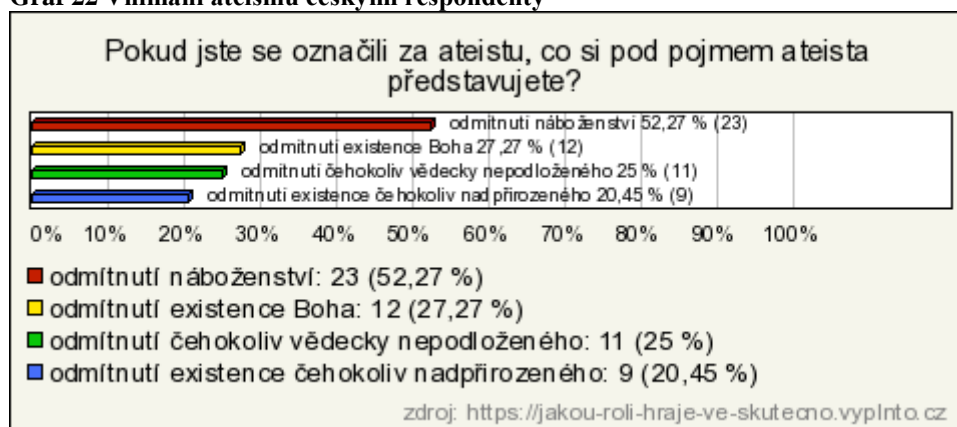

Češi v 89,36 % případech respondentů, kteří se označili za věřící nebo spirituální, uvedli, že nemají potřebu se k víře formálně hlásit a jedná se tak tedy čistě o osobní prožitek. Respondenti se tedy v naprosté většině případů označili dle svých osobních subjektivních pocitů a nezávisle na příslušnosti k nějakému konkrétnímu náboženství či církvi.

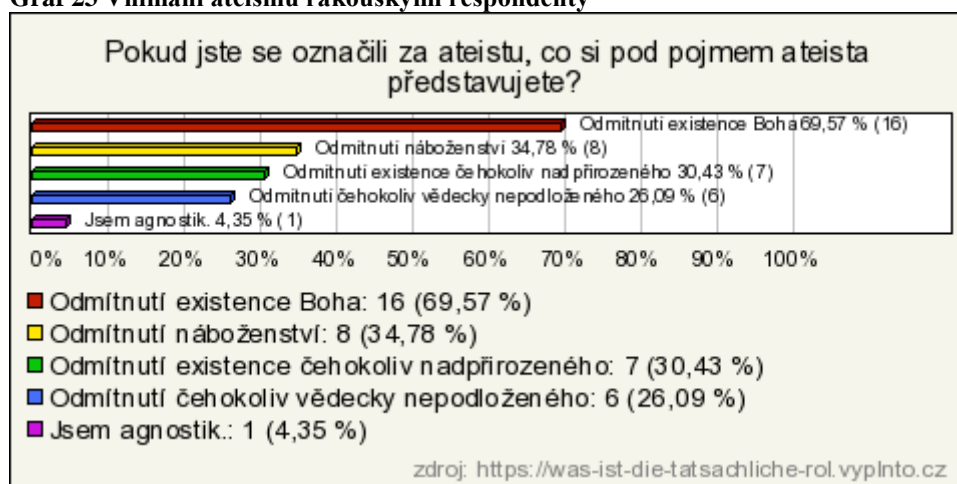
Rakušané v nadpoloviční většině případů, a sice v 65,57 %, uvedli, že víru chápou jako osobní prožitek a nemají potřebu se k ní formálně hlásit, což ukazuje, že celá řada Rakušanů se k víře hlásí ze zvyku nebo díky rodinným tradicím.

U Rakušanů se prokázala závislost na věku, přičemž bylo mnohem více lidí v nejstarší věkové kategorii a to celých 63,2 % respondentů, kteří uvedli, že se k víře hlásí také formálně, v nejmladší věkové kategorii toto neuvedl ani jeden respondent.

Graf 22 Vnímání ateismu českými respondenty

Graf 23 Vnímání ateismu rakouskými respondenty

Češi se k ateismu staví stejně jako Štampach, který ateismus dle religionistického a teologického hlediska vymezuje jako odmítnutí náboženství, což také uvedla většina Čechů, kteří se za ateisty považují. Na druhou stranu ale poměrně malé zastoupení měly odpovědi, kterými respondenti odmítali existenci nadpřirozena nebo vědecky nepodložených faktů, ačkoliv měli možnost zaškrtnout více odpovědí, což znamená, že se v tomto případě mohla celá řada lidí namísto spirituálních nesprávně označit za ateisty.

Rakušané mají výsledky podobné jako Češi, přičemž většina uvedla, že si pod tímto pojmem představují zejména odmítnutí existence Boha (69,57 %). Velmi malá část lidí odmítla nadpřirozeno a vědecky nepodložené fakty, což stejně jako u Čechů znamená, že ačkoliv se označili za ateisty, existenci nadpřirozena neodmítají.

Graf 24 Vnímání církví českými respondenty

Graf 25 Vnímání církví rakouskými respondenty

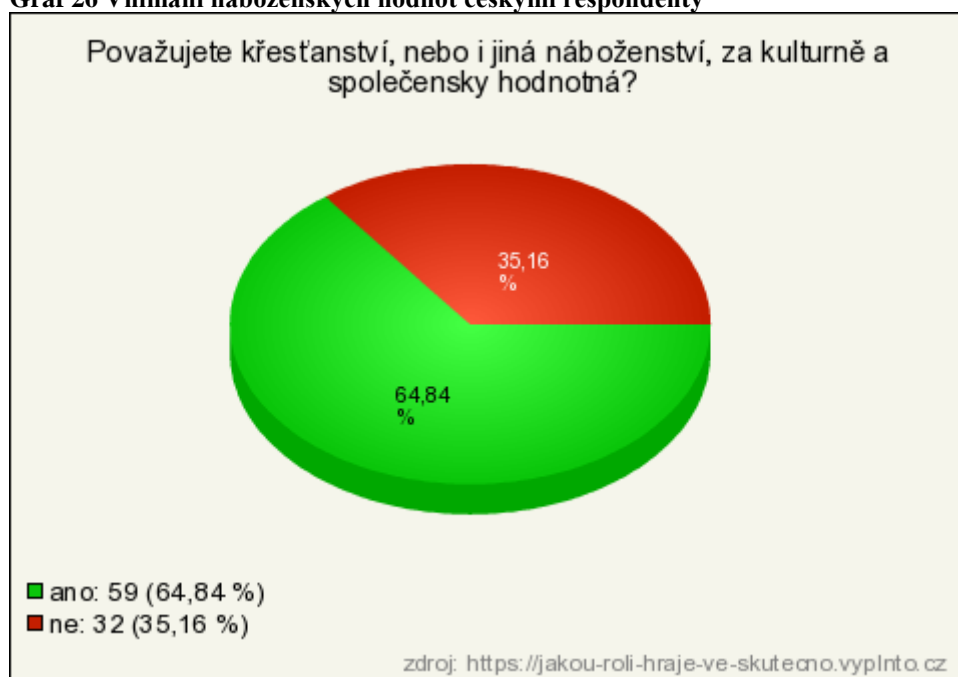
Češi na otázku ohledně církví v 58,24 % případech uvedli, že působí spíše jako uzavřené společenství. Jen poměrně malá část, a sice 16,48 %, uvedla, že působí pro společnost jako celek. Tato otázka jasně ukazuje, že vztah Čechů k církvím je poměrně špatný

a česká společnost se skutečně, jak bylo již zmíněno dle Hamplové, ukazuje jako „necírkevní“.

Rakušané odpovídali téměř stejně jako Češi, přičemž nadpoloviční většina, a sice 55,95 %, respondentů uvedla, že církve působí jako uzavřená společenství pro omezený okruh lidí. Tento názor může být také jeden z důvodů, proč se Rakušané stejně jako Češi tolik neúčastní aktivního náboženského života, ačkoliv jsou ale dle statistik daleko více věřící než Češi. Je tak možné, že je ve většině případů jejich církevní příslušnost čistě formální.

Graf 26 Vnímání náboženských hodnot českými respondenty

Graf 27 Vnímání náboženských hodnot rakouskými respondenty

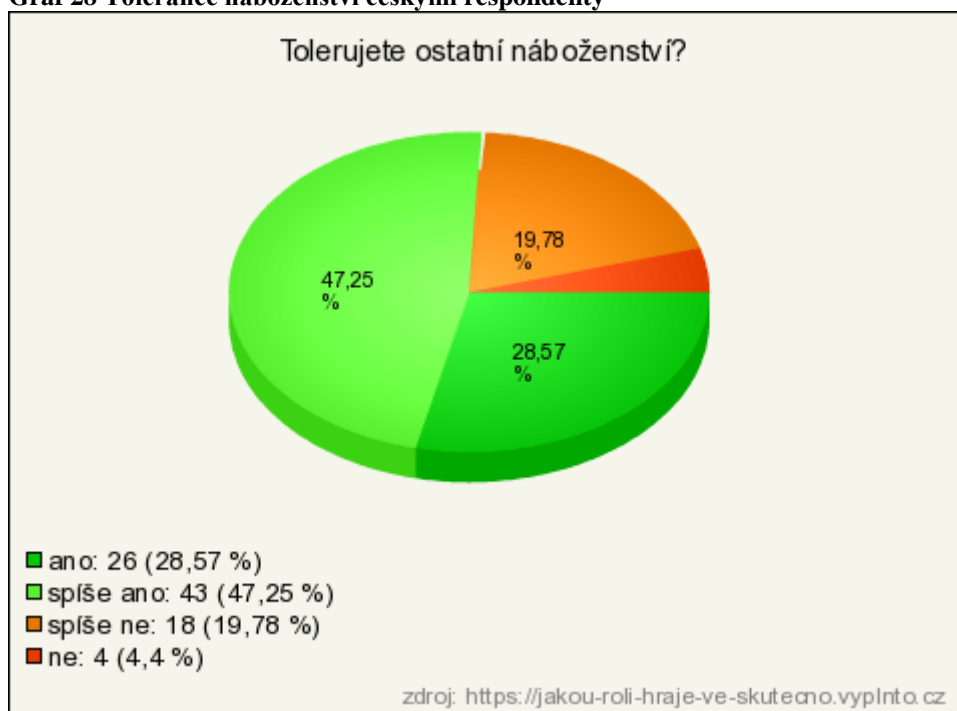
Češi ve většině případů na otázku ohledně kulturní a společenské hodnotnosti křesťanství odpovídali kladně a sice tak odpovědělo 64,84 % respondentů. Zde je vidět, že ačkoliv má česká společnost poměrně negativní postoj k církvím, stále považují křesťanství za kulturně a společensky velmi hodnotné.

U této otázky se také prokázala závislost na vzdělání českých respondentů, kdy se u respondentů s nižším vzděláním objevilo procentuálně více záporných odpovědí než u respondentů s vyšším vzděláním. Zároveň také záporně více odpovídali lidé v nejstarší věkové kategorii.

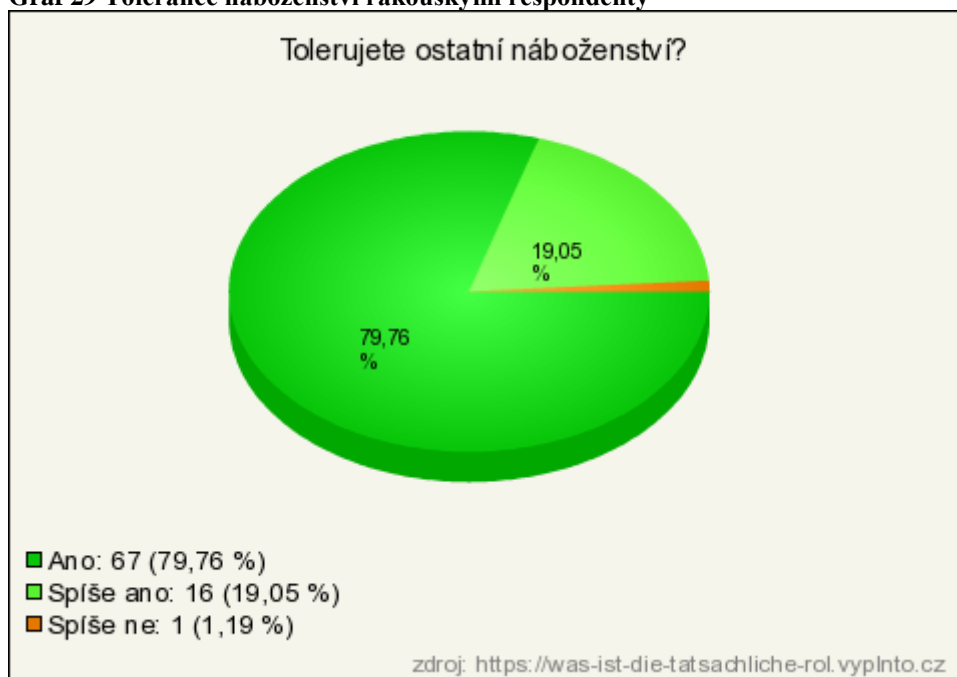
Rakušané při otázce na kulturní a společenskou hodnotnost náboženství odpovídali přibližně stejně jako Češi, přičemž téměř ¾ lidí, tudíž opět nadpoloviční většina, odpověděli kladně.

Na rozdíl od Čechů, u kterých bylo více negativních odpovědí zaznamenáno ve starší věkové kategorii, u Rakušanů bylo nejvíce negativních odpovědí zaznamenáno v nejmladší věkové kategorii a sice tak odpovědělo celých 55 % respondentů ve věkové kategorii 0–25.

Graf 28 Tolerance náboženství českými respondenty

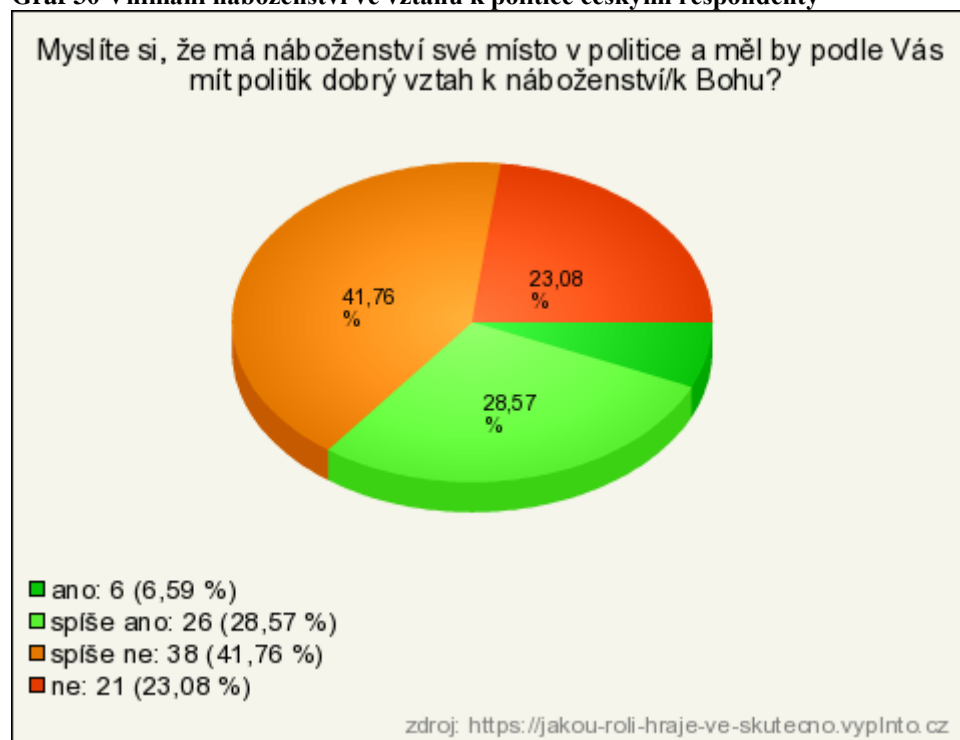
Graf 29 Tolerance náboženství rakouskými respondenty

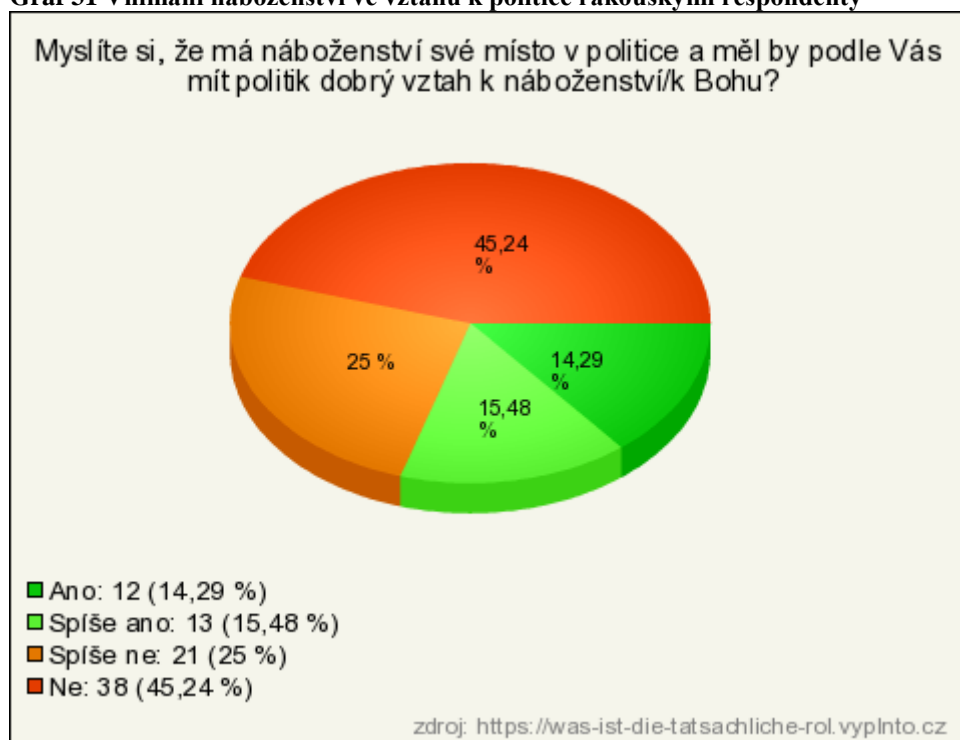
Češi v naprosté většině (75,82 %) uvedli, že ostatní náboženství tolerují. U této otázky se ukázala závislost na věku českých respondentů, a sice čím jsou respondenti mladší, tím jsou tolerantnější. Nejvíce respondentů s odmítavým postojem k ostatním náboženstvím bylo zaznamenáno ve věkové kategorii 65+.

Rakušané se v průzkumu ukázali ještě tolerantnějšími nežli Češi, přičemž téměř všichni respondenti na otázku tolerance odpověděli kladně, pouze jeden respondent odpověděl záporně.

Graf 30 Vnímání náboženství ve vztahu k politice českými respondenty

Graf 31 Vnímání náboženství ve vztahu k politice rakouskými respondenty

Češi na otázku, jestli náboženství má své místo v politice odpověděli většinou (64,84 %) záporně. Na druhou stranu ale více než třetina respondentů, a sice 35,16 %, odpověděli na tuto otázku překvapivě kladně. Tato otázka tedy dále dokazuje, že mimo to, že většina Čechů považuje křesťanství za společensky a kulturně hodnotná, také nezanedbatelná část uznává, že má své určité místo také v politickém dění.

Rakušané si také v naprosté většině nemyslí, že má náboženství své místo v politice i přes to, že má církve v Rakousku i z historického hlediska celkem dobré vztahy se státem a kladně tak odpovědělo ještě méně respondentů, než v průzkumu u Čechů.

Opět se u Rakušanů ukázalo, že negativně mají tendenci odpovídat spíše respondenti v mladší věkové kategorii, naopak respondenti v nejstarší věkové kategorii odpovídali více kladně. Celkem tak odpovědělo 73,7 % respondentů v kategorii 65+.

Graf 32 Návštěvnost kostelů českých respondentů

Graf 33 Návštěvnost kostelů rakouských respondentů

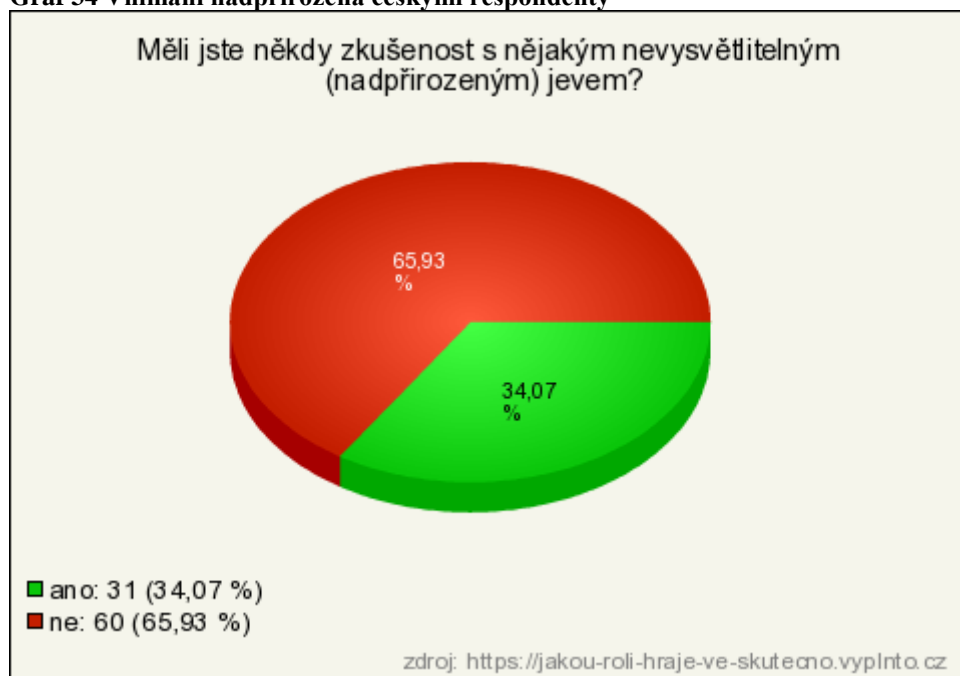
Češi na otázku ohledně návštěvnosti kostelů, jakožto celkem spolehlivého ukazatele religiozity v dané zemi, poměrně často uváděli, že kostely navštíví alespoň o svátky, a sice tak

odpovědělo 46,15 % respondentů. Zůstává však stále nadpoloviční většina respondentů, kteří uvedli, že nenavštíví kostely ani o svátky, tudíž nikdy.

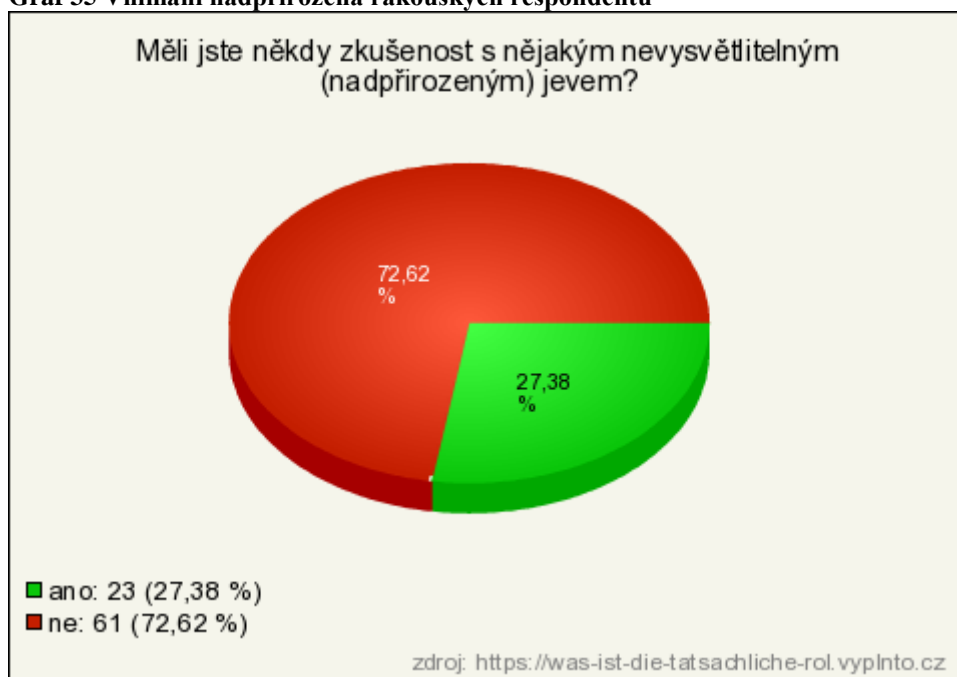
Rakušané ohledně návštěvnosti kostelů v téměř polovině případů uvedli, že kostely vůbec nenavštěvují, přičemž u Čechů byl tento údaj jen o pár procent vyšší.

Ohledně závislosti na věku se u Rakušanů prokázalo, že záporně odpovídají více mladší ročníky, konkrétně 75 % respondentů v kategorii 0–25 odpovědělo záporně, v kategorii 65+ takto odpovědělo jen 15,8 % respondentů.

Graf 34 Vnímání nadpřirozena českými respondenty

Graf 35 Vnímání nadpřirozena rakouských respondentů

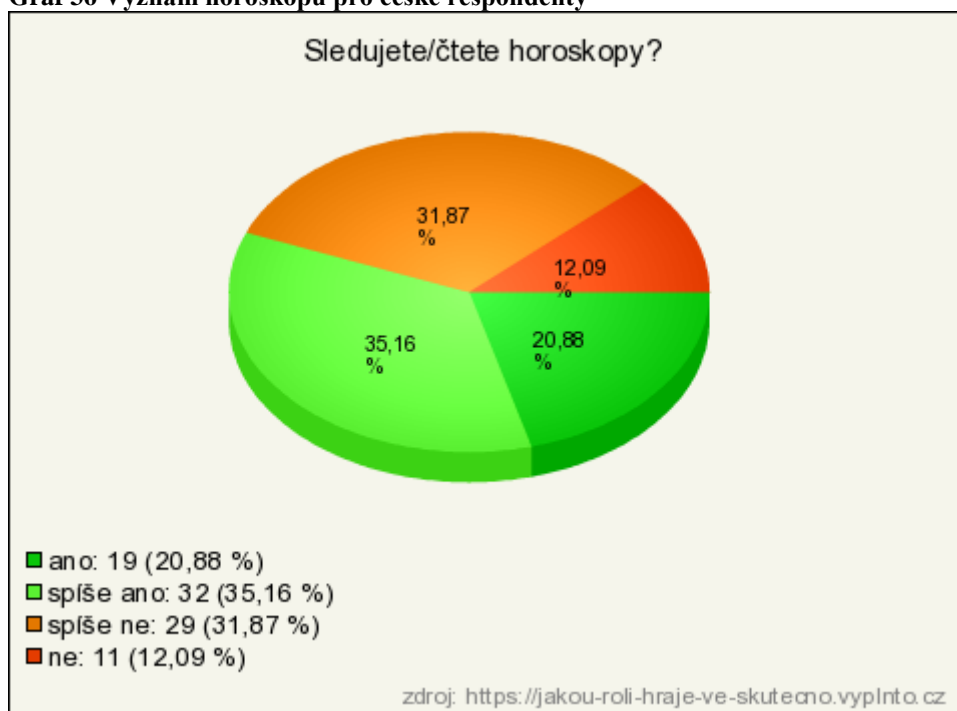

Češi na otázku ohledně zkušenosti s nadpřirozeným jevem ve většině odpověděli záporně a sice tak odpovědělo celých 65,93 %. Kladně odpověděla ale také poměrně podstatná část a zajímavé je, že tak odpovědělo také 15,9 % respondentů, kteří se označili za ateisty.

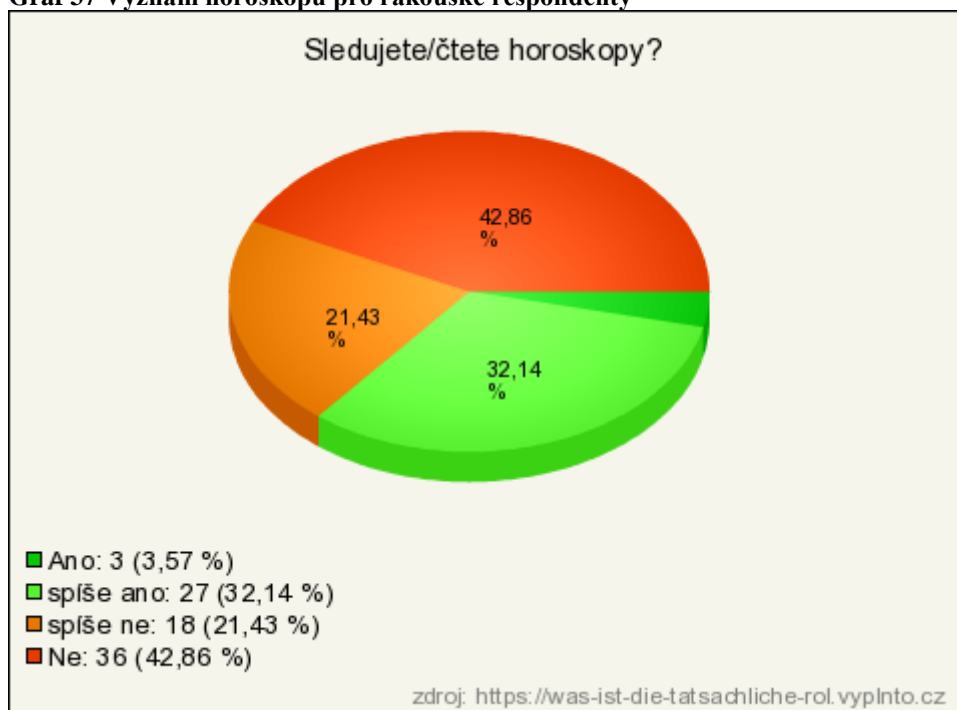
Rakušané na stejnou otázku odpovídali více záporně nežli Češi. Na tomto příkladu je také patrná určitá pověrčivost Čechů, která způsobuje, že na tuto otázku odpovídali Češi kladně častěji, než Rakušané.

Graf 36 Význam horoskopů pro české respondenty

Graf 37 Význam horoskopů pro rakouské respondenty

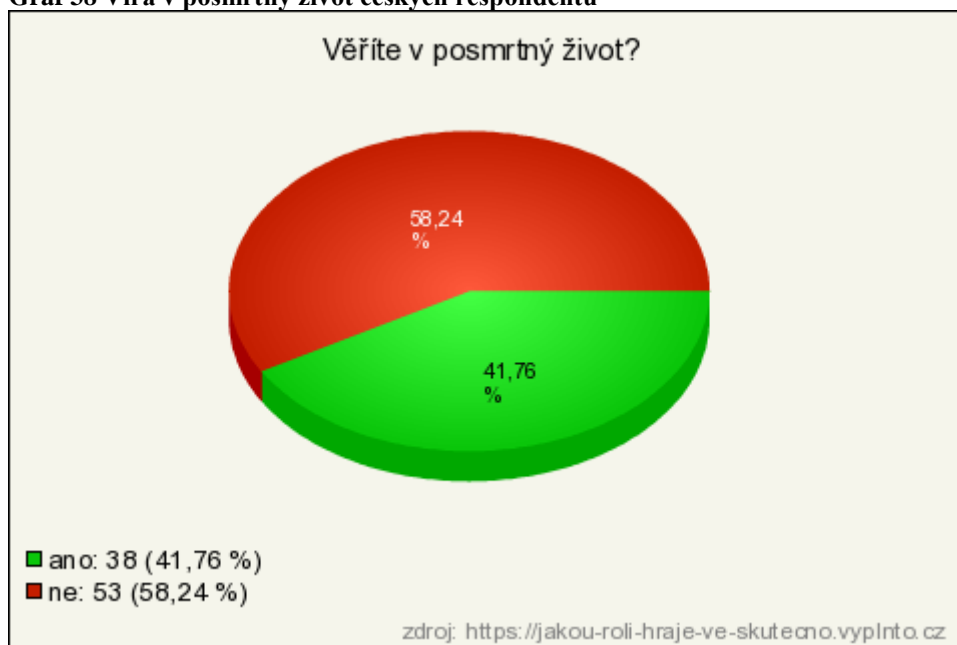
Češi v nadpoloviční většině, a sice v 56,04 % případů, uvedli, že sledují horoskopy. Výsledek této výzkumné otázky dokazuje fakt, o kterém ve svém článku Česká religiozita

také psala Hamplová, a sice to, že v České republice je obecně rozšířen velký zájem o okultní magii a magické fenomény, mezi které patří například astrologie.

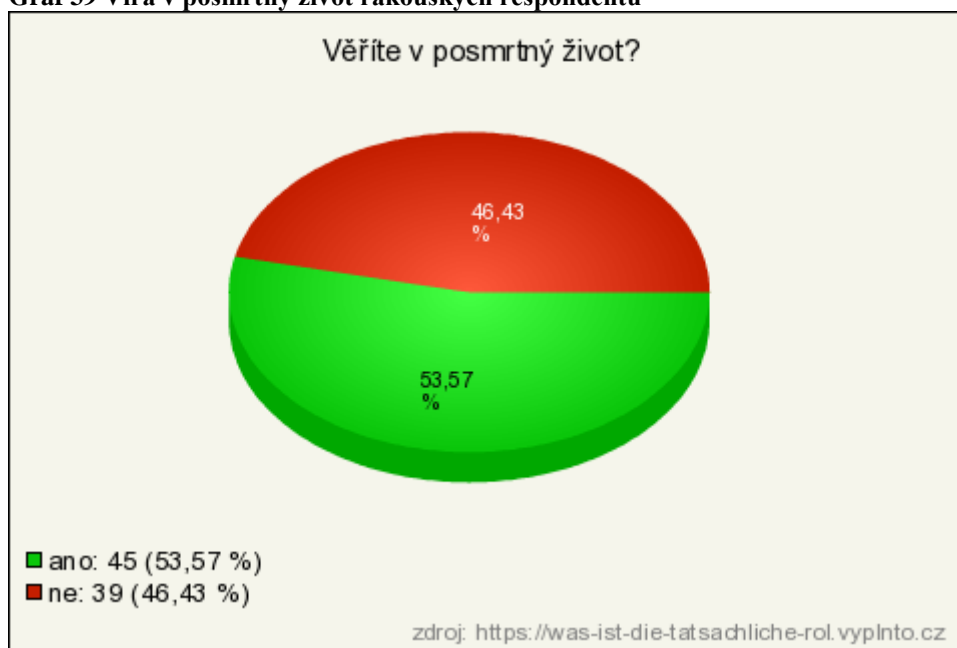
Rakušané na stejnou otázku odpověděli záporně v 64,29 % případů, tedy u naprosté většiny rakouských respondentů nebyl zaznamenán zájem o astrologii. V tomto případě byl rozdíl mezi českými a rakouskými respondenty značný.

Stejně jako u Čechů, i u Rakušanů se prokázalo, že o horoskopy mají větší zájem ženy než muži a nejvíce ve střední věkové kategorii 25–65 let.

Graf 38 Víra v posmrtný život českých respondentů

Graf 39 Víra v posmrtný život rakouských respondentů

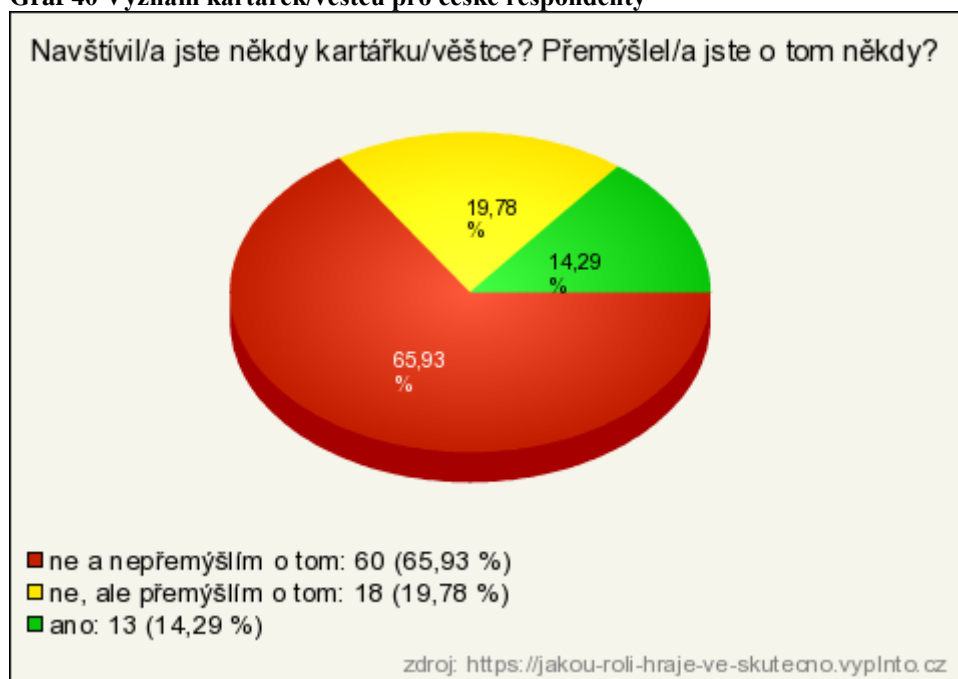
Češi na religiózní výrok ohledně víry v posmrtný život odpověděli téměř v polovině případů kladně, zajímavé je, že také 11,4 % ateistů. Zároveň také na tuto otázku odpověděla záporně určitá část respondentů, kteří se označili za spirituální a to celých 34,2 %.

U této otázky se prokázala také závislost na věku českých respondentů, přičemž kladně odpovídali zejména mladí respondenti a záporně pak spíše ti starší.

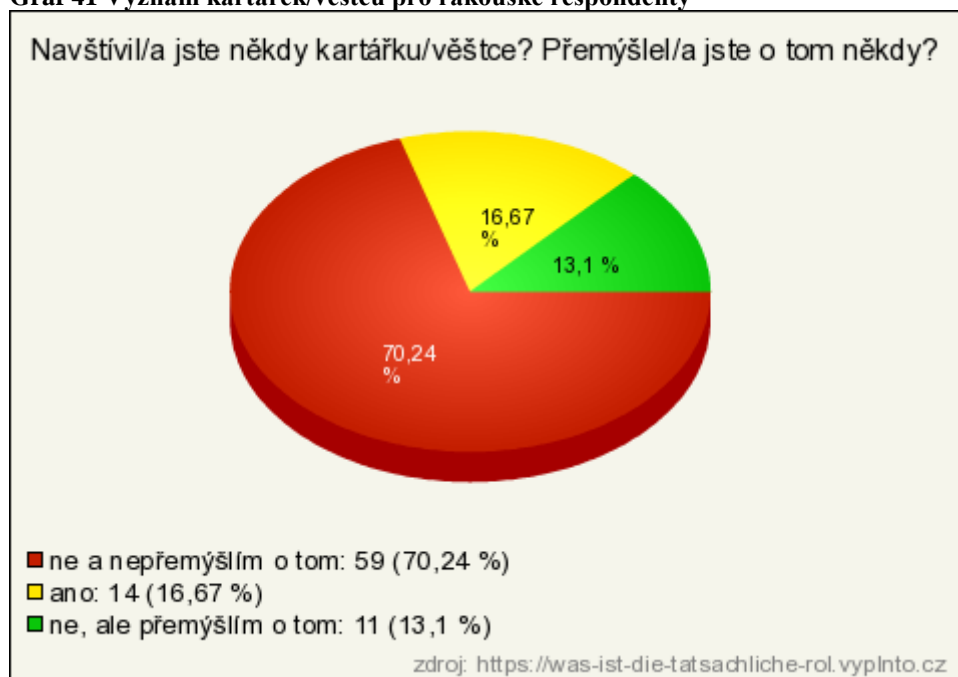
Rakušané mají výsledky relativně vyrovnané, přesto ale bylo zaznamenáno u Rakušanů větší množství kladných odpovědí, a sice 53,57 %.

Zajímavé je, že záporně u Rakušanů odpovědělo 11,8 % respondentů, kteří se označili za věřící, 51,9 % respondentů, kteří se označili za spirituální, a kladně odpovědělo 8,7 % ateistů.

Graf 40 Význam kartářek/věštců pro české respondenty

Graf 41 Význam kartářek/věštců pro rakouské respondenty

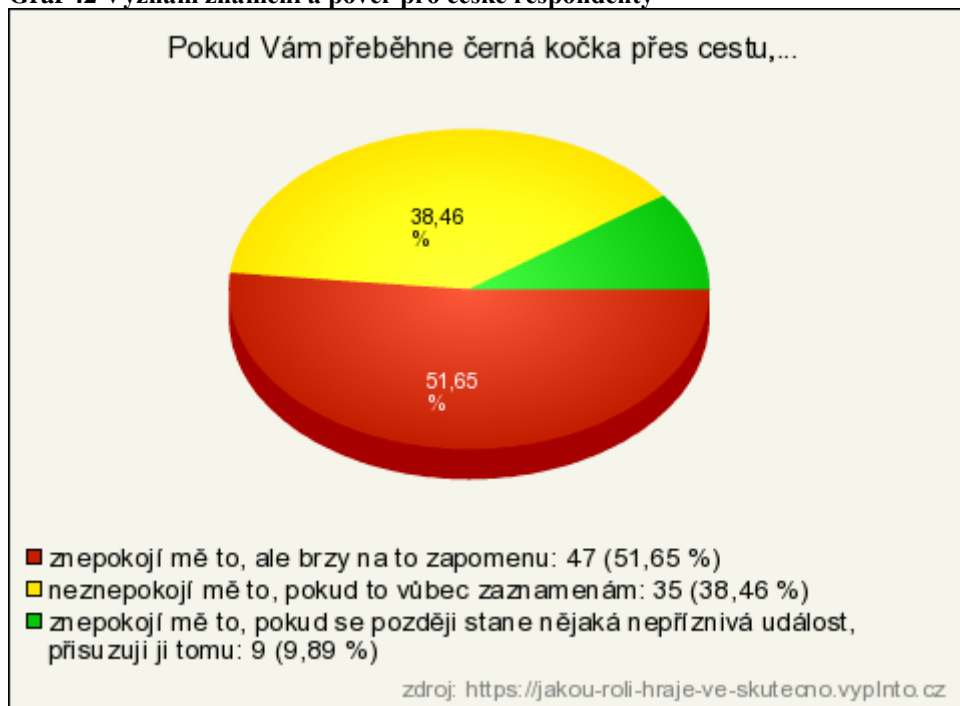
Češi u další otázky týkající se okultní magie a magických fenoménů, tentokrát víry v schopnosti věštce nebo kartářky, ukázali, že v tento fenomén mají podstatně menší důvěru než v astrologii. Celých 65,93 % respondentů uvedlo, že kartářku/věštce nikdy nenavštívili a ani o tom nepřemýšlí, což znamená, že víru v jejich schopnosti nejspíše nemají. Na druhou

stranu nezanedbatelná část, a sice 34,07 % respondentů, uvedla, že kartářku/věštce již někdy navštívili nebo o tom alespoň přemýšlí.

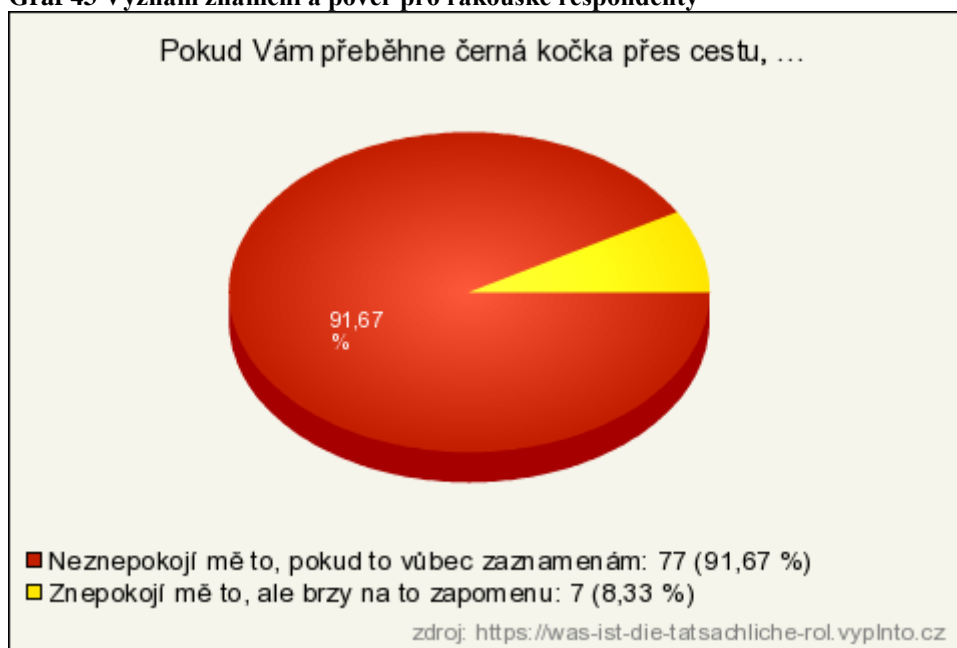
U této otázky odpovídaly kladně více ženy než muži, na věku ani na vzdělání v tomto případě odpovědi nezávisely.

Rakušané odpovídali víceméně stejně jako Češi, nicméně dle výsledků je Čechů, kteří jsou ochotni tomuto druhu okultní magie věřit, více, nežli Rakušanů a to o 4,31 procentních bodů.

Graf 42 Význam znamení a pověr pro české respondenty

Graf 43 Význam znamení a pověr pro rakouské respondenty

Češi při otázce, která měla opět za úkol ověřit víru v okultní jevy a magii, svou pověrčivost prokázali. Více než polovina respondentů se znepokojí buď více či méně, pokud jim přeběhne černá kočka přes cestu. Takto odpovědělo celkem 61,54 %. U této otázky stejně jako u předchozí odpovídaly opět kladně více ženy než muži.

Rakušané v celých 91,67 % případů na otázku ohledně černé kočky odpověděli záporně, a sice tento jev nijak negativně nevnímají a víra v okultní jevy a magii tak u Rakušanů rozšířena není.

Diskuze

1.16 Závislosti na jednotlivých proměnných (pohlaví, věk, vzdělání)

Obou výzkumů se ve větší míře účastnily ženy nežli muži. Ženy zejména na území Česka byly obecně více ochotné dotazník vyplnit a také měli lepší vztah k tématice výzkumu nežli muži.

Ženy se v průzkumu ukázali jako více pověřivé nežli muži, měli celkově větší vztah k okultní magii a k víře jako takové. Mnohem častěji než muži se pak označovaly za spirituální jedince, právě možná kvůli silnějšímu vztahu k alternativním formám náboženství.

Co se týče věku, účastnila se v nejvyšší míře v obou výzkumech střední věková skupina, přičemž i ostatní věkové skupiny jsou v poměrném zastoupení, u Čechů je bohužel poměrně málo zastoupena nejstarší věková kategorie.

Vazba odpovědí respondentů na věku byla velice zajímavá v porovnání obou výzkumných skupin, přičemž se ukázalo, že mladí Češi mají k náboženství a víře mnohem lepší vztah nežli mladí Rakušané, kteří se pak velice často označovali za ateisty na rozdíl od starší generace (65+), kteří se povětšinou označili za věřící. Také v dalších otázkách týkající se role náboženství ve společnosti byly negující odpovědi více u mladších Rakušanů a starších Čechů. Mladší Češi pak ukázali, že jsou náboženství a jeho roli ve společnosti opět přístupní, avšak nevyzdvihovali v tomto případě roli tradičních církví, ale spíše víru považovali za vlastní názor a prožitek. Starší Rakušané pak ukázali svoji stále silnou vazbu na tradiční hodnoty a církve, starší Češi tento názor nesdíleli a velice často se u nich objevila silná nedůvěra k církvím jako institucím nežli k víře jako takové. Velmi často se také starší Češi, i Češi ve střední věkové kategorii, označili za ateisty i přesto, že pak měli kladný postoj u otázek s religiózními výroky a názory.

Dle vzdělání byli u Rakušanů ve vyšší míře zúčastnění respondenti s vysokoškolským vzděláním, což bylo způsobeno nejspíše tím, že nejlepší zpětné vazby na dotazníkové šetření byly zaznamenány na akademické půdě. Češi pak byli více zastoupeni v kategorii střední vzdělání s maturitou.

Vazba odpovědí respondentů na jejich dosažené vzdělání se prokázala pouze u otázky na vnímání náboženských hodnot a to pouze u Čechů, přičemž si lidé s vyšším vzděláním nejspíše více uvědomovali důležitost kulturních hodnot křesťanství a tak více odpovídali kladně.

1.17 Hlavní body vyhodnocení šetření

Českých respondentů, kteří se označili za ateisty, bylo méně než polovina, a sice 48,35 %. Navíc celá řada Čechů, kteří se za ateisty označili, připustili v dalších otázkách existenci nadpřirozena, z čehož vyplývá, že ateisté nejsou v české společnosti rozhodně zastoupeni v takové míře, v jaké je deklarováno. Češi mají spíše obecně špatný vztah k církvím, jakožto náboženským institucím, naopak více inklinují ke spirituálnímu a vlastní osobní víře a na rozdíl od Rakušanů se také ukázali, jako velmi pověřiví. Rakušané naopak ukázali, že mají silnou vazbu na tradiční hodnoty spojené s křesťanstvím, tudíž se velmi často označovali za věřící či spirituální, přičemž ateistů zůstalo 27,38 %, což v podstatě odpovídá oficiálním religiozním statistikám v Rakousku. Nicméně v ostatních otázkách zkoumající reálnou religiozitu ve společnosti jak např. návštěvnost kostelů nebo postoj k různým religiozním výrokům (víra v posmrtný život, víra v nadpřirozeno) byl výsledek často podobný, jako u Čechů, kteří pak navíc prokázali mnohem silnější vztah k okultní magii a spirituálnímu, nežli Rakušané.

U Rakušanů se tak může zdát, že, vzhledem k postoji mladých lidí k náboženství, pomalu upouští od tradičních hodnot a stejně jako u Čechů se i u Rakušanů pomalu navyšuje zastoupení spirituálních jedinců, kteří se aktivně neúčastní na náboženském životě, nicméně se dle svých osobních pocitů za ateisty označit nemohou.

Celkově by se tedy na základě výzkumu dalo říci, že skutečná religiozita v České republice je v oficiálních statistikách podhodnocená, naopak v Rakousku je skutečná religiozita spíše nadhodnocená. Obecně by se dalo konstatovat, že vlivem sekularizace společnost stejně tak v Rakousku jako na území České republiky pomalu upouští od náboženských tradic a aktivní účast na náboženském životě se tak pomalu vytrácí. Česká republika má ale, zejména vlivem minulého režimu, který se snažil náboženství a církve zcela vymýtit a také vlivem dalších historických událostí, v sekularizaci společnosti náskok.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat vývoj křesťanství na území České republiky a Rakouska, porovnat rozličné aspekty náboženství na těchto dvou územích a zodpovědět níže stanovené výzkumné otázky.

Jaké jsou hlavní atributy statistikami zkoumané religiozity?

Jak bylo již uvedeno v literární rešerši výše, hlavními atributy při výzkumu religiozity mohou být regionální příslušnost, věk, vzdělání, profese a příjem. Dle Štampacha by se dále také mělo brát v potaz sociokulturní zázemí jedince. V rámci tohoto šetření byly zkoumány závislosti na národnosti, pohlaví, věku a vzdělání, přičemž profesní a příjmové atributy nebyly v rámci šetření zjišťovány. Závislost na vzdělání se ve větší míře neprokázala, avšak prokázala se poměrně velká závislost na věku respondentů, která se měnila v závislosti na jejich národnostní příslušnosti. Národnostní příslušnost by se také dala charakterizovat jako Štampachem zmiňované sociokulturní zázemí, které se zdá být nejdůležitějším faktorem při vnímání společenských hodnot náboženství. I přes to, že dle výzkumu Češi ukázali, že mají k víře a náboženství podstatně větší vztah, nežli je deklarováno, Rakušané však, nejspíš právě vlivem jejich tradičního sociokulturního zázemí, mají větší vztah k tradičním hodnotám náboženství, respektive křesťanství. Toto je vidět například na vztahu k církvím, respektive ke katolické církvi, jejíž úlohu deklarovalo jako celospolečenskou 34,52 % rakouských respondentů, přičemž Čechů toto uvedlo pouze 16,48 %. Rakušané také ve výzkumu více vyzdvihovali kulturní a společenskou hodnotu náboženství a také deklarovali o něco vyšší návštěvnost kostelů.

Jak se od sebe liší víra a religiozita?

Náhledem do publikací zabývajících se danou problematikou bylo zjištěno, že společnost sice vlivem modernizace a sekularizace ustupuje od tradičních hodnot a forem náboženství, avšak stále může náboženství hrát významnou roli ve společnosti vzhledem k určité hluboce zakořeněné lidské potřebě po zodpovězení otázky po smyslu bytí. Výzkumným šetřením provedeným v rámci této práce bylo zjištěno, že oficiálně zachycená religiozita rozhodně neodpovídá skutečným postojům lidí a to jak na území Rakouska, tak

na území České republiky. Pokud religiozitu budeme chtít stanovit pouze dle církevní příslušnosti, narazíme hned na několik problémů. Prvním problémem je, že Češi, kteří mají k církvím odmítavý postoj, což bylo i v rámci tohoto šetření prokázáno, mohou pak být dle takto stanovené religiozity nesprávně označeni za národ ateistů. Na druhou stranu Rakušané, vzhledem ke svému kladnému postoji k tradičním hodnotám, nemusí takto oficiálně stanovenou religiozitou reflektovat své skutečné postoje. V nejrůznějších sociologických průzkumech byly použity spolehlivější metody měření skutečné religiozity ve společnosti, např. návštěvnost kostelů či postoj k různým religiózním výrokům. V rámci našeho výzkumu byli respondenti tázáni nikoliv na církevní příslušnost, ale na to, jak by se sami podle svých osobních pocitů označili, dále byli tázáni na návštěvnost kostelů a také na celou řadu religiózních výroků či postojů snažících se zjistit skutečné tendence a postoje k náboženství, přičemž výsledky se od oficiálních statistik značně liší.

Do jaké míry se reálně liší nebo neliší míra religiozity se skutečným zastoupením víry? Podávají nám statistiky skutečně adekvátní informace o tom, jak důležitou roli hraje víra v dané zemi?

Rakušané se dle svých osobních pocitů ve výzkumném šetření označovali do jisté míry stejně, jako deklarují oficiální statistiky, které stanovují podíl osob bez údajů a bez vyznání na 29,3 % k roku 2014, přičemž podíl věřících osob ve stejném roce zůstává 70,7 %. V našem průzkumu se Rakušané označili za ateisty v 27,38% případů a za věřící a spirituální v součtu v 72,62 % případů. Češi se naopak dle svých osobních pocitů označovali oproti oficiálním statistikám zcela rozdílně. Oficiální statistiky stanovují religiozitu k roku 2011 12,4 %, přičemž podíl bez údajů a bez vyznání v tomto roce zůstává 87,6 %. V našem průzkumu se však dle svých osobních pocitů za ateisty označilo pouze 48,35 %. Velká část se v tomto případě označila za spirituální jedince a sice tak učinilo 41,76 % respondentů. I přes to, že se v tomto případě měli respondenti možnost označit dle svých osobních pocitů, další otázky mající za úkol vysledovat skutečný vztah k náboženství a víře ukázaly, že se respondenti neoznačovali vždy úplně správně a to jak Češi, tak Rakušané. Například víru v nadpřirozeno deklarovalo dokonce více Čechů, nežli Rakušanů. Dále při otázce ohledně víry v posmrtný život byly odpovědi jak Čechů, tak Rakušanů velmi vyrovnané. Obecně by se tedy dalo říci, že v dnešní době není úplně jednoduché zkoumat a následně statisticky vyjádřit skutečnou religiozitu ve společnosti,

kteřá vlivem postmoderny zcela změnila svojí podobu. Na základě tohoto výzkumu by se dalo říci, že v obou zkoumaných společnostech hraje náboženství svou určitou roli, přičemž v Rakousku je tato role ještě stále více tradiční, v Česku je naopak více individualizovaná.

Proč se míra religiozity v ČR a Rakousku od sebe tolik liší, ačkoliv jde o země spolu bezprostředně sousedící?

Jak bylo již zmíněno v literární rešerši, rozdílnost v religiozitě mezi těmito dvěma státy je daná zejména historickým vývojem, která ačkoliv je pro obě země částečně společná, její vnímání může být rozlišné. Například právě nedůvěra Čechů k církvím může být způsobená událostmi, které následovaly po bitvě na Bílé hoře. Ačkoliv se ještě v roce 1930 mohlo zdát, že má Římskokatolická církev v Českých zemích stejně silné postavení jako v Rakousku, další vývoj pod taktovkou totalitního režimu a jeho aktivní potlačování náboženského života mohlo ukázat pravou tvář české religiozity. Toto by mohlo také vysvětlit, proč jiné země bývalého východního bloku nevykazují takovou ztrátu na religiozitu, jako právě Česko. Naopak Rakousko má z dlouhodobého hlediska velmi silně zakořeněné postavení Římskokatolické církve ve společnosti a tím se vysvětluje i stále ještě v Rakousku rozšířený zvyk přináležetosti k této církvi. Pokud se pak podíváme na oficiální statistiky, je religiozita v Rakousku stále ještě poměrně vysoká. Oficiální statistiky tedy deklarují poměrně významný rozdíl v religiozitě mezi těmito dvěma státy, nicméně ve výzkumném šetření provedeném v rámci této práce byla zkoumána celá řada religiálních aspektů, jejichž výsledky prokázaly, že skutečná religiozita, tedy náboženské smýšlení lidí, se významně neliší.

Jaké postavení má náboženství a jeho hodnoty v České republice a v Evropě?

Vlivem sekularizace, modernizace a individualizace celkově ustupuje tradiční společenská úloha náboženství a s tím i aktivní účast lidí na náboženském životě. Tento jev je v České republice více patrný a to vzhledem k nízké religiozitě, která je způsobená naprostým odklonem od církví. V Rakousku má zejména Římskokatolická církev pevné postavení ve společnosti, což také způsobuje vyšší oficiální religiozitu, nicméně na jiných aspektech jako je například návštěvnost kostelů či religiálních postoje jedinců, se tato vyšší religiozita příliš neprojevuje. Ve výzkumu se při otázce na kulturní a společenskou

hodnotnost náboženství většinová část respondentů a to jak Čechů, tak Rakušanů vyjádřila kladně, což znamená, že náboženství stále své místo ve společnosti má, nicméně vlivem modernizace ve společnosti se více individualizovalo.

Jakou roli hraje spiritualita ve společnosti?

Pohledem do dotazníkového šetření, které bylo provedeno v rámci této práce, zjistíme, že spiritualita v dnešní době hraje velmi významnou roli a to jak u Čechů, tak u Rakušanů. Za spirituální jedince se v rámci výzkumu označila značná část respondentů z obou výzkumných skupin, přičemž Čechů se tak označilo víc. Možná právě proto, že sekularizace Českou republikou prostupuje rychleji, nabývá tak spiritualita zároveň rychleji na popularitě. Je velmi pravděpodobné, že čím více bude sekularizace prostupovat společností, která se bude stále více distancovat od křesťanské tradice, bude pojem spiritualita, neboli osobní pojetí duchovna, růst na významu a popularitě.

Jsou Rakušané, jakožto občané země s vyšší mírou religiozity, skutečně více nábožensky založení než Češi, jakožto „národ ateistů“?

Rakušané jsou oproti Čechům rozhodně více zaměřeni na tradiční hodnoty, což můžeme vidět například na vysoké míře religiozity, přičemž také celá řada respondentů se v tomto průzkumu označila za věřící i přesto, že jejich odpovědi v dalších otázkách tomu tak úplně nenasvědčovali. Naopak Češi svůj vztah k hodnotám tradičních církví postupem času téměř úplně ztratili, ale dle výzkumu, který byl v rámci této práce proveden, neztratili vztah ke kulturním a společenským hodnotám křesťanství jako takového. Na závěr by se tak dalo říci, že Rakušané nejsou až tak více nábožensky, jako spíše tradičněji založení než Češi. Pokud vezmeme v úvahu spiritualitu neboli osobní víru, nejsou mezi Rakušany a Čechy výrazné rozdíly.

Jsou skutečně Češi nejateističtější národem na světě?

Jak bylo prokázáno ve výzkumné části, nedá se říci, že by mezi Čechy bylo zastoupeno více ateistů, nežli mezi Rakušany. Ačkoliv se v rámci šetření za ateisty označilo poměrně dost respondentů, další otázky zaměřené na jiné aspekty religiozity ukázaly, že řada lidí má ke spirituálnímu mnohem větší vztah, než se může na první pohled zdát. Češi by se tak namísto nejateističtějšího národa dali označit spíše za necírkevní,

přičemž skutečná religiozita nebo také spiritualita jakožto osobní víra, zůstává stejná jak u Rakušanů, tak u Čechů.

Literatura

- ANDĚL, Jiří. *Kulturní geografie: jazyk, národy, náboženství, kulturní dědictví*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1998, 146 s. ISBN 80-7044-193-3.
- BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.
- DREXEL, Karl. *Österreichische religionsstatistik*. Wien, 1933. Sonderabdruck aus „Der katholische Almanach 1934“, 2. Jahrg. Herausgegeben von der Katholischen Akademikergemeinschaft in Österreich
- FIALA, Petr. *Laboratoř sekularizace: náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politika a náboženství. ISBN 978-80-7325-141-3.
- FRANKL, Viktor Emil. *Psychoterapie a náboženství: hledání nejvyššího smyslu*. Brno: Cesta, 2007. ISBN isbn80-7295-088-6.
- FUNDA, Otakar Antoň. *Víra bez náboženství*. Praha: Prvokruh, 1994. ISBN 80-901470-1-1.
- GREELEY, Andrew M. *Religion in Europe at the End of the Second Millenium*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2003
- HALAS, František X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-034-9.
- HALAS, František X. *Neklidné vztahy*. Svitavy: Trinitas, 1998. Studium (Křesťanská akademie), sv. 113. ISBN 80-86036-10-3.
- HAMPLOVÁ, Dana a Blanka ŘEHÁKOVÁ. *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí: výsledky Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP 2008, náboženství*.

Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. Sociologické studie, 2009/02. ISBN 8073301636.

HAMPLOVÁ, Dana. Česká religiozita - církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a dat ISSP 2008. *Naše společnost*. Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2010, 6. ISSN 2336-1646.

HELLER, Jan a Milan MRÁZEK. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004. Studijní texty (Kalich). ISBN 80-7017-721-7.

JAMES, William. *Druhy náboženské zkušenosti*. Praha: Melantrich, 1930. Výhledy.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3.

JANDOUREK, Jan. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2981-7.

JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 2001. ISBN 80-7108-213-9.

KOKAISL, Petr. *Geografie náboženství*. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2009. ISBN 978-80-213-1935-6.

KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996. Historické myšlení. ISBN 80-7203-022-1.

LUŽNÝ, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. Religionistika, sv. 6. ISBN 80-210-2224-8.

MACHÁLEK, Vít. "Církevní dějiny a dějiny náboženství", in: Jiří Hanuš (ed.), *Eseje o povaze církevních dějin*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, 119-130. ISBN 978-80-7325-273-1/

- MATLOVIČ, René. *Geografia religii: náčrt problematiky*. Prešov: Prešovská univerzita, 2001. ISBN 80-8068-062-0.
- MIŠOVIČ, Ján. *Víra v dějinách zemí Koruny české*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Sociologické aktuality. ISBN 80-85850-99-0.
- NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-251-5.
- NEŠPOR, Zdeněk R., ed. *Jaká víra?: současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004. Sociologické studie. ISBN 80-7330-061-3.
- OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-260-8.
- PANNENBERG, Wolfhart. *Theologie und Philosophie: ihr Verhältnis im Lichte ihrer gemeinsamen Geschichte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1996. ISBN 3525032900.
- PASTUSZAK, Jarosław. *Člověk, kultura, náboženství: principy a východiska interkulturního a mezináboženského dialogu*. 1. vyd. Ostrava: Moravapress, 2013, 110 s. ISBN 978-80-87853-03-0.
- PEJŘIMOVSKÝ, Josef. *Náboženství: původ, zkoumání, srovnávání*. V MCM vyd. 1. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1998, 198 s.
- PERTOLD, Otakar. *Co je náboženství?*. Praha: Naše vojsko, 1956. Universita vojáka.
- RÉMOND, René. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Utváření Evropy. ISBN 80-7106-496-3.

- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.
- SKOKAN, Ladislav. *Náboženství etnicko-kulturních makroregionů: (úvod do regionální geografie náboženství)*. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Přírodovědecká fakulta, 2010, 93 s. ISBN 978-80-7414-246-8.
- SMITH, George H. *Atheism: the case against God*. Amherst, New York: Prometheus Books, 2016. ISBN 9781633881976.
- SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3719-5.
- ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-384-0.
- VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3.
- VÁCLAVÍK, David. *Religionistická typologie a taxonomie*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7099-8.
- ZINNBAUER, B. J. & PARGAMENT, K. I. (2005). Religiousness and spirituality. In Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (Eds.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (21-42). New York: The Guilford Press.

Elektronické zdroje

Bevölkerung nach dem Religionsbekenntnis und Bundesländern 1951 bis 2001 [online]. Statistik Austria, 2007 [cit. 2017-10-08]. Dostupné z: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/volkszaehlungen_registerzaehlungen_abgestimmte_erwerbsstatistik/bevoelkerung_nach_demographischen_merkmalen/022885.html

Statistiken zur Religion in Österreich [online]. Statista, 2015 [cit. 2017-10-11]. Dostupné z: <https://de.statista.com/themen/2066/religion-in-oesterreich/>

Dějiny v pohodě: Český ateismus v historické perspektivě [online]. Copyright, 2013 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1367-2-Cesky+ateismus+v+historicke+perspektive.aspx>

DUKA, Dominik. *Náboženství v sekularizované společnosti* [online]. 2010 [cit. 2017-10-08]. Dostupné z: <http://www.dominikduka.cz/prednasky-proslovy/nabozenstvi-v-sekularizovane-spolecnosti/>

European Values Study (EVS) [online]. 2008 [cit. 2017-10-02]. Dostupné z: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4800&db=e&doi=10.4232/1.12458>

HALÍK, Tomáš. *Náboženství a společnost: Kdo je tady uvědomělý?* [online]. 2014 [cit. 2017-10-08]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/191/>

HUBENÁK, Ladislav. *Círky a náboženské společnosti v Československu 1918-1938* [online]. Prometheus, 2007 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://volnamyslenka.wz.cz/cirkvevcsr.html>

- JADRNÝ, Lukáš. *Immer wieder Österreich - Kam kráčí rakouští Svobodní?* [online]. 2015 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://jadrny.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=475671>
- KUČERA, Milan. Populace České republiky 1918 - 1991. *Acta demographica* [online]. Česká demografická společnost, (12) [cit. 2017-10-08]. Dostupné z: <http://www.czechdemography.cz/res/archive/001/000177.pdf?seek=1466618243>
- LUŽNÝ, Dušan a Jolana NAVRÁTILOVÁ. Náboženství a sekularizace v České republice. *Sociální studia* [online]. Masarykova univerzita v Brně, 2001 [cit. 2017-10-06]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080319142015.pdf>
- MACHÁLEK, Vít. [online]. [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://vitmachalek.blog.idnes.cz/>
- MACHŮ, Klára. *Dotazník expressions of spirituality inventory (ESI) jako metoda měření spirituality* [online]. Roč. 9, č. 3. E-psychologie, 2015 [cit. 2017-10-02]. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/machu.pdf>
- MALÝ, Radomír. *Dobrovský a Sušil - protiklady českého národního obrození* [online]. 2014 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://www.euportal.cz/Articles/11558-dobrovsky-a-susil-protiklady-ceskeho-narodniho-obrozeni.aspx>
- MALÝ, Radomír. *Katolicismus a české vlastenectví: Dobrý katolík rovná se špatný Čech?* [online]. 2010 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://www.euportal.cz/Articles/5518-katolicismus-a-ceske-vlastenectvi.aspx>
- MARTÍNEK, Jan. *Historické cesty* [online]. [cit. 2017-10-02]. Dostupné z: <http://www.historicke-cesty.cz/historicke-cesty/vyvoj-historickych-cest-v-ceskych-zemich/>
- MINAŘÍK, David. *Global politics: Vývoj rakouského sociálního státu jako segmentu politiky* [online]. 2006 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/rakousko>

Ministerstvo kultury (MKCR) [online]. [cit. 2017-10-02]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/registrovane-cirkve-a-nabozenske-spolocnosti-pocty-vericich-465.html/>

Náboženství (ISSP 2008) - Česká republika [online]. ČSDA, 2008 [cit. 2017-11-03]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/ISSP.d.3/N-bo-enstv-ISSP-2008-esk-republika/fStudy/ISSP00017>

ONDRAŠIK, Marian. *Poznámky k poměru církvi a státu v Rakouské republice* [online]. Společnost pro církevní právo, 1995 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/ondrarak.htm>

PANNENBERG, Wolfhart. *Křesťanství a Západ: rozporuplná minulost, nejistá budoucnost* [online]. 2008 [cit. 2017-09-28]. Dostupné z: <https://sleepy.signalny.cz/0810/krestanstvi-a-zapad-rozporuplna>

ŠIMEK, Michal. *Národy spolu a proti sobě - národy a nacionalismus sto let od 1. světové války* [online]. Katolický týdeník, 2014 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/narody-spolu-a-proti-sobe-narody-a-nacionalismus-sto-let-od-1-svetove-valky/>

ŠÍR, Vojtěch. *Rakousko od pádu monarchie k anšlusu 1938* [online]. 2007 [cit. 2017-10-03]. Dostupné z: <http://www.fronta.cz/fotogalerie/anslus-rakouska-1938>